

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johtamiskorkeakoulu

Leena Sorsa

**VAINAJAN TUHKAAMISEN OIKEUDELLINEN
TARKASTELU HAUTAUSPERINTEIDEN
MUUTOKSESSA**

Pro gradu -tutkielma
Julkisoikeus
Tampere 2017

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
LEENA SORSA:

Vainajan tuhkaamisen oikeudellinen tarkastelu hautausperinteiden muutoksessa
Pro gradu -tutkielma, xi + 96 s.
Julkisoikeus
Syyskuu 2017

Tässä tutkielmassa tarkastellaan, miten voimassa olevan hautaustoimilain (457/2003) vainajan tuhkaamista koskevat säännökset vastaavat hautausperinteiden muutosten mukanaan tuomiin kysymyksiin ja haasteisiin. Tutkielmassa pohditaan tuhkausta koskevan sääntelyn riittävyttä, vainajan tahdon kunnioittamista sekä hautauksiin liitettyjä arvolähtökohtia. Tutkielma on oikeusdogmaattinen. Lisäksi siinä hyödynnetään oikeushistoriallista metodia. Tapauskertomusten avulla huomio kiinnittyy hautaustoimessa esiin nousseisiin tuhkaamista koskeviin kysymyksiin.

Hautausperinteet ovat yhteiskunnassa muutoksessa. Uskonnollinen ja kulttuurinen moninaisuus sekä persoonallisten hautaustapojen toiveet muovaavat hautaustapoja. Keskeinen muutos suomalaisessa hautauskulttuurissa on kuitenkin tuhkausten voimakas lisääntyminen. Suurissa kaupungeissa se on jo pääasiallinen hautaustapa. Tuhkaus mahdollistaa hautaustapana erilaisia vaihtoehtoja tuhkan sijoittamiselle. Hyvin pitkään yhdenmukaisena säilyneiden hautausperinteiden muutokset herättävät pohdintaa, miten lakia tulisi tulkita muutosten keskellä.

Vuonna 2003 voimaan astunut Suomen ensimmäinen hautaustoimea ohjannut hautaustoimilaki osoitti aiempaan lainsäädännölliseen tilanteeseen nähden merkittäviä linjauksia tuhkan käsittelyyn. Tuhkaamisen käytäntöjä ohjaavat selkeät säännökset, joiden mukaan tuhka täytyy aina sijoittaa pysyvästi ja se tulee sijoittaa yhteen paikkaan jakamattomana. Hautaustoimilaki ei kykene turvaamaan täydellisesti sitä, että tuhka sijoitettaisiin aina lain edellyttämällä tavalla. Valvonnan tai tiukemman säätelyn sijaan hautaustoimessa korostuu luottamus kaikkien hautausta järjestävien haluun kunnioittaa vainajan tahtoa ja muistoa.

Hautaustoimessa lähtökohtia ovat vainajan arvokas kohtelevinen ja vainajan tahdon kunnioittaminen. Hautaustoimilaissa ei näitä kuitenkaan perustella vainajalle kuuluvilla perusoikeuksilla. Syvimmiltään hautaustoimilain taustalähtökohdat silti nivoutuvat perustuslaissa ja erityisesti perusoikeuksissa kuvattuun arvotulkintaan, vaikka vainaja ei itse enää perusoikeuksien subjekti olekaan. Suomalaisessa hautauskulttuurissa ja hautaustoimilain linjauksissa on nähtävissä syväjuonteina moraalisia ja uskonnollisia arvostuksia.

Hautaustoimilaki lähtee ajatuksesta, jossa hautaustoimea hoidetaan yhdessä viranomaisten ja omaisten kanssa, luottamukseen nojaten. Lain muotoilussa on vältetty ehdottomuutta ja jousitamattomuutta. Hautaustahdolla voitaisiin vahvistaa mahdollisuuksia kunnioittaa aiempaa selkeämmin vainajan katsomuksia ja toivomuksia niin hautaamisessa ja tuhkaamisessa kuin tuhkan käsittelyssäkin omaisten tahdon kunnioittamisen ja heidän tunteittensa suojelemisen sijaan.

Avainsanat: Tuhkaus, hautaus, hautausperinne, hautaustoimi, perusoikeudet, Suomen evankelis-luterilainen kirkko

Sisällys

LÄHTEET	ii
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkielman tausta ja ajankohtaisuus	1
1.2 Tutkimustehtävä	3
1.3 Rakenne, metodiset valinnat ja terminologia	5
1.4 Lähteet ja muu aineisto	8
2 HAUTAUSTOIMEN JÄRJESTÄMINEN SUOMESSA	15
2.1 Tuhkaaminen eurooppalaisessa ja suomalaisessa hautauskulttuurissa ...	15
2.2 Hautaustoimi evankelis-luterilaisen kirkon ja valtion suhteissa	19
2.3 Tuhkaamista koskevan lainsäädännön kehittyminen Suomessa	24
2.4 Hautausperinteet muutoksessa	27
3 TUHKAAMISEN OIKEUDELLISET LÄHTÖKOHDAT	38
3.1 Tuhkaamisen säätely hautaustoimilaissa	38
3.2 Perustuslakiin kiinnittyvän tulkinnan pääkohdat	42
4 TAPAUSKERTOMUKSET	53
4.1 Tapaus 1: Vainajan tahto	53
4.1.1 Omaisten rooli vainajan tahdon tulkitsijoina	54
4.1.2 Vainajan vakaumuksestaan ilmaisema tahto	61
4.1.3 Kohtuullisuuden vaikea tulkinta	66
4.1.4 Virkamiehen toiminta ja vastuu	68
4.2 Tapaus 2: Tuhkan sijoittaminen	73
4.2.1 Tuhkan luovuttaminen ja luovutuksensaaja.....	75
4.2.2 Tuhkan sijoittaminen muualle	77
4.2.3 Sijoittamisen ajalliset raamit ja valvonta	81
4.2.4 Tuhkan siirto.....	83
4.3 Tapaus 3: Yhteinen hauta lemmikin kanssa	85
4.3.1 Eläinten tuhkaaminen.....	85
4.3.2 Yksityinen hauta yhteisenä hautana.....	87
4.3.3 Muita näkökulmia yhteishautaamiseen	89
5 JOHTOPÄÄTÖKSET	90

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis (2006) *Tulkinnan taito – ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta*. Vantaa: WSOY.
- Aarnio, Aulis (2011) *Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta*. Forum Iuris. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki: Unigrafia Oy Yliopistopaino.
- Davies, Douglas J. (2013). Dignity and Violence. Teoksessa *Encyclopedia of Cremation*. (165–167). Great Britain: Ashgate. (Davies 2013a).
- Davies, Douglas J. (2013). Introduction. Teoksessa *Encyclopedia of Cremation*. (xvii–xxv). Great Britain: Ashgate. (Davies 2013b).
- Davies, Douglas J. (2013). Animals. – *Encyclopedia of Cremation*. (8). Great Britain: Ashgate. (Davies 2013c).
- Gardberg, C. J. (2003) *Maan poveen. Suomen luterilaiset hautausmaat, kirkkomaat ja haudat*. Keuruu: Schildts Kustannus Oy.
- Hadders, Hans (2013) Cremation in Norway: regulation, changes and challenges. *Mortality*, 18:2, (195–213).
- Hautaus-toimen käsikirja (2005) *Hautaus-toimen käsikirja*. Toim. Aaltonen, P. – Palo, H. – Rimpiläinen, O. – ym. Helsinki: Edita.
- Heider, Elfi (2013) Auschwitz. Teoksessa *Encyclopedia of Cremation*. (66–67). Great Britain: Ashgate.
- Hidén, Mikael (1999) Perusoikeuksien yleisiä kysymyksiä. Teoksessa *Perusoikeudet Suomessa*. Toim. Liisa Nieminen. (1–27). Helsinki: Kauppakaari.
- Hirvonen, Ari (2012) Oikeuden ja lainkäytön teoria. Forum Iuris. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki: Unigrafia.
- Holm, Nils G. (2013) Finland. Teoksessa *Encyclopedia of Cremation*. (184–186). Great Britain: Ashgate.
- Holm, Nils G. & Lahtinen, Tuomo (1985) *Arkkuhautaus vai tuhkahautaus?* Tutkimus hautautustavoista Suomessa. Religionsvetenskapliga skrifter nr 8. Turku: Åbo Akademi.

- Iisakka, Jane (2007) *Hautaus: viimeisen matkan oikeudelliset ongelmat ja itsemääräämisoikeuden ulottuvuus*. Perhe- ja jäämistöoikeuden pro gradu – tutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Juntunen, Hannu (2015) *Oikeus, usko ja yhteinen sopimus*. Oikeusteologisia tutkielmia ja pohdintoja. Omakustanne: Copy-Set Oy.
- Jyränki, Antero (2000) *Uusi perustuslakimme*. Iura Nova. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kansainvälisen Krematorioliiton (ICF) eettiset säännöt (2006) *Kansainvälisen Krematorioliiton (ICF) eettiset säännöt*. Hautauspalvelut. Vaatimukset. –asiakirjan liite B. Asiakirja saatavilla Kirkkohallituksen kirjastosta.
- Ketola, Kimmo (2014) Kuolemattomuus uskonnoissa. Teoksessa Hakola, O. – Kivistö, S. – Mäkinen, V. (toim.) *Kuoleman kulttuurit Suomessa*. (161–180). Helsinki: Gaudemus.
- Kiiskinen, Kyösti (1992) *Hautauskulttuuri Suomessa*. Suomen Hautaustoimistojen Liiton 50-vuotisjuhlakirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kirkko ja valtio –mietintö (1970) *Kirkko ja valtio*. Laajennetun piispaainkokouksen asettaman komitean mietintö. Pieksämäki.
- Kirkollisten toimitusten kirja (2008) *Kirkollisten toimitusten kirja*. Hautaan siunaamisen kaava. Kirkon keskusrahasto: Kotimaa-Yhtiöt Oy.
- Kivelä, Mai (2017) Muuttuneet asenteet. Teoksessa Kivelä, M. – Lahtinen, V. – Uotila, L. (toim.) *Uusi eläinlaki*. (21–26). Helsinki: Into Kustannus.
- Knapas, Marja Terttu (2015) Hautausmaiden kulttuurihistoriaa. Teoksessa *Hautausmaiden inventointiopas*. Helsinki: Museovirasto.
- Kuosmanen, Hannu (2016) Vainajien tutkimus kaipaa pelisääntöjä. *Kotimaa* 1.12.2016.
- Kurki, Visa (2017) Eläinten oikeudet ja oikeussubjektius. Teoksessa Kivelä, M. – Lahtinen, V. – Uotila, L. (toim.) *Uusi eläinlaki*. (137–155). Helsinki: Into Kustannus.
- Laakso, Seppo (1990) *Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta erityisesti julkisoikeuden alalla*. Valtionhallinnon kehittämiskeskus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Laakso, Seppo (2012) *Lainopin teoreettiset lähtökohdat*. Tampereen yliopisto, oikeustieteet. Tampere: Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Lahtinen, Tuomo (1989) *Polttohaudaus Suomessa*. Aatehistoria ja kehitys. Åbo: Åbo Akademi.

- Leino, Pekka (2002) *Kirkkolaki vai Laki kirkosta*. Hallinto-oikeudellinen tutkimus kirkon oikeudellisista normeista ja niiden synnystä. Väitöskirja. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Länsineva, Pekka (2011) Omaisuudensuoja 15 §. Teoksessa Hallberg, P. – Karapuu, H. – Ojanen, T. – Scheinin, M. – Tuori, K. – Viljanen, V-P. (toim.) *Perusoikeudet*. (549–604). Helsinki: WSOYpro.
- Molander, Gustaf (2009) *Matka mullan alle: kuolematyöntekijän arki*. Helsinki. Työterveyslaitos
- Murtorinne, Eino (1992) *Suomen kirkon historia*. Autonomian kausi 1809–1899. Porvoo: WSOY.
- Muutos ja jatkuvuus (2003) *Muutos ja jatkuvuus*. Näköaloja oikeushistoriaan. Jukka Kekkonen juhlaKirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Newton, John (2013) Catholic Church. Teoksessa *Encyclopedia of Cremation*. (107–109). Great Britain: Ashgate.
- Ojanen, Tuomas & Scheinin, Martin (2011) Suomen valtiosäännön peruseriaatteen (PL 1 §). Teoksessa Hallberg, P. – Karapuu, H. – Ojanen, T. – Scheinin, M. – Tuori, K. – Viljanen, V-P. (toim.) *Perusoikeudet*. (217–226). Helsinki: WSOYpro. (Ojanen & Scheinin 2011a).
- Ojanen, Tuomas & Scheinin, Martin (2011) Uskonnon ja omantunnon vapaus (PL 11 §). Teoksessa Teoksessa Hallberg, P. – Karapuu, H. – Ojanen, T. – Scheinin, M. – Tuori, K. – Viljanen, V-P. (toim.) *Perusoikeudet*. (413–458). Helsinki: WSOYpro. (Ojanen & Scheinin 2011b).
- Okely, Judith (2013) Gypsies. Teoksessa *Encyclopedia of Cremation*. (228–229). Great Britain: Ashgate.
- Pajari, Ilona (2014) Kuolemanrituaalit Suomessa. Teoksessa Hakola, O. – Kivistö, S. – Mäkinen, V. (toim.) *Kuoleman kulttuurit Suomessa*. (87–106). Helsinki: Gaudeamus.
- Ranta, Helena (2014) Ammattina kuolema. Teoksessa Hakola, O. – Kivistö, S. – Mäkinen, V. (toim.) *Kuoleman kulttuurit Suomessa*. (233–239). Helsinki: Gaudeamus.
- Rämö, Matti (2010) *Polkupyörällä Intiassa*. Lehmiä, jumalia ja maantiepölyä. Helsinki: Minerva.
- Seppo, Juha (2003) *Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Edita.
- Sinä olet kanssani (2009) *Sinä olet kanssani*. Kirkollisten toimitusten opas. Jyväskylä: Kirkkohallitus.
- Tuori, Kaarlo (2000) *Kriittinen oikeuspositivismi*. Vantaa: WSLT.

- Tuori, Kaarlo (2007) *Oikeuden ratio ja voluntas*. Vantaa: WSOYpro.
- Vandendorpe, Florence (2000) Funerals in Belgium: The hidden complexity of contemporary practises. *Mortality*, 5:1, (18–33).
- Viljanen, Veli-Pekka (2011) Perusoikeuksien soveltamisala. Teoksessa Hallberg, P. – Karapuu, H. – Ojanen, T. – Scheinin, M. – Tuori, K. – Viljanen, V-P. (toim.) *Perusoikeudet*. (89–138). Helsinki: WSOYpro.
- Voipio, Jaakko & Träskman, Gunnar & Halttunen, Matti & Ventä, Kari (1993) *Uusi kirkkolainsäädäntö*. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Walter, Tony (2005) Three ways to arrange a funeral: Mortuary variation in the modern West. *Mortality*, Volume 10/2005, issue 3, (173–192).

Sähköiset lähteet

- Aaltio, Iris (2014). Case-tutkimus metodisena lähestymistapana. Haettu osoitteesta <https://metodix.fi/2014/05/19/aaltio-marjosola-casetutkimus/>, 22.8.2017.
- Canon Law (2014) What Does the Church Really Say About Cremation? Haettu osoitteesta <http://canonlawmadeeasy.com/2014/11/20/what-does-the-church-really-say-about-cremation/>, 3.7.2017.
- Erämaja, Tapani (2006) Viimeinen matka. Toimintatutkimus kirkollisen hautauskentän professostruktuurista. Väitöskirja. Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta. Haettu osoitteesta <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/teo/kayta/vk/eramaja/viimeine.pdf>, 24.8.2017.
- Evira, kuolleet eläimet (2016) Evira, kuolleet eläimet. Haettu osoitteesta <https://www.evira.fi/elaimet/elainsuojelu-ja-elainten-pito/kuolleet-elaimet/>, 5.12.2016.
- Harju, Jukka (2012) Monet kaupungit tarjoavat vesialueita tuhkan sirotteluun. Helsingin Sanomat 5.8.2012. Haettu osoitteesta <http://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002549417.html>, 19.6.2017.
- Hautausjärjestelyt (2017) Hautausjärjestelyt. Lomake. Haettu osoitteesta <http://sakasti.ev1.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content2B09FC>, 13.6.2017.
- Hautausmaa ja yksityinen hautapaikka (2017) Hautausmaa ja yksityinen hautapaikka. Haettu osoitteesta <https://www.avi.fi/web/avi/hautausmaa-ja-yksityinen-hautapaikka#.WUDMHjNDyV4>, 14.6.2017.

- Hautausta järjestävälle. Haettu osoitteesta <https://www.memoriahautaus.com/opas-hautajaisjaerjestelyihin/hautausta-jaerjestaevaelle/kuljetukset-ja-vainajan-saattaminen/>, 22.6.2017.
- Helsingin seurakuntayhtymä (2017) Helsingin seurakuntayhtymä. Tuhkauksen ja uurnanlaskun varaus. Haettu osoitteesta https://www.helsinginseurakunnat.fi/yhteinhallinto/palvelut/hautapalvelut_1/tuhkauksenjauurnanlaskunvaraus2.html, 19.6.2017.
- Hirvonen, Ari (2011) Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Haettu osoitteesta https://issuu.com/arihirvonen/docs/mitk___metodit_paino, 25.8.2017.
- Huhtanen, Jarmo (2015) Kaatuneiden huoltoon uudet ohjeet. Helsingin Sanomat 12.10.2015. Haettu osoitteesta <http://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002859085.html>, 22.6.2017.
- Huokuna, Pekka (2014) Hautauskulttuurin merkitys ja hautaaminen ev.-lut.kirkossa. Seminaariesitelmä Suomen hautaustoimistojen liiton Kuolema ja työ – seminaarissa 18.11.2014. Haettu osoitteesta <http://www.hautaustoimistojenliitto.fi/liiton-toiminta/seminaariaineistot>, 23.8.2017.
- Hänninen, Anna-Mari (2017) Arkussa hautaan päätyy enää joka toinen suomalainen – polttohautaus on suosittua etenkin kaupungeissa, ja moni haluaa sirotella tuhkat luontoon. Helsingin Sanomat 11.6.2017. Haettu osoitteesta <http://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005249788.html>, 19.6.2017.
- Kielitoimiston sanakirja. Haettu osoitteesta <https://www.kotus.fi/sanakirjat>, 23.8.2017.
- Kirkon tilastollinen vuosikirja (2014) Kirkon tilastollinen vuosikirja 2014. Osio XII-X Seurakuntien talous 2014. Hautaustoimi. Haettu osoitteesta [http://sakasti.ev1.fi/sakasti.nsf/0/ED10B30F92B933CCC22577AE00428A63/\\$FILE/Kirkon_tilastollinen_vuosikirja_2014.pdf](http://sakasti.ev1.fi/sakasti.nsf/0/ED10B30F92B933CCC22577AE00428A63/$FILE/Kirkon_tilastollinen_vuosikirja_2014.pdf), 25.8.2017.
- Kivikausi. Haettu osoitteesta <http://www.kansallismuseo.fi/fi/kansallismuseo/opetus/opetuspaketit/esihistoria/tietoa/tulostettava1>, 3.7.2017.
- Krematoriosäätiö (2016) Krematoriosäätiö r.s. Haettu osoitteesta <http://www.krematorio.com/fi/>, 23.8.2017.
- Lasarus-ilmiö (2017) Suomessa viisi tapausta: Harvinaisessa Lasarus-ilmiössä elintoiminnat palautuvat ”kuoleman” jälkeen. Ilta-Sanomat 27.7.2017. Haettu osoitteesta <http://www.is.fi/kotimaa/art-2000005304854.html>, 31.7.2017.

- Lehtinen, Toni (2014) Uskonto määrää hautaustavan: Hoitajien osattava sivuuttaa oma vaakaumus ja joskus myös lääketiede. Helsingin Sanomat 2.11.2014. Haettu osoitteesta <http://www.hs.fi/kotimaa/a1305893374485>, 25.8.2017.
- Merras, Teo (2014) Suomen ortodoksisen kirkon hautauskäytännöt ja – kulttuuri. Seminaariesitelmä Suomen hautaustoimistojen liiton Kuolema ja työ – seminaarissa 18.11.2014. Haettu osoitteesta <http://www.hautaustoimistojenliitto.fi/liiton-toiminta/seminaariaineistot>, 25.8.2017.
- Niiranen, Pekka (2013) Järvestä yhä useamman viimeinen leposija. Haettu osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-6635929>, 19.6.2017.
- Oikeuslääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen (2017) Oikeuslääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen. Haettu osoitteesta <https://www.thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/oikeuslaakinta/kuolemansyyn-selvittamisjarjestelmat/oikeuslaaketieteellinen-kuolemansyyn-selvittaminen>, 9.6.2017.
- Päivänen, Pinja (2017) Vanhat hääperinteet tuntuvat yhä useammista vaivaannuttavilta – Suvi Sahakaran häissä morsiamen sijaan ryöstettiin kakkulapiot. Helsingin Sanomat 25.7.2017. Haettu osoitteesta <http://www.hs.fi/elama/art-2000005302184.html>, 31.7.2017.
- Rantala, Riku (2017) En unohda koskaan ruumisrovioita Intiassa – hautajaisrituaalit auttavat kestämään kuoleman armottomuutta. Helsingin Sanomat 1.7.2017. Haettu osoitteesta <http://www.hs.fi/matka/art-2000005273916.html>, 4.7.2017.
- Rautakausi. Haettu osoitteesta <http://www.kansallismuseo.fi/fi/kansallismuseo/opetus/opetuspaketit/esihistoria/tietoa/rautakausi>, 3.7.2017.
- Sorsa, Leena (2016) Kirkon rooli yhteiskunnassa. Teoksessa *Osallistuva luterilaisuus*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista. (172–221). Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Haettu osoitteesta [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4D9073DDB9C38745C22576F20030A70E/\\$FILE/Kirkon%20nelivuotiskertomus_II%20osa_Osallistuva%20luterilaisuus_netti.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4D9073DDB9C38745C22576F20030A70E/$FILE/Kirkon%20nelivuotiskertomus_II%20osa_Osallistuva%20luterilaisuus_netti.pdf), 25.8.2017.
- Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry. Haettu osoitteesta <http://www.sotavainajat.net/sivu.php?id=1>, 22.6.2017.

Suomen krematoriot (2016) Suomen krematoriot. Haettu osoitteesta

https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_krematoriot, 3.8.2016.

Suomen krematoriotoiminnan tilastot. Haettu osoitteesta <http://shk.fi/tilastot>, 13.6.2017.

Suomen krematorioyhdistys. Haettu osoitteesta <http://krematorio.com/fi/>, 22.8.2017.

Suomen virallinen tilasto (2016) Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuolleet [verkkajulkaisu].

ISSN=1798-2529. Helsinki: Tilastokeskus. Haettu osoitteesta

<http://www.stat.fi/til/kuol/index.html>, 24.8.2017.

Surun aika (2012) Surun aika. Tampereen ev.lut.seurakuntien ohjeita hautauksen järjestämiseksi. Haettu osoitteesta

https://tampereenseurakunnat.fi/files/3046/surun_aika_2012_web.pdf,

17.8.2017.

Söderlund, Pekka (2017) Kuolleen eläimen ruhoa ei polteta vaan kuivataan – Honkajoella on

käsitelty eläinjätettä jo 50 vuotta. Aamulehti 24.8.2017. Haettu osoitteesta

<https://www.aamulehti.fi/kotimaa/kuolleen-elaimen-ruhoa-ei-polteta-vaan-kuivataan-honkajoella-on-kasitelty-elainjätettä-jo-50-vuotta-200347054/>,

24.8.2017.

Tampereen ev.lut. seurakuntayhtymän hautaustoimen ohjesääntö. Haettu osoitteesta

https://tampereenseurakunnat.fi/files/15150/Hautaustoimen_ohjesaanto.pdf,

1.8.2017.

Lainvalmisteluaineisto

Hallituksen esitykset

HE 42/1994 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle terveydensuojelulaiksi ja laiksi ympäristölupamenettelylain 2 §:n muuttamiseksi

HE 6/1997 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 184/1999 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkamista koskevien rangaistussäännösten uudistamiseksi.

HE 204/2002 vp Hallituksen esitys eduskunnalle hautaustoilainiksi.

HE 19/2003 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi hautaustoilain 6 §:n muuttamisesta.

HE 161/2009 vp Hallituksen esitys eduskunnalle aluehallinnon viranomaisten tehtäviä koskevan lainsäädännön muuttamiseksi.

HE 214/2013 vp Hallituksen esitys eduskunnalle ympäristönsuojelulaiksi ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 230/2014 vp Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden hallintoasioiden muutoksenhakusäännösten tarkistamisesta.

Valiokuntamietinnöt

HaVM 21/2002 vp – HE 204/2002 vp Hallituksen esitys hautaustoimilaiksi.

HaVM 37/2014 vp – HE 250/2014 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi valtion rahoituksesta evankelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin.

PeVL 71/2002 vp – HE 204/2002 vp Hallituksen esitys hautaustoimilaiksi.

PeVL 24/2010 vp – HE 276/2009 vp Hallituksen esitys laeiksi ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä annetun lain, sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 5 §:n ja sairausvakuutuslain 7 luvun 4 §:n muuttamisesta

Muut eduskunta-aineistot

Kirjallinen kysymys 510/2006 vp / Marja Tiura (kok.) Vainajan tuhkaaminen viranomaispäätöksellä saastumistilanteissa

Toimenpideoite 2/2014 vp / Anna Kontula (vas.) Hautaustoimilain muuttaminen

Ptk 122/2002 vp 7) Hallituksen esitys hautaustoimilaiksi

Ptk 194/2002 vp 2) Hallituksen esitys hautaustoimilaiksi

Ptk 198/2002 vp 4) Hallituksen esitys hautaustoimilaiksi

Komiteamietinnöt

Kirkko ja valtio –komitean mietintö (1977) *Kirkko ja valtio –komitean mietintö*. Komiteanmietintö 1977:21. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Lausuntokoonnos uskonnonvapauskomitean välimietinnöstä (2000) *Yhteenveto uskonnonvapauskomitean välimietinnöstä (KM 1999:5) saaduista lausunnoista*. Lausuntokoonnos Maaliskuu 2000. Helsinki: Edita.

Lausuntokoonnos uskonnonvapauskomitean mietinnöstä (2001) *Yhteenveto uskonnonvapauskomitean mietinnöstä (KM 2001:1) saaduista lausunnoista*. Lausuntokoonnos Syyskuu 2001. Helsinki: Edita.

Uskonnonvapauskomitean mietintö (1908) *Keisarilliselle Majesteetille Uskonnonvapauskomitealta alamaissimmasti*. Nide tutkielman tekijän hallussa.

Uskonnonvapauskomitean mietintö (1917) *Suomen Senaatille Uskonnonvapauskomitealta*. Nide tutkielman tekijän hallussa.

Uskonnonvapauskomitean mietintö (2001) *Uskonnonvapauskomitean mietintö*. Komiteanmietintö 2001:1. Helsinki: Edita.

Uskonnonvapauskomitean välimietintö (1999) *Uskonnonvapauskomitean välimietintö*. Komiteanmietintö 1999:5. Helsinki: Edita.

Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet (1997) *Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet*. Komiteanmietintö 1997:7. Helsinki: Edita.

Oikeustapaukset

Korkein hallinto-oikeus 18.4.2013/1345 KHO:2013:75

Hämeenlinnan HAO 18.11.2011 11/0658/2

Kuopion HAO 22.4.2013 13/0160/2

Helsingin HAO 8.12.2009 09/1083/2

Muu aineisto

Oikeuskanslerin päätökset

Hautaan siunaaminen 43/1/04

Kysymys kirkkojärjestyksen ja siunaamiskäytännön lainmukaisuudesta 1374/1/04

Hautasijan osoittaminen OKV/357/1/2009

Eduskunnan oikeusasiamiehen päätökset

Kansalaissodassa kuolleiden jälkikäteinen hautaan siunaaminen 1473/4/06

Muu tutkielmassa käytetty aineisto

Gallup Ecclesiastica (2015) *Gallup Ecclesiastica -kyselyaineisto*. Kirkon tutkimuskeskuksen hallussa.

Hautaus-toimen tilastoja (2015) *Hautaus-toimen tilastoja*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon sisäinen verkkosivusto. Tiedot saatavilla pyydetessä kirkkohallituksen tilasto-asiantuntijalta.

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta ja ajankohtaisuus

Madventures -matkailuohjelmasta tutuksi tulleen Riku Rantalan kolumni julkaistiin 1.7.2017 Helsingin Sanomissa. Rantala kuvasi kirjoituksessaan eri puolilla maailmaa kohtaamiaan hautajaisperinteitä. Veteraani-isoisänsä arkku kannettiin hautaan ja tämän jälkeen juotiin suvun kesken kahvit. Suru oli suomalaisen perinteen mukaisesti läsnä yhdessä, mutta yksilöllisenä. Togossa vietettiin karnevaalihenkiä ”monttubileitä”. Intian Varanasissa kohennettiin reilulla otteella vuorokaudet ympäriinsä palavia ruumisrovioita. Papuan viidakossa läheiset antoivat sormen nivelen jokaisesta kuolleesta läheisestään. Jamaikalla eivät rastat viettäneet kuolemanseremonioita – onhan elämä ikuista! Tiibetissä suku seurasi loppuun saakka vuorelle vietyyn vainajansa häviämistä korppikotkien suihin. Rantala päätti kolumninsa pohdintaan, miten suomalaiset hautausperinteet mahtavatkaan muuttua kansainvälistymisen myötä.¹

Hautauskulttuuri kertoo paikallisesta elämästä, vallitsevista uskomuksista ja vakaumuksista, arvoista ja tavoista. Sen taustalla on useimmiten hyvin pitkät historialliset juuret ja perinteet, jotka ovat hiljalleen ajan myötä mukautuneet kuhunkin yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Hautauskulttuuri on aarreaitta historiantutkimukselle, sillä juuri hautausten perusteella ovat arkeologit ja historioitsijat tulkinneet vanhojen kulttuureiden uskomuksia, tapoja, kauppasuhteita, kehitystä ja elämää.

Ihmiset on haudattu kussakin kulttuurissa hyväksytyksi mielletyllä tavalla. Usein tähän on vaikuttanut vallitseva uskonnollinen käsitys kuolemasta ja sen jälkeisiin vaiheisiin liittyvistä uskomuksista. Siihen ovat vaikuttaneet merkittävästi myös elävän ja kuolleen ihmisen arvostus sekä käytännölliset kysymykset, kuten hautausmaa-alueen riittävyys, mahdollisuus kaivaa hautaa maahan sekä ruumiin säilyttämismahdollisuudet. Myös suomalaiseen hautausperinteeseen on vaikuttanut merkittävästi uskonnollinen ajattelumaailma. Kristinuskon vaikutuksen myötä ikivanha polttohautauskulttuuri väistyi ja arkkuhautauksesta tuli vallitseva hautaustapa. Hautauskulttuuri ja hautausmaat kehittyivät kristillisten kirkkojen toiminnan yhteydessä.

¹ Rantala 2017.

Historiasta johtuen Suomessa hautaustoimen lainsäädäntö oli keskittynyt vuonna 1923 voimaan astuneen uskonnonvapauslain (334/1922) säännöksiin sekä evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon lainsäädäntöön. Hautaustoimen vanhentunutta ja puutteellista lainsäädäntöä paikkaamaan säädettiin vuosituhannen vaihteessa, uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä erillinen hautaustoimilaki (457/2003). Hautaustoimea koskevaa lainsäädäntöä on yhä myös monissa muissa laeissa, kuten maa-alueiden käyttöä ja rakentamista, terveydensuojelua sekä kuolemansyyn selvittämistä ja hautarauhan rikkomista koskevassa erityislainsäädännössä. On siis selvää, että hautaustoimessa on kysymys monen viranomaisen yhteistyöstä. Näillä toimilla myös osaltaan varmistetaan vainajan arvokas ja kunnioittava kohtelu yhteiskunnassa.

Suomessa hautaustoimi tunnustetaan yhteiskunnalliseksi tehtäväksi ja asiaksi. Valtio siis viime kädessä vastaa siitä, että kaikki vainajat tulevat haudatuiksi. Se myös ohjaa hautaustoimen toteuttamista lainsäädännöllä. Historiallisista ja käytännöllisistä syistä – ja johtuen myös kuntien lähes täydellisestä haluttomuudesta ottaa hautaustoimea hoidettavakseen – hautaustoimen käytännön toteuttamisen pääasiallinen vastuu on säilynyt Suomessa yhä evankelis-luterilaisilla seurakunnilla. Ne ovat itsenäisiä julkisoikeudellisia yhteisöjä, jotka hoitavat hautaustointia yhteiskunnallisena tehtävänä. Tämä tarkoittaa myös sitä, että hautaustoimi mielletään ei-uskonnolliseksi tehtäväksi sikäli, että evankelis-luterilaiset seurakunnat ovat velvollisia tarjoamaan myös tunnustuksettomia hautapaikkoja niitä haluaville ja toisaalta hautaustoimen maksut ovat kaikille samat uskontokuntaan kuulumisesta tai kuulumattomuudesta riippumatta. Valtion tehtävänä on myös viime kädessä vastata siitä, että ihmiset ovat yhdenvertaisia hautaustoimen saralla. Vuoden 2003 hautaustoimilaissa pyrittiin ottamaan nämä näkökulmat huomioon.

Suomalainen yhteiskunta muuttuu parhailaan varsin nopealla tahdilla. Hautaustoimi ei ole yhteiskunnassa osa-alue, johon yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat ensimmäisenä. Se on hiljainen, huomiota herättämätön ja perinteisiin nojautuva toimiala. Samanaikaisesti se on jatkuvasti ajankohtainen – koskettaahan se jokaista ihmistä jossakin vaiheessa joko oman tai yleisemmin omaisten hautauksen suunnittelun yhteydessä. Perinteisiin sitoutuneisuudestaan huolimatta hautaustoimessa tehdään jatkuvaa kehitystyötä, sillä esimerkiksi ympäristökysymykset ja hautaustilan riittävyys edellyttävät asioiden uudelleen ajattelua. Myös hautauskulttuuri on kohdannut Suomessa viimeisen vuosikymmenen aikana merkittäviä muutoksia. Tämä

on seurausta sekä uskonnollisen kentän että kulttuuristen tapojen moninaistumisesta, jotka heijastuvat myös erilaisten hautaustapojen ja -toiveiden lisääntymiseen. Lisäksi tuhkauksen yleistyminen sekä kiinnostus perinteisten hautaustapojen ja vainajan muistamisen sijaan persoonallisemmasta hautaustavasta ja sen jälkeisestä vainajan muistamisesta muuttavat hautauskulttuuria.

1.2 Tutkimustehtävä

Edellä kuvatuista muutospaineista johtuen hypoteesini on, että ihmisten hautauksille asettamien lisääntyvien erityistarpeiden ja –toiveiden edessä hautaustoimilaki jättää yhä enemmän tulkinnanvaraa ja – vaaraa paikalliselle virkamiehelle seurakunnan hautaustoimessa. Näen, että tulkintapaineet kohdistuvat erityisesti tuhkauskysymyksiin, sillä arkkuhautausta koskeva lainsäädäntö sekä tapakulttuuri ovat varsin selkeät ja yhtenevät sekä kenties pienemmän muutospaineen alla. Siksi tarkastelun suuntaaminen erityisesti tuhkaamiseen antaa ikkunan hautaustoimilain riittävyden arviointiin muutoksissa. Käytännön ratkaisut jäävät vain yleisluontoiset puitteet tarjoavan lainsäädännön edessä yksittäisten seurakuntien ja virkamiesten tehtäväksi. Tästä seuraa vaativaa laintulkintaa seurakunnille, joissa juridinen osaaminen ei välttämättä ole vahvaa. Samalla tilanne voi saattaa hautaustoimen asiakkaat eriarvoiseen asemaan, jos laintulkinta on erilaista eri seurakunnissa.

Tutkimuskysymykseni onkin, *miten voimassa olevan hautaustoimilain (457/2003) vainajan tuhkaamista koskevat säännökset vastaavat hautausperinteiden muutosten mukanaan tuomiin kysymyksiin ja haasteisiin*. Pohdin siis, ovatko hautaustoimilaki ja erityisesti sen tuhkausta koskevat säännökset riittäviä ja ajantasaisia. Antavatko ne niin hautausta järjestäville kuin virkamiehillekin riittävästi ohjeistusta lain tulkintaan? Onko lakia tarpeen uudistaa?

Tutkimusintressini tarkentuu seuraavien aihealueiden kautta. Tarkastelen tutkielmassa, miten hautaustoimi on Suomessa järjestetty ja säädelty. Tarkastelen myös, miten hautauskulttuuri on muuttunut Suomessa viimeisten vuosikymmenten aikana. Erityinen kiinnostus kohdistuu tuhkausten lisääntymiseen, siihen johtaneisiin syihin ja lisääntymisen vaikutukseen hautaustoimessa. Erityisten tapauskertomusten kautta pohdin tuhkausta koskevan sääntelyn riittävyttä, vainajan tahdon kunnioittamista hautaustoimessa sekä moraalisia ja kulttuurisia arvoja, joita

hautauksiin liitetään. Pohdin myös hautaustoimea hoitavien viranomaisten roolia yhdenvertaisuuden ja vainajan tahdon noudattamisessa.

Tutkielmani on rajattu niin, että hautaustoimilain sisällä keskityn tarkastelemaan hautaustoimen muutoksia ja sen seurauksia lainsäädännön tulkintaan erityisesti tuhkausta koskevia pykälää analysoiden. Vaikka tuhkaus ei kaikissa tutkielmani kysymyksissä nouse vahvasti esiin, hautauskulttuurin muutospainet kohdistuvat vahvasti tuhkauksen yleistymisen myötä esiin tuleviin toiveisiin. Se myös rajaa tutkielmani kysymyksenasettelua. Tutkielmani keskittyy tämänhetkiseen suomalaiseen lainsäädäntöön ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Lisäksi rajaan tarkastelun evankelis-luterilaisten seurakuntien hautaustoimeen. Suomessa hautaustoimea hoitavat muutamat muutkin, tosin varsin pienet toimijat.

Yksi keskeinen rajausta tutkielmassa on tuhkausta koskevan lainsäädännön ja tulkinnan tarkastelu vain rauhanoloissa. Hautaustoimilain 25 §:ssä ilmaistaan, että sodissa, luonnonkatastrofeissa, suuronnettomuuksissa, vakavissa epidemioissa tai muissa vastaavissa olosuhteissa kuolleiden hautaamisessa voidaan poiketa hautaustoimilain säännöksistä, jos olosuhteet sitä välttämättä edellyttävät. Suomalainen hautaustoimijärjestelmä hoiti vuonna 2016 lähes 54 000 ihmisen hautaamisen.² Hautaustoimi selviää esimerkiksi muutamien satojen vainajien yllättävästi ilmenevästä hautaustarpeesta. Sen sijaan sota voisi tuoda hetkellisesti valtavasti vainajia. Puolustusvoimat on Suomessa taho, joka arvioi, miten uhkakuvien ja sodan luonteen muuttuminen vaikuttavat kaatuneiden huoltoon ja antaa aiheesta tarvittaessa ohjeistuksen.³

Sotatilanteessa suomalaisessa kaatuneiden huollossa on ollut keskeistä ajatus vainajien saattamisesta kotiseutujensa hautausmaille. Tämä on ollut maailmanlaajuisesti poikkeuksellinen tapa. Aina se ei ole kuitenkaan ollut mahdollista. Niinpä joka vuosi etsitään, tuodaan Suomeen ja haudataan jäänteitä niistä vainajista, jotka jäivät talvi- tai jatkosodan aikana maahan haudattuina tai hävinneinä rintamalle. Poikkeustilanteiden hautauksissa ei ole välttämättä mahdollista selvittää tai ottaa huomioon vainajan tahtoa hautaamisestaan. Yleiset tarpeet, kuten nopea ruumiiden hautaaminen esimerkiksi väliaikaisiin hautoihin, ohittavat yksittäisen vainajan tahtoon liittyvät kysymykset. Näissä tilanteissa myös omaisten toiveet, hautausmaan

² Suomen virallinen tilasto 2016.

³ Huhtanen 2015. Pakollista tuhkausta poikkeusoloissa käsittelee kansanedustaja Marja Tiuran Kirjallinen kysymys 510/2006 vp.

perustamiseen liittyvät kysymykset ja selvitykset sekä mahdollisuus haudatun ruumiin siirtoon ovat asioita, joissa poikkeaminen hautaustoimilain säännöksistä on hyvin mahdollista.⁴

1.3 Rakenne, metodiset valinnat ja terminologia

Tutkielma jakautuu neljään päälukuun. Ensimmäisessä luvussa perustellaan aiheen valinta, asemoidaan tutkielma muun aihepiiriä koskevan tutkimuksen kenttään sekä asetetaan ja perustellaan tutkimuskysymys. Luvussa esitetään myös tutkielman rajaukset sekä metodiset ratkaisut.

Jotta tuhkausta koskevan lainsäädännön ymmärtäminen ja tulkinta olisi mahdollista, toisessa pääluvussa luodaan kuva hautaustoiminnan järjestämisen ja erityisesti tuhkausten historiasta Suomessa. Luvussa tarkastellaan myös hautaustoimen ja erityisesti tuhkausta koskevan lainsäädännön kehitystä. Lisäksi luvussa kuvataan niitä muutospaineita, jotka tekevät tuhkaamiskysymyksen lainsäädännöllisen tarkastelun ja tulkintalinjausten pohtimisen ajankohtaiseksi. Tässä luvussa käytetään pääosin oikeushistoriallista metodia. Oikeushistoriassa oikeutta hahmotetaan ajan ja paikan kontekstissa. Ari Hirvonen toteaa myös, että oikeushistoria tutkii oikeusnormien, oikeudellisten käytäntöjen, instituutioiden, katsomusten ja ajattelun historiallista kehitystä.⁵

Kolmannessa pääluvussa selvitetään hautaustoimilain tuhkausta koskevien pykäliden yleiset linjaukset sekä pohditaan hautaustoimilain suhdetta perusoikeuksiin. Tarkastelussa on erityisesti se, voiko vainajalla olla perusoikeuksia ja miten tätä on tulkittu hautaustoimilaissa. Metodina on oikeusdogmatiikka, jossa tutkimuskohteena on voimassa oleva oikeus, sen tulkinta ja systematisointi.

Neljäs pääluku keskittyy kuvitteellisten tapauskertomusten avulla kuvaamaan konkreettisia tilanteita tuhkausta koskevan lainsäädännön käytöstä. Luvussa käytetään soveltaen case- eli tapaustutkimuksen metodia, joka on oikeudellisissa tutkielmissa varsin harvinainen lähestymistapa. Se kuitenkin tuo monelle vierasta toimialaa konkreettisemmaksi ja avaa lukijalle mahdollisuuden katsoa syvemmälle hautaustoimen erityiskysymyksiin. Tapauskertomukset

⁴ Ks. Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry.

⁵ Hirvonen 2011, 28. Ks. oikeushistoriasta ja sen metodista tarkemmin teoksista Tuori 2000, 163–171 ja Muutos ja jatkuvuus 2003, 3–34.

avaavat kiinnostavia yksityiskohtia hautaamiseen ja erityisesti tuhkaamiseen liittyvistä toiveista ja näkemyksistä. Käytetyn metodin myötä vastaaminen tutkimuskysymykseen helpottuu tutkielman kiinnittyessä käytännönläheisesti hautaustoimen arkeen.⁶

Tapauskertomukset ovat siis keksittyjä eivätkä ne perustu mihinkään tiettyyn tilanteeseen tai tapaukseen. Tämä on tutkimuseettisesti tärkeää hautaustoimeen liittyvän vaitiolovelvollisuuden vuoksi. Tarkastellakseen hautaustoimeen kohdistuvia kysymyksiä ei ole tarpeen paljastaa, mistä seurakunnasta tai keistä henkilöistä tapauksissa olisi kysymys. Näitä ei ole mahdollista aina edes osoittaa. Tapauskertomusten taustalla on kuitenkin käytännössä seurakuntien hautaustoimessa vastaan tulleita todellisia kysymyksiä. Olen saanut aineiston tapauskertomuksiini keskustellessani muutamien Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa tai sen seurakunnissa työskentelevien hautaustoimesta tavalla tai toisella vastaavien henkilöiden kanssa. Kysymyksessä on siis ollut henkilöitä, jotka tekevät käytännön työtä hautaustoimessa tai ylempinä virkamiehinä vastaavat hautaustoimesta ja sen oikeudellisista kysymyksistä ja tulkinnoista Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Esiin nousseista mahdollisista tapauskertomuksista olen valinnut ne, jotka keskeisimmin liittyvät tuhkausta koskevaan lainsäädäntöön ja sen tulkinnaan.

Tutkimuseettisesti hautaustoimea koskevat tutkimukset vaativat erityistä huolellisuutta. Vaitiolovelvollisuuden lisäksi vainajia koskevissa tarkasteluissa on jatkuvasti otettava huomioon pieteettiä ja vainajan kunnioittamista korostava toimintatapa. Esimerkiksi vainajia koskevissa arkeologisissa tutkimuksissa sekä suku- ja geneettisen perimän tutkimuksissa on nähty tarpeelliseksi pohtia aiempaa tarkemmin tutkimusetiikkaa. Harri Palon mukaan tutkimuseettiset ratkaisut paljastavatkin osaltaan, miten yhteiskunnassa suhtaudutaan vainajiin ja ihmisyyteen ylipäätään.⁷

Tapauskertomuksista ensimmäisen osalta on mahdollista kysyä, miksi olen valinnut tämän tapauskertomuksen tarkastelun kohteeksi, vaikka se ei suoranaisesti liity tuhkausta koskeviin hautaustoimen pykäliin. Vainajan tahtoa koskeva kysymys on erittäin keskeinen kysymys hautaustoimessa ja sen merkitys korostuu hautauskulttuurin muutoksessa. Tästä syystä pidän aihepiirin valintaa yhdeksi tapauskertomukseksi perusteltuna. Näen vainajan tahtoa koskevat linjaukset lähtökohtana ja perustana hautaustoimessa tehtäville ratkaisuille. Vainajan tahto

⁶ Ks. Case-metodin käytöstä tieteellisissä julkaisuissa esimerkiksi Aaltio 2014.

⁷ Kuosmanen 2016.

koskettaa toki myös niitä yksittäisiä ratkaisuja, joita tehdään vainajan hautaustavasta sekä mahdollisen tuhkan käsittelystä ja sijoittamisesta.

Tarkastelen tapauskertomusten kautta tuhkausta koskevien normien sisältöä ja tulkintaa. Tässä osiossa käytetään metodina lainoppia eli oikeusdogmatiikkaa. Tarkasteluni keskittyy käytännöllisen lainopin tulkintaan. Pohdin siis, miten lakia tulisi tulkita tietyissä käytännön tilanteissa. Luvussa pohditaan myös, minkälaisia periaatteita pykälien ja siitä seuraavan tulkinnan takana on nähtävissä eli normien sisällöllisen pätevyyden tulkintatapaa. Luvussa on lisäksi oikeussosiologista tarkastelua, jossa oikeutta tutkitaan yhteiskunnallisena ilmiönä ja tarkastellaan oikeuden ja yhteiskunnallisten toiminta-alueiden vuorovaikutussuhteita.⁸

Viidennessä pääluvussa nostan esiin johtopäätöksiä tutkielmasta. Siinä hahmotellaan myös joitakin kehittämissuuntia, joita hautaustoimessa olisi mahdollista tulevaisuudessa toteuttaa.

Tutkielmassa esiintyy joitakin keskeisiä termejä. Vainajalla tarkoitetaan kuollutta ihmistä. Kielitoimiston sanakirjan mukaan hauta on maahan kaivettu kuoppa, johon ruumis haudataan. Sanaa käytetään myös muunlaisista hautaamispaikoista.⁹

Ruumiin hävittämisestä polttamalla on vanhastaan käytetty nimitystä polttohautaus. Polttohautaus-termiä käytetään edelleen arkikielessä. Polttohautaus-termiin voi liittyä kuitenkin käsite-epäselvyyksiä kytkeytyen esimerkiksi joissakin historian vaiheissa tai kulttuureissa yleiseen roviolla polttamiseen. Nykyisin käytetäänkin ruumiin polttamalla tapahtuvasta hävittämisestä krematorioissa yksinomaan termiä *tuhkaaminen* (englanniksi cremation, latinan sana *cremo* tarkoittaa polttoa ja polttamista). Kansainvälisen Krematorioliiton (ICF) eettisissä säännöissä linjataan, että termin 'tuhkaus' tulee olla ainoa virallinen termi kuvattaessa krematorion harjoittamaa ihmisruumiin hävittämistä. Tuhkaamisella tarkoitetaan vainajan koko polttamisprosessia tuhkaksi saakka.¹⁰

⁸ Tuori 2007, 21–24; Aarnio 2011, 104–105; Hirvonen 2011, 21–26. Ks. oikeussosiologian ja oikeushistorian läheisyydestä Muutos ja jatkuvuus 2003, 23.

⁹ Kielitoimiston sanakirja.

¹⁰ Lahtinen 1989, 14–15; Kansainvälisen Krematorioliiton (ICF) eettiset säännöt 2006.

Hautaustoimessa käytetään usein termiä pieteetti. Sillä tarkoitetaan harrasta kunnioitusta perinteitä kohtaan.¹¹ Käsitys hartaasta kunnioituksesta voi toki vaihdella ihmisten kesken, mutta termille on vaikea antaa täsmällisempää määritelmää.

1.4 Lähteet ja muu aineisto

Suomalaisena oikeudellisena lähdeaineistona käytän tutkielmassani ensisijassa hautaustoimea ohjaavaa lainsäädäntöä. Näitä ovat ainakin Hautaustoimilaki 457/2003, Kirkkolaki 1054/1993, Kirkkojärjestys 1055/1993, Uskonnonvapauslaki 453/2003 ja Suomen perustuslaki 731/1999. Erityisesti keskityn hautaustoimilakiin, sen valmisteluun ja lain esitöihin. Tässä uskonnonvapauskomitean työskentelyä kuvaavat mietinnöt ja lausuntokoonnot ovat keskeisiä aineistoja. Terveystieteellisten näkökulmien tarkastelussa ovat mukana Terveystietolaki 763/1994 ja hautaamiseen liittyvien kysymysten osalla myös Rikoslaki 39/1889.¹²

Lisäksi käytän työssäni oikeusviranomaisten antamia lausuntoja hautaustoimesta ja muutamia oikeustapauksia. Muulta osin hautaukseen liittyvää oikeudellista aineistoa ei ole juuri ollut saatavilla. Hautaustoimesta on näkökulmasta ja oppiaineesta riippumatta kirjoitettu Suomessa erittäin vähän, maailmallakin varsin vähän. Käsikirjaksi tarkoitettussa, eri kirjoittajien artikkeleita sisältävässä teoksessa **Hautaustoimen käsikirja** käsitellään hautaustoimeen liittyviä erilaisia teemoja. Siinä käydään läpi hautaustoimea koskeva lainsäädäntö ja ohjeistus, mutta käytännössä ilman kommentointia.¹³ Muun hautaustoimea koskevan aineiston tarkastelunäkökulmat ovat usein myös ongelmallisia, sillä ne käsittelevät hautausta tai tuhkausta esimerkiksi arkeologisista näkökulmista käsin.

Suomalaisia oikeudellisia kirjoituksia aiheesta on saatavilla vain yksi. Vuonna 2007 Lapin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa hyväksyttiin **Jane Iisakan** pro gradu –tutkielma *Hautaus: viimeisen matkan oikeudelliset ongelmat ja itsemääräämisoikeuden ulottuvuudet*. Tutkielmassa Iisakka kartoittaa hautausta säätelevän lainsäädännön keskittyen koko hautauksen kokonaiskuvaan oikeudellisesti. Hän käy tutkielmassaan läpi esimerkiksi toimet kuoleman jälkeen, hautausmuodot, hautausmaat, hautojen hallinnan sekä hautauksen kustannukset. Tämä tutkielma poikkeaa Iisakan tutkielman tutkimustehtävästä merkittävästi rajauksissa,

¹¹ Kielitoimiston sanakirja.

¹² Lakiaineistot saatavilla www.finlex.fi.

¹³ Hautaustoimen käsikirja 2005.

sillä Iisakka ei keskity tarkastelemaan tuhkauskysymyksiä eikä hautausperinteiden muutoksia. Hän nostaa kuitenkin tämän tutkielman kannalta mielenkiintoisesti esiin vainajan itsemääräämisoikeutta sekä joitakin hautaustoimessa esiin tulevia ongelmatilanteita. Juuri hautaustilanteissa esiin tulevat ristiriidat ovat olleet Iisakan tutkielmanaiheen valinnan taustalla.¹⁴

Teoksessa **Hautauskulttuuri Suomessa** luodaan kuva hautauskulttuurin kehityksestä varhaishistoriasta 1900-luvulle. Kulloinkin vallinnut uskonnollisuus on vaikuttanut vahvasti hautausperinteeseen. Polttohautaus yleistyi pronssikaudella (1500-500 eaa.). Kyseessä oli ruumiin polttaminen roviolla. Tämä hautaustapa oli vallalla kristinuskon saapumiseen saakka. Vuoden 1000 vaiheilla sekä lännestä saapunut roomalaiskatolinen että idästä saapunut ortodoksinen perinne lopettivat tullessaan polttohautauksen. Kristillisyys toi tullessaan myös muita muutoksia hautaustapaan.¹⁵

Marja Terttu Knapas kirjoittaa artikkelissaan *Hautausmaiden kulttuurihistoriaa*, että kirkko ja kirkkotarha muodostivat yhdessä siunatun maan, johon vainajat haudattiin. Vuoden 1684 kirkkolaissa määrättiin, että kirkkotarhaa oli kunniallisesti hoidettava ja se oli myös aidattava niiden takia, jotka siellä lepäsivät. Käytännössä kirkkoihin haudattiin varakkaammat ja ulos kirkkotarhaan seurakunnan köyhempi väestö. Tieto hautauksiin liittyvistä vaaroista levisi 1700-luvulla Keski-Euroopasta. Erityisesti kesäisin oltiin kyllä tietoisia kalmanhajun aiheuttamista ongelmista itsekkin. Perinne haudata vainajat kirkon alle saikin vuonna 1822 lopullisesti väistyä terveyssyistä. Hautauspaikoiksi vakiintuivat hautausmaat. Erilliset, kirkosta ja kylästä kauemmas rakennetut hautausmaat yleistyivät vuodesta 1805 alkaen, jolloin kuninkaallisessa kirjeessä määrättiin, ettei hautausmaita saanut enää perustaa kaupunkeihin tai kyliin. Tämä johtui erityisesti epidemioiden pelosta. Hautausmaiden puistomainen luonne vahvistui myös tuolloin, sillä puiden tiedettiin jo tuolloin puhdistavan ilmaa.¹⁶

Kiinnostus vainajien tuhkaamista kohtaan heräsi Suomessa 1800-luvun lopulla. Tuhkauksen vakiintumisen Suomeen kuvaa tarkoin **Tuomo Lahtinen** teoksessaan *Polttohautaus Suomessa. Aatehistoria ja kehitys*. Tuhkaus sai aikanaan osakseen vastustusta. Sekä luterilaisessa että ortodoksisessa perinteessä vastustettiin vainajien tuhkaamista sekä teologisin perustein että

¹⁴ Aineistoa on etsitty yhdessä Tampereen yliopiston kirjaston asiantuntijan kanssa. Tämä vahvistaa sen, että aiheeseen liittyvää tutkimusta on erittäin vähän.

¹⁵ Kiiskinen 1992, 8–9, 23–24.

¹⁶ Knapas 2015, 5–6. Myös Gardberg kirjoittaa laajasti kirkkojen sisällä olevista haudoista Suomessa sekä sisätilojen hautausten kieltämisestä. Ks. Gardberg 2003, 18–36.

viitaten polttohautauksen pakanallisiin perinteisiin. Kristinuskon keskeinen oppi perustuu ajatukseen ruumiin ylösnousemuksesta kuoleman jälkeen. Sekä tästä että ihmisen luomiseen perustuvasta erityisesti arvosta nousee kristinuskossa ajatus ruumiin arvokkuudesta myös kuoleman jälkeen. Ruumiin tuhkaamisen vastustuksesta huolimatta Hietaniemen krematorio valmistui vuonna 1926 Helsinkiin. Vaikka luterilaisen kirkon suhde tuhkaukseen ei ollut ongelmaton, luterilainen perinne on sittemmin avautunut tuhkaukselle. Nykyisin tuhkaus ja arkkuhautaus nähdään luterilaisuuden piirissä tasavertaisina hautaustapoina.¹⁷

Eri uskontojen suhtautuminen polttohautaukseen noudattaa niiden käsityksiä kuoleman jälkeisestä elämästä ja erityisesti ruumiin ja sielun suhteesta kuoleman jälkeen. Eri uskontojen kuolema- ja hautauskäsitteitä käsittelee **Kimmo Ketola** artikkelissaan *Kuolemattomuus uskonnoissa*. Ortodoksisessa ja katolisessa perinteessä suositaan edelleen arkkuhautausta. Juutalaisessa kulttuurissa tuhkausta ei hyväksytä. Hautausperinteet poikkeavat myös muutoin: juutalaisilla hautaus tapahtuu yleensä vuorokauden kuluessa kuolemasta. Hauta on heille myös ikuinen. Islamilaisessa kulttuurissa vainajat haudataan omalle hautausmaalleen mahdollisimman pian kuoleman jälkeen. Suomessa islaminuskoiset käyttävät arkkuhautausta, muualla vainaja haudataan usein ilman arkkua. Suomalaista eri uskontojen hautaustilannetta ja –tarvetta selvitti **valtion ja kirkon taloudellisia suhteita tarkastellut komitea** vuonna 1997. On kuitenkin huomattava, että uskonnollisuus on vain yksi hautaustapoja määrittävä tekijä. Eri kulttuuriryhmien keskuudessa on erilaisia näkemyksiä. Esimerkiksi romanikulttuurin edustajat eivät maailmanlaajuisesti tuhkaa vainajiaan.¹⁸

Nils G. Holm ja Tuomo Lahtinen ovat tarkastelleet tutkimuksessaan *Arkkuhautaus vai tuhkahautaus? Tutkimus hautaustavoista Suomessa* tuhkahautauksen hidasta yleistymistä Suomessa. 1960-luvulle tultaessa Suomessa oli vain edellä mainittu yksi krematorio, mutta kyseisenä ja sitä seuraavana vuosikymmenenä niiden määrä nousi jo kolmeentoista. Suomessa ei tuhkahautauksen ja arkkuhautauksen välillä ilmennyt sellaista taistelua kuin Keski-Euroopassa ja Ruotsissa. Vaikka kristilliset kirkot ovat vastustaneet tuhkahautausta, lähti Suomessa evankelis-luterilainen kirkko aloitteellisesti perustamaan krematorioita. Tälle selityksenä olivat ainakin se, että tuhkahautaus säästi hautausmaiden tilaa. Myös se, että suositut

¹⁷ Lahtinen 1989; Kiiskinen 1992, 28; Holm 2013, 185.

¹⁸ Ketola 2014. Aiheesta ks. myös Lahtinen 1989, 19–23; Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet 1997, 46–48; Erämaja 2006, 329; Molander 2009, 175–176; Okely 2013. Teoksessa *Encyclopedia of Cremation* on esimerkiksi artikkeli ”Catholic Church” käsittelee teologisia argumentteja tuhkaamisen vastustukselle. Samassa teoksessa on artikkelit myös eri uskontoperinteiden suhteesta tuhkaamiseen.

kirkkomaat eivät kyenneet ottamaan enää vastaan arkkuhautauksia, saattoi suuremmilla paikkakunnilla vaikuttaa tuhkahautauksen suosion kasvuun. Arkkuhautauksen suosiota perusteltiin erityisesti perinnesyillä ja tuhkauksen suosiota käytännön syillä, kuten ympäristönsuojeluksellisilla näkökulmilla.¹⁹

Nils G. Holm toteaa artikkelissaan *Finland*, teoksessa *Encyclopedia of Cremation*, että tuhkauksesta oli Suomessa alun perin innostunut liberaali ruotsinkielinen väestö. Tuhkauksen suosio oli 1980-luvulla yleisempää korkeammin koulutettujen ja korkeamman sosioekonomisen aseman omaavien keskuudessa. Edelleen myös ruotsinkielisen väestön keskuudessa tuhkauksen suosio oli muuta väestöä yleisempää. Vanhemmat sukupolvet suhtautuivat arkkuhautaukseen tuhkausta myönteisemmin. Uskonnolliset asenteet kuitenkin vaikuttivat niin, että uskonnollisesti aktiiviset ihmiset suosivat arkkuhautauksia. Holm ja Lahtinen totesivat vuonna 1985, että on oletettavaa, että tuhkauksen suosio tulee kasvamaan.²⁰

Tuhkausten määrä onkin kasvanut. Vuonna 2006 tuhkattiin Suomessa kolmannes kaikista kuolleista. Tuhkausten määrä vaihtelee kuitenkin alueittain. Helsingissä tuhkattiin vuonna 2006 jo kolme neljästä vainajasta. Tuhkausten määrä on kuitenkin jatkanut tasaista nousuaan koko maassa ja vuonna 2014 Suomessa tuhkattiin jo lähes puolet kaikista vainajista. Tuhkausten määrän nousu onkin aiheuttanut paineita krematorioille, joiden kapasiteetti ei tahdo riittää tuhkausten lisääntymisestä johtuen. Vuonna 2016 Suomessa oli 23 krematoriota.²¹ Tuhkausten kasvu on ollut noin kahden prosentin vuosivauhtia.

Gustaf Molander kuvaa teoksessaan *Matka mullan alle - kuolematyöntekijän arki* tuhkausprosessia. Suomessa vainaja tuhkataan aina ihmisruumiiden tuhkaukseen tarkoitetuissa krematorioissa, joista säädetään Hautaustoimilaissa. Tuhkauksen suorittavat krematorion työntekijät ja he myös luovuttavat tuhkan omaisille sen loppusijoitusta varten. Työntekijät eivät saa luovuttaa tuhkaa ennen kuin omaiset ovat ilmoittaneet, miten tuhka pysyvästi sijoitetaan. Hautaustoimilaki kieltää omaisia säilyttämästä tuhkaa kotonaan. Molander toteaa, että työntekijät joutuvat toistuvasti huomauttamaan asiasta omaisille.²²

¹⁹ Holm & Lahtinen 1985, 31–33. Vielä 1980-luvulla hautaustapojen välillä ei ilmeisemmin ollut merkittävää taloudellista eroa.

²⁰ Holm & Lahtinen 1985, 33–34; Holm 2013, 184.

²¹ Molander 2009, 139; Suomen krematoriotoiminnan tilastot.

²² Molander 2009, 153.

Hautausperinnettä määrittelevät arvot ja kunnioittamisen perinne. On kuitenkin epäselvää, mitä nämä selvästi ovat ja miten niitä voisi määritellä. Niiden ilmenemismuodot vaihtelevat vakaumusten ja perinteiden moninaisuudessa. Siksi kunnioittamisen ilmeneminen on paljon monimutkaisempaa käytännössä kuin teoriassa. Kuitenkin kansainvälisesti on laadittu **Kansainvälisen Krematorioliiton eettiset säännöt**, jotka korostavat hienovaraisuutta ja kunnioitusta tuhkausprosessin aikana. Silti säännöissä viitataan paikalliseen perinteeseen ja yleiseen käytäntöön, joita ei tarkemmin määritellä.²³

Yksi selittävä tekijä kunnioittamisen ja arvojen kysymyksiin ovat ihmisoikeudet. Oikeushammaslääkäri **Helena Ranta** toteaa artikkelissaan *Ammattina kuolema*, että ihmisoikeudet ovat olleet pitkään vain elävien oikeuksia. Vaikka hänen esittämänsä ajatus ihmisoikeuksien kuulumisesta myös kuolleille herätti aikanaan ihmetystä, tämä ajattelutapa on sittemmin vahvistunut kuolleiden tunnistamisessa ja kohtelussa. Rannan mukaan ihmisillä tulee kuoleman jälkeen olla oikeus tulla haudatuksi oman uskontonsa ja traditionsa mukaisesti. Ranta näkee haudan sekä yksilön oikeuksien toteutumisen paikkana että omaisille tärkeänä muistamisen ja kunnioittamisen paikkana.²⁴

Douglas J. Davies tarkastelee artikkelissaan *Dignity and Violence* tuhkauserinteeseen liittyviä vainajan arvostuksen ja kunnioituksen kysymyksiä. Vainajan kunnioittaminen ja arvokas kohtelemine ovat kulttuureissa herkän tarkastelun alla. Perinteiseen maahan hautaamiseen verrattuna tuhkauksen erityisyys on siinä, että se tuhoaa ruumiin heti. Ihmisen ”hävittäminen”, kuten noitien ja rikollisten polttamisen perinne Euroopan historiassa tai juutalaisten joukkotuho natsihallinnon alla, tapahtuivat polttamalla. Nämä ovat vaikuttaneet eurooppalaiseen käsitykseen tuhkauksen soveltuvuudesta, toteutustavasta ja tuhkan käsittelystä.²⁵

Daviesin mukaan arvostus vainajaa kohtaan ja vainajan kohtelu heijastavat yhteisössä vallitsevaa käsitystä elävän ihmisen kohtelusta ja arvosta. Siellä, missä ihmisoikeudet toteutuvat heikosti, myös vainajien kohtelu on arvotonta. Tuhkaukseen liittyviä arvostuskysymyksiä heijastaa esimerkiksi se, että vainaja tuhkataan arkussa eikä vainajaa siirretä siitä pois. Myös tuhkaustapahtumaa leimaa kunnioitus ja soveliaisuus. Toisaalta tapahtuma toteutuu erillisessä paikassa, ei kaikkien nähtävillä. Tietynlainen vainajan tunnistamattomuus leimaa tuhkausta-

²³ Molander 2009, 154; Kansainvälisen Krematorioliiton (ICF) eettiset säännöt 2006.

²⁴ Ranta 2014, 234–235.

²⁵ Davies 2013a, 165–167.

pahtumaa. Länsimaisessa traditiossa savu ja tuoksu on kuitenkin pyritty siivoamaan piiloon, toisin kuin esimerkiksi Kaukoidän traditioissa. Tämä saattaa Daviesin mukaan johtua siitä, että savu yhdistetään mielikuvissa helposti väkivaltaan ruumista kohtaan.²⁶

Kirkko ja valtio –komitea selvitti 1970-luvun laajassa työskentelyssään kirkon ja valtion suhteita. Se tarkasteli myös hautaustoimen asemaa ja kehitystä Suomessa. Kirkon ja valtion välisessä hautaustoimen tarkastelussa näkökulmat ovat olleet uskonnonvapauden, yhdenvertaisuuden ja vainajan kunnioittamiseen liittyviä. Erityisesti se, että kaikille kansalaisille löytyisi hautapaikka yhdenvertaisesti ja kohtuullisin kustannuksin, on ollut kirkon ja valtion hautaustoimea koskevien neuvottelujen kärkenä. Näiden periaatteellisten näkökulmien kautta on hautaustoimea tarkasteltu hyvin käytännöllisestä näkökulmasta niin, että hautaustoimea voitaisiin toteuttaa yhteiskunnassa hyvin. Niin vuoden 1977 komiteatyöskentelyssä kuin vuoden 2003 uskonnonvapauslain valmistelussakin ilmeni, ettei Suomessa kunnilla ole erityisesti kustannussyistä johtuen halukkuutta ottaa hautaustoimea hoitaakseen.²⁷

Pekka Leino piti vuonna 2002 ilmestyneessä hallinto-oikeuden väitöskirjassaan *Kirkkolaki vai laki kirkosta* kirkon hallinnon erikoisuutena hautaustoimea koskevia säännöksiä. Tuolloin oli vasta valmistelussa erillinen hautaustoimea koskeva lainsäädäntö. Vuoden 2003 uskonnonvapauslakia ja hautaustoimilakia edeltävänä aikana hautaustoimesta säädettiin pitkälti kirkkolaisissa. Taustalla oli vuoden 1869 kirkkolain säätämisen aikainen tilanne, jossa uskonnonvapauslainsäädäntöä ei vielä ollut ja evankelis-luterilaiset seurakunnat huolehtivat hautaustoimesta käytännössä kaikille.²⁸

Hautaustoimen yhteiskunnallinen velvollisuus on kyllä yleisesti tunnustettu ja opetusministeriö on valvonut hautausmaiden perustamista lupakäytännöllään. Samalla käytännön tilanne on Suomessa ollut se, että hautausmaat ja hautaustoimen hoitaminen olivat käytännössä kokonaan evankelis-luterilaisen kirkon hallussa ja vastuulla. Hautaustointa koskevan erillisen lainsäädännön tarpeellisuus oli siinäkin, että käytännössä kirkkolainsäädäntö määritteli kaikkien ihmisten hautaustointa, vaikka kirkollisen lainsäädännön perustana on ollut se, että se koskee vain kirkon jäseniä.²⁹

²⁶ Davies 2013a, 166.

²⁷ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 140–142; Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet 1997, 48–50; Sepo 2003, 71.

²⁸ Leino 2002, 304.

²⁹ Leino 2002, 304–305.

Leino ei kuitenkaan pureudu syvemmälle hautaustoimen kysymyksiin. Hän nostaa vain esiin tämän aiemmin vallinneen hautaustoimen ja kirkkolainsäädännön sekoittumisen. Hautaustoimilain myötä, Leinon väitöskirjan ilmestymisen jälkeen tämä ongelma on poistunut, vaikka käytännön tasolla kirkko ja hautaustoimi nivoutuvatkin yhä tiiviisti yhteen. Enää kirkkolaki ei kuitenkaan perusteissaan määrittele kirkkoon kuulumattomien hautaamista.

Vuonna 2003 voimaan astuneen uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä säädettiin siis kokonaan uusi laki, hautaustoimilaki, jonka tarkoituksena oli koota ja selventää hautaustoimen säännöksiä. **Juha Seppo** toteaa teoksessaan *Uskonnonvapaus 2000–luvun Suomessa*, että hautaustoimen osalta terveydensuojelulain ja kirkkolain säännösten katsottiin olevan ajan-tasaisia, mutta erityisesti muiden kuin luterilaisen kirkon hautausmaiden sääntely oli puutteellista. Lisäksi lain tarpeellisuutta korosti vuonna 1995 tapahtunut vainajan tuhkan sijoittamisen vapautuminen. Yhdessä tuhkaamisen lisääntymisen kanssa komitea katsoi tarvittavan selvitystä, millaista lainsäädäntöä tuhkauksen osalta tuli säätää. Eri yhteiskunnan tahoilta saadut lausunnot ohjasivat osaltaan tuhkaukseen liittyvän säätelyn valmistelua, mutta ennen kaikkea ne ilmaisivat, millaisia näkemyksiä yhteiskunnassa on vainajan tuhkauksesta, sen käsittelystä sekä tuhkan käsittelyn lainsäädännöllisestä ohjauksesta.³⁰

Tapani Erämaja tarkastelee vuodelta 2006 olevassa teologisessa väitöskirjassaan *Viimeinen matka: Toimintatutkimus kirkollisen hautauskentän professostruktuurista* tuhkaukseen liittyviä käytännön kysymyksiä sekä tuhkauksen nykyajan toteutusta lähinnä hautausjärjestelyjen näkökulmasta. Hän toteaa, että hautausrituaali sisältää Suomessa useimmiten sekä sekulaareja että uskonnollisia osia. Hän kuitenkin toteaa, ettei luterilaisessa kirkossakaan ole juuri pohdittu tuhkaamiseen liittyviä erityiskysymyksiä. Tämä näkökulma tukee hypoteesiani, että tuhkaukseen liittyy sellaisia kysymyksiä, joissa oikeudellinen ja käytännöllinen näkökulma kohtaavat. Erämajan mukaan seurakunnissa ei myöskään ollut tuhkauksen toteuttamisen käytännöissä yhdenmukaisuutta, mikä antaa tukea sille, että myös oikeudellisesti tällaista tulkintavaihtelua voi olla olemassa.³¹

³⁰ Uskonnonvapauskomitean välimietintö 1999, 67–70; Lausuntokoonnos uskonnonvapauskomitean välimietinnöstä 2000, 38; Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 63–88; Lausuntokoonnos uskonnonvapauskomitean mietinnöstä 2001, 83–86; Seppo 2003, 71–72.

³¹ Erämaja 2006, 366, 375.

2 HAUTAUSTOIMEN JÄRJESTÄMINEN SUOMESSA

2.1 Tuhkaaminen eurooppalaisessa ja suomalaisessa hautauskulttuurissa

Ihmisten on aina täytynyt järjestää jollakin tavalla yhteisössään kuolleiden ihmisten ruumiiden hävittäminen. Tähän tapahtumaan ovat olennaisesti liittyneet terveydelliset näkökulmat, minkä vuoksi ruumiit on pyritty erottamaan pikaisesti elävien parista. Kuolleiden erottaminen elävistä on samalla ollut hetki, jossa on sekä jätetty jäähyväisiä että kunnioitettu vainajaa. Hautausmuotoina ovat olleet perinteisesti vainajan maahan hautaaminen sekä tuhkaaminen, mutta varhaishistoriassa hautausmuotoina olivat esimerkiksi ruumiiden peittäminen oksilla ja kivillä tai ruumiiden sijoittaminen luoliin.³²

Kivikaudella (Suomessa 8600–1300 eKr.) vallitseva hautautapa oli ruumiin hautaaminen maahan. Hautalöytöjen perusteella on kuitenkin todettu, että Suomessa myös polttohaudattiin vainajia jo kivikaudella. Rautakaudella (500 eKr.–1300 jKr.) suomalaiset pääasiassa polttivat vainajansa. Polttohaudaus suoritettiin roviolla. Tuhkahautauksista on käytetty varhaisissa kulttuureissa ja eri hautautavat ovat vaihdelleet ajasta ja kulttuurista riippuen. Tuhkahautaukseen liittyi myös erilaisia uskomuksia. Tuhkahautauksen ajateltiin esimerkiksi estävän kuolleen henkilön paluun elävien keskuuteen. Toisaalta joissakin kulttuureissa mahtimiehen tuhkan omistamisen uskottiin päästävän osalliseksi hänen mahdistaan.³³

500-luvulta alkaen kuolleita haudattiin maahan myös polttamatta. Taustalla oli mahdollisesti Manner-Euroopasta saapuneet ensimmäiset kristilliset vaikutteet, mutta tuohon aikaan kyse ei kuitenkaan ollut kristillisyyden merkittävästä vaikutuksesta. Vasta vuoden 1000 jälkeen Suomessa siirryttiin hautautapaan, jossa ruumiita ei enää poltettu. Edelleen hautoihin laitettiin esineitä ja rahoja vainajien tulevaa elämää varten. Tämä käytäntö väistyi ristiretkien myötä. Hautaussuuntana vaikutti tuolloin linjaus, jossa kuolleen pää pantiin haudan länsipäähän, katse odottamaan idästä nousevaa aurinkoa.³⁴

³² Lahtinen 1989, 16; Pajari 2014, 90.

³³ Holm & Lahtinen 1985, 10; Lahtinen 1989, 19; Gardberg 2003, 9–17; Rautakausi; Kivikausi.

³⁴ Gardberg 2003, 9; Davies 2013b, xviii.

Kristilliset uskomukset eivät kuitenkaan olleet ainoita hautausperinteisiin liittyneitä uskomuksia. Kansan keskuudessa eli voimakkaana monenlaisia kuolemaan ja vainajiin yhdistettyjä tapoja ja uskomuksia. Muinaissuomalaisten elämässä vainajilla oli suuri merkitys, johon yhdistyi sekä kunnioitusta että pelkoa. Vainajien uskottiin vaikuttavan tahtomansa mukaisesti elävien elämään ja toisaalta heiltä saatettiin kysyä neuvoa ja apua. Kuolleiden toivomukset katsottiin velvoittaviksi. Mikäli hautausta ei hoidettu kunnolla, vainajien uskottiin voivan ilmaista tyytymättömyyttään elävien keskuudessa. Vainajiin kohdistui lepyttelytapoja. Erilaisia kuolemanjälkeisiä tapahtumia saatettiin tulkita vainajan mielipiteenilmaisuuksina.³⁵

Kristinuskon saapumisen myötä muinaissuomalaisten hautausperinteisiin pyrittiin antamaan kristillinen leima ja sisältö. Kirkko otti haltuunsa hautapaikkoja ja rakensi kirkkorakennuksia. Luterilainen kirkko korosti vainajien hautaamista erillisiin siunattuihin kirkkomaihin, jotka sijoitettiin kirkkorakennusten ympärille, mutta kuitenkin mahdollisimman lähelle Jumalan huonetta, kirkkorakennusta.³⁶

Kristinuskon saavuttua Suomeen vainajan hautaaminen arkussa maahan oli lähes ainoa mahdollinen hautaustapa aina 1800-luvun lopulle saakka. Silloin ilmeni useita seikkoja, jotka edesauttoivat tuhkaamisen hyväksymistä myös kristinuskon värittämässä Euroopassa. Ensimmäkin yksi keskeinen syy oli hygieniaolosuhteet. Kasvavien suurkaupunkien hautausmaat eivät kyenneet selviytymään kasvaneista vainajamääristä, minkä vuoksi virisi ajatus tuhkaamisen käyttöönotosta. Kun samoihin aikoihin selvisi tartuntatautien leviämisen mekanismi, vainajien tuhkaaminen sai siitä vahvaa tukea. Toisaalta Keski-Euroopassa ajatusta tukivat myös kulttuuriset muoti-ilmiöt, erityisesti kansallisromanttiset virtaukset. Sekä muinaisgermaanisessa kulttuurissa että antiikin Kreikan ja Rooman kulttuureissa tuhkaus oli ollut käytössä. Näiden kulttuureiden ihannointi, keskiaikaisesta maailman- ja ihmiskuvasta luopuminen sekä materialistisen maailmankatsomuksen nousu tukivat tuhkaamisen hyväksymistä.³⁷

Uudelleen virinnyt kiinnostus vainajan tuhkaamista kohtaan herätti kysymyksen myös tuhkaamisen tyylikkäästä hoitamisesta. Koska ruumiin polttaminen roviolla yhdistyi ihmisten mielissä vahvasti rikostentekijöiden kuolemanrangaistukseen sekä noitavainoihin, ajatus sa-

³⁵ Kiiskinen 1992, 13–17.

³⁶ Kiiskinen 1992, 24–27.

³⁷ Holm & Lahtinen 1985, 10–11; Lahtinen 1989, 19–24; Gardberg 2003, 18–37.

malla tavalla toteutetusta ruumiin hävittämisestä herätti lähinnä kauhistusta. Ensimmäinen varta varten vainajan tuhkaamiseen tarkoitettu uuni otettiin käyttöön Italiassa vuonna 1876.³⁸

Koska hautaustavat ovat olleet aina vahvasti yhteydessä uskomuksiin ja uskontoihin, teologisilla virtauksilla oli myös merkittävä rooli tuhkauksen yleistymisessä Euroopassa. Kristinuskon piirissä polttohautaukseen oli suhtauduttu kriittisesti erityisesti siksi, että kristillisessä teologiassa tuli oli yhdistetty vahvasti helvettiin, syntiin ja hävittämiseen. Ruumiin polttohautauksessa tapahtunut tuhoutuminen ei vastannut siihen käsitykseen, joka Uudessa Testamentissa ja apostolisessa uskontunnustuksessa annettiin Jeesuksen hautaamisesta ja ruumiillisesta ylösnousemuksesta. On syytä muistaa, että esimerkiksi keisari Neron vainoissa kristittyjen häpäisyn ja tuhoamisen yksi keskeinen tapa oli elävältä polttaminen. Kristityt itse taas tahtoivat vainojenkin aikaan haudata vainajansa ruumiineen katakombeihin.

Liberaaliteologiaksi kuvattu teologinen suuntaus suhtautui avoimemmin tuhkaukseen. Sen sijaan konservatiivisen teologian kannattajat vastustivat tuhkaamiskehitystä. Polttohautauksen herättämä pahennus liittyi Euroopassa voimistuneeseen kulttuurikamppailuun 1800-luvun loppupuolella. Polttohautaus liitettiin tällöin voimakkaasti kirkonvastaisuuteen, materialismiin ja ateismiin. Tästä syystä kristillisille kirkkoille polttohautaus ei ollut neutraali asia. Koska sivistyneistön keskuudessa tuhkaamisen hyväksyminen sai yhä vahvistuvaa kannatusta, uusi hautaustapa alkoi saada jalansijaa. Saksassa 1900-luvun alussa tuhkahautausta ryhdyttiin pitämään hyväksyttävänä kristillisenä hautausmuotona ja tämän myötä luterilaisuudessa on pääosin suhtauduttu tuhkaukseen hyväksyvästi. Englannissa tuhkaus ei herättänyt teologisia ristiriitoja. Tuhkausaate löi siellä vahvasti läpi jo 1880-luvulla.³⁹

Kulttuureissa, joissa sielun ei katsottu olevan riippuvainen ruumiista, tuhkauksen katsottiin vapauttavan sielun nopeammin. Näin on ollut erityisesti Intiassa ja sen lähialueilla. Tämä ajatus vaikuttaa edelleen siihen, että hindulaisuudessa ja buddhalaisuudessa ruumiit tuhkataan. Juutalaisuudessa sen sijaan on korostettu sielun ja ruumiin yhteenkuuluvaisuutta, minkä johdosta ruumista ei mielellään tuhkata. Mitä voimakkaampi on ollut usko ruumiin ylös-

³⁸ Lahtinen 1989, 16–18.

³⁹ Holm & Lahtinen 1985, 11; Lahtinen 1989, 38–43.

nousemukseen, sitä kriittisempää on ollut suhtautuminen vainajan tuhkaamiseen. Näin on tapahtunut niin kristinuskon piirissä kuin islamilaisuudessakin.⁴⁰

Ruotsissa oli jo 1800-luvun lopulla vihitty käyttöön ensimmäinen krematorio. Kuten Saksassa, aluksi myös Ruotsissa osa kirkonmiehistä suhtautui kriittisesti tuhkaamiseen. Väestö hyväksyi sen kuitenkin nopeasti. Ruotsista tuhkaamiskiinnostus siirtyi Suomeenkin jo 1800-luvun lopulla. Ennen kaikkea suomenruotsalainen kaupunkilaisväestö oli kiinnostunut tuhkauksesta. Suomalaisen sivistyneistön piirissä ilmeni halua irtautua ulkoapäin asetetuista uskonnollisista tavoista ja päättää itse omasta vakaumuksestaan ja sen toteuttamisesta. Suomi oli kuitenkin tuolloin vielä Venäjän vallan alla, mikä osaltaan hidasti länsieurooppalaisten ilmiöiden leviämistä Suomeen. Myös poliittisesti epävarmat vuodet hidastivat tuhkaamiskysymyksen ratkaisuja. Lisäksi evankelis-luterilaisen kirkon ja tuhkaamista kannattaneiden suhteissa oli rasisitteita. Vuonna 1926 rakennettiin ensimmäinen krematorio Helsingin Hietaniemen hautausmaalle. Kyseinen krematorio on yhä tuhkausliikkeen varhaisen edistäjän, Krematoriosäätiön omistuksessa. Kun ensimmäinen krematorio otettiin käyttöön, Suomi oli vuosikymmeniä jäljessä monista Euroopan maista tuhkaamisen yleisyydessä.⁴¹

Myös muualla Euroopassa eri kristilliset kirkot ovat vaikuttaneet siihen, miten tuhkaamiseen on yleisesti suhtauduttu. Aina 1960-luvulle saakka katolinen kirkko suhtautui erittäin kielteisesti tuhkaamiseen. Asenne on kuitenkin muuttunut myönteisemmäksi erityisesti käytännöllisten syiden vuoksi. Myös ortodoksinen kirkko on suhtautunut kielteisesti tuhkaamiseen, mutta esimerkiksi Suomen ortodoksinen kirkko hyväksyy käytännössä tuhkaamisen. Eri kirkkokuntien suhtautuminen tuhkaamiseen näkyy kuitenkin yhä tuhkaamisen suosiossa eri maissa.⁴²

Keskeinen tekijä, joka on vaikuttanut tuhkaamisen yleistymiseen ja hyväksymiseen Euroopan eri maissa, on toisen maailmansodan aikana tapahtunut juutalaisten joukkotuho. Saksassa oli jo ennen kyseistä sotaa omaksuttu vahvasti vainajien tuhkaaminen. Kansallissosialistit ihannoivat tuhkaamisen rationaalisuutta, hygieenisyyttä ja muinaisgermaanisista juuria. Juutalaisten joukkotuhoon jälkeen vainajien tuhkaaminen herätti uudelleen kritiikkiä erityisesti kristillisissä

⁴⁰ Holm & Lahtinen 1985, 10; Lahtinen 1989, 19–20; Davies 2013b, xviii–xix. Intialaisesta nykyajan hautausperinteestä esimerkiksi Rämö 2010.

⁴¹ Holm & Lahtinen 1985, 12; Lahtinen 1989, 53–64; Murtorinne 1992, 288–290; Holm 2013. Myös Davies 2013b, xxiii–xiv.

⁴² Holm & Lahtinen 1985, 11, 13; Lahtinen 1989, 23; Walter 2005; Davies 2013b, xx–xxi; Newton 2013; Meras 2014; Canon Law.

piireissä. Natsihallinnon kukistumisen jälkeen tuhkaamista hyljeksittiin erityisesti Saksassa, mutta sama tendenssi oli nähtävissä Pohjoismaissa sekä niissä maissa, joissa juutalaisten joukkotuhoja toteutettiin.⁴³

2.2 Hautaustoimi evankelis-luterilaisen kirkon ja valtion suhteissa

Jo 1500-luvun alkupuolen oikeudellisissa asiakirjoissa ja tarkemmin vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä oli määräyksiä hautaamisesta, hautausmaista sekä niiden käyttämisestä. Hautausmaiden perustaminen ja ylläpito olivat seurakunnan jäsenten velvollisuuksia. Aikana, jolloin kaikkien suomalaisten tuli kuulua luterilaiseen kirkkoon, hautapaikka löytyi jokaiselle seurakunnan hautausmaalta. Luterilaisiin hautausmaihin oli haudattu aina myös luterilaiseen kirkkoon kuulumattomia ihmisiä, jotka tosin oli saatettu hautaan vaatimattomammin menoin. Venäjän vallan alla monien varuskuntien liepeille oli rakennettu omia hautausmaita ortodoksisotilaille. Lisäksi epidemioiden johdosta oli rakennettu erillisiä rutto- ja kolerahautausmaita kauemmas asutuksesta. Vuoden 1869 kirkkolaki ei enää sisältänyt säännöksiä muiden kuin luterilaisen kirkon jäsenten hautaamisesta. Syy tähän oli se, että koko kirkkolaki tehtiin vain kirkon jäseniä varten. Käytännössä hautasijoja annettiin muihin uskontokuntiin kuuluville jo ennen tämän käytännön vahvistamista vuoden 1889 eriuskolaislakia. Siinä säädettiin, että myös muiden protestanttisten yhteisöjen kannattajat voitiin haudata luterilaisen kirkon hautausmaalle. Evankelis-luterilaisten seurakuntien hautausmaiden rooli yleisinä hautausmaina tuli pohdittavaksi vasta uskonnonvapauslain valmisteluvaiheissa 1900-luvun alussa.⁴⁴

Jotta evankelis-luterilaisen kirkon ja valtion roolit hautaustoimen järjestämisessä tulisi ymmärretyksi, on syytä muistaa, että autonomisen Suomen paikallishallinnossa tapahtui suuria murroksia 1850-luvulta alkaen. Koko pitäjänhallintojärjestelmä uudistettiin niin, että kunnat erotettiin seurakunnista itsenäisiksi toimijoiksi maallisten asioiden hoitamista varten. 1860-luvulla voimaan astuneen uudistuksen myötä koululaitos siirtyi kirkolta kuntien vastuulle ja myös köyhäinhoito, eli käytännössä niin mielenterveys- ja muun sairaanhoidon kuin köyhien tukemisen käsittänyt sosiaalityö, seurakunnilta kunnille.⁴⁵ Koska paikallishallinto oli pitkälti

⁴³ Lahtinen 1989, 40; Davies 2013a, 165; Heider 2013.

⁴⁴ Kirkko ja valtio -komitean mietintö 1977, 134. Hautausmaiden perustamisesta 1700-luvun lopulta alkaen ks. Gardberg 2003, 63–82.

⁴⁵ Murtorinne 1992, 206–209.

ollut kirkon vastuulla, myös hautustoimi oli ymmärretty luontevaksi osaksi ja käytännössä itsestään selvästi kirkon tehtäväksi ja kirkon kustannettavaksi.

Uskonnonvapauden vajavaisuus aiheutti ongelmia hautauskysymyksissä. Johonkin oli haudattava heidätkin, jotka eivät tunnustaneet kristillistä uskoa. Seurakunnat eivät välttämättä halunneet haudata heitä omiin siunattuihin hautausmaihinsa, mutta muutakaan paikkaa ei tahtonut aina löytyä. Yleisesti tunnustettiin, että hautausmaat olivat seurakuntien omaisuutta, mutta niiden käyttöön toivottiin yhteiskunnan puolelta käytännöllistä näkökulmaa. Vuoden 1906 uskonnonvapauskomitea ehdottikin, että uskonnonvapauden toteutumisen jälkeen evankelis-luterilaisen kirkon yleisiä hautausmaita tuli voida käyttää myös kirkkoon kuulumattomien hautaamiseen. Samalla ehdotettiin uskonnollisille yhdyskunnille oikeutta omien hautausmaiden perustamiseen sekä oikeutta yksityisen hautasijan hankkimiseen. Tämän komitean työ ei kuitenkaan johtanut lainsäädännöllisiin tuloksiin.⁴⁶

Näkemykset kuitenkin siirtyivät vuoden 1917 uskonnonvapauskomitean mietintöön. Evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous ei kuitenkaan pitänyt mahdollisena sitä, että valtio olisi määrännyt kirkon omaisuuden käytön luonteesta. Tämän huomioon ottaen vuonna 1923 voimaan astunut uskonnonvapauslaki ei määrännyt siitä, millä edellytyksillä tai hinnoilla kirkkoon kuulumattomia voitiin haudata luterilaisten seurakuntien hautausmaihin. Säännös johti lopulta tyytymättömyyteen, sillä monin paikoin kirkkoon kuulumattomien hautapaikat olivat kalliita ja joskus myös sijaitsivat erillään muusta hautausmaasta. Laki sisälsi lisäksi momentin, jonka perusteella senaatti saattoi seurakunnan pyynnöstä velvoittaa kirkosta eronneita perustamaan oman hautausmaan, mikäli heitä asui paikkakunnalla paljon. Tuhkukseen liittyviä muutoksia ilmensi se, että vuoden 1923 uskonnonvapauslakiin tuli maininta ruumiinpolttolaitoksen perustamisesta asianomaisella luvalla.⁴⁷

1900-luvulla oli esitetty toiveita hautausmaiden perustamisen vapauttamiselle, missä taustana oli vuoden 1922 uskonnonvapauslain voimaan astumisen jälkeen ilmenneet seurakuntien kirjavat käytännöt hautapaikan luovuttamisessa kirkkoon kuulumattomille sekä joissakin seura-

⁴⁶ Uskonnonvapauslaki 267/1922, 1:10; Uskonnonvapauskomitean mietintö 1908, 76–78; Kirkko ja valtio – komitean mietintö 1977, 134–135.

⁴⁷ Uskonnonvapauskomitean mietintö 1908, 76–78; Uskonnonvapauskomitean mietintö 1917, 24, 60; Kirkko ja valtio – komitean mietintö 1977, 134–135. Säännöstä, jonka mukaan valtioneuvosto saattoi velvoittaa seurakuntaan kuulumattomat perustamaan oman hautausmaan, ei ole käytännössä sovellettu. Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 13. Krematorion perustamisesta ja polttohautauksesta säädettiin tarkemmin polttohautausasetuksessa 549/45.

kunnissa ilmenneet hautaustoimen korkeat maksut kirkkoon kuulumattomille. Eräät kunnat tekivät paikallisia päätöksiä hautausmaiden perustamisesta erityisesti kirkkoon kuulumattomia kuntalaisia varten. Tämä kehitys tyrehtyi kuitenkin nopeasti, kun korkein hallinto-oikeus ilmaisi vuonna 1924, ettei kunnan yhteisiä varoja tullut käyttää hautausmaan perustamiseen. Käytännössä hautaustoimen muutostarpeita koskenut keskustelu oli varsin hiljaista aina 1970-luvulle saakka.⁴⁸

Evankelis-luterilaisen kirkon asettama kirkon ja valtion suhteita tarkastellut niin sanottu Kansanahon komitea⁴⁹ oli 1970-luvun taitteessa pohtinut hautausmaiden roolia kirkon tai yhteiskunnan vastuulla. Komitean käsityksen mukaan hautausmaiden ylläpito ja vainajien hautaamisesta huolehtiminen olivat terveydenhoidon alaan kuuluvia asioita. Seurakuntien perinteinen rooli hautausmaiden perustajana ja ylläpitäjänä sekä kristillisen siunaustoimituksen yleisyys puolsivat kuitenkin hautausmaiden ylläpitovelvollisuuden säilymistä seurakunnilla. Tämän siirtyminen kunnille olisi toteutettava kuitenkin siinä tapauksessa, jos taloudelliset syyt pakottaisivat seurakunnat luopumaan vallinneesta käytännöstä. Myös parlamentaarinen Kirkko ja valtio –komitea katsoi vuonna 1977, että hautausmaista vastaaminen oli yhteiskunnan tehtävä. Terveydenhoidolliset näkökohdat sekä yksilön ja uskonnollisen yhteisön uskonnonvapauden turvaamiseen liittyvät näkökohdat sekä kansalaisten yhdenvertaisuuden turvaaminen tekivät hautaustoimesta yhteiskunnan vastuulle kuuluvan asian. Tosiasiat, että hautausmaat olivat pääosin evankelis-luterilaisten seurakuntien omaisuutta ja hautausmaiden käyttöön liittyi merkittävästi uskonnollista tapakulttuuria ja perinteitä, puolsivat evankelis-luterilaisten hautausmaiden säilymistä yleisinä hautausmaina. Komitea oli tarkastellut myös mahdollisuutta siirtää hautaustoimi kuntien vastuulle. Useat kuntia edustaneet järjestöt olivat suhtautuneet ehdotukseen kielteisesti lähinnä taloudellisista syistä johtuen.⁵⁰

Kirkkolain hautaustoimea koskevat pykälät perustuivat siihen, että hautaustoimi oli kirkon tehtävä hallinnollisen ja kirkollisen perinteen mukaisesti. Kun Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa koskeva uudistettu kirkkolainsäädäntö tuli voimaan vuonna 1993, lakiin ei jätetty enää sellaisia hautaustoimea koskevia säädöksiä, jotka olisivat velvoittaneet kirkon huolehtimaan hautaustoimesta yhteiskunnallisena tehtävänä. Taustalla oli kirkollisverotuksen säilymi-

⁴⁸ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 135.

⁴⁹ Komiteaa kutsutaan Kansanahon komiteaksi erotukseksi parlamentaarisesta Kirkko ja valtio –komiteasta, jotka molemmat tarkastelivat kirkon ja valtion suhteita Suomessa. Piispa Erkki Kansanaho oli kirkon asettaman komitean puheenjohtaja.

⁵⁰ Kirkko ja valtio –mietintö 1970, 45–47; Kirkko ja valtio –komitea 1977, 135–136, 140–142; Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet 1997, 49.

sen epävarmuus. Jos kirkon verotulot heikkenisivät, kirkko ei kyennyt huolehtimaan hautaus- toimesta yhteiskunnallisena tehtävänä.⁵¹ Kirkossa haluttiin turvata hautaus- toimen jatkuvuus omien jäsenten osalta, mutta kirkon rooliin yhteiskunnallisena hautaus- toimesta vastaavana viranomaisena sisältyi edelleen epäselvyyttä.

Käytännössä kirkko ei myöskään ole ilmaissut halua irtaantua hautaus- toimen hoitamisesta. Kirkkolain uudistustyön yhteydessä vuonna 1993 sekä eduskunnan hyväksymään kirkkolakiin että Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ylimmän päättävän elimen, kirkolliskokouksen hy- väksymään kirkkojärjestykseen tuli monia säännöksiä hautaus- toimesta. Kirkkolain (1054/1993) 17. luvussa säädetään seurakuntien hautaus- toimesta. Siinä määrätään hautaus- maan perustamisesta ja lakkauttamisesta, hautaoikeudesta, hautaoikeuden haltijasta, hautaa- misjärjestyksestä, haudan hoidosta sekä erimielisyyksien ratkaisemisesta siltä osin, mistä ei määrätä hautaus- toimilaisissa. Luvussa säädetään myös hautaus- toimen ohjesäännöistä, joilla ohjeistetaan hautaus- toimen toteuttamista sekä valvotaan hautaus- toimen yhteneväisyyttä ja toiminnan oikeellisuutta. Hautausmaan kaavasta ja käyttösuunnitelmasta sekä hautaus- toimen maksuista määrätään myös samassa yhteydessä. Kirkkojärjestyksen (1055/1993) luvussa 17 määrätään joistakin tarkennuksista hautaus- toimen osalta. Siinä määrätään seurakunnan tai seurakuntayhtymän velvollisuudesta omistaa tai hankkia käyttöoikeus vihittyyn hautaus- maahan. Hautausmaalla tai muualla sopivassa tilassa tulee olla myös säilytyspaikka vainajille. Luvussa säädetään myös mahdollisuudesta krematorioon. Lisäksi luvussa säädetään hautaus- maan ja siunauskappelin vihkimisestä, hautaus- maan hoitamisen yleisistä periaatteista, hauta- kartoista, hautaus- maan yleiskartasta sekä käyttösuunnitelmasta.⁵²

Keskeinen muutos hautaus- toimen yhteiskunnallisessa järjestämisessä oli ensimmäisen hauta- usta ja hautaus- maita koskevia kysymyksiä laajasti tarkastelleen hautaus- toimilain (457/2003) säätäminen. Vuonna 1998 työnsä aloittanut uskonnonvapauskomitea ehdotti jo työnsä alku- vaiheessa, että hautaus- toimi erotettaisiin itsenäiseksi kysymykseksi muista uskonnonvapautta koskevista asioista. Tämä uskonnonvapauskomitean välimietinnössä ehdotettu linjaus sai kai- kilta hautaus- toimesta lausuneilta tahoilta myönteisen vastaanoton.⁵³

⁵¹ Voipio & Träskman & Halttunen & Ventä 1993, 119.

⁵² Voipio & Träskman & Halttunen & Ventä 1993, 119, 317.

⁵³ Uskonnonvapauskomitean välimietintö 1999, 67–70; Lausuntokoonnos uskonnonvapauskomitean välimietin- nöstä 2000, 35.

Uskonnonvapauskomitean yhteydessä toiminut hautaustoimen uudistamista valmistellut jaosto esitti, että evankelis-luterilaisen kirkon hautausmaat olisivat yhä yleisiä hautausmaita, joista jokainen suomalainen voi saada itselleen hautapaikan. Valmistelun yhteydessä oli tullut ilmi, etteivät kunnat olleet edelleenkään kiinnostuneita hautaustoimen siirtämisestä niiden vastuulle. Lisäksi osaaminen, hautauskulttuurin tuntemus sekä esimerkiksi maa-alat ja kiinteistöt olivat seurakuntien hallussa, minkä johdosta hautaustoimen siirtämistä kuntien vastuulle pidettiin hyvin laaja-alaisena ja taloudellisestikin merkittävänä muutoksena. Hautaustoimilain säätämässä oikeastaan vakiintunut maan tapa sai lainsäädännöllisen muodon ja velvoitavuuden. Uudistuksessa kuitenkin vahvistettiin kirkkoon kuulumattomien yhdenvertaisuutta hautaustoimessa. Se velvoitti myös valtion osallistumaan yleisten hautausmaiden ylläpidosta aiheutuviin kustannuksiin.⁵⁴

Hautaustoimilain eduskuntakäsittely käytiin hallituksen esityksen pohjalta (HE 204/2002 vp). Lähetekeskustelussa kansanedustajat suhtautuivat pääsääntöisesti myönteisesti lakiesitykseen. Keskustelua herättivät evankelis-luterilaisen kirkon rooli hautaustoimen ylläpitäjänä, hautausmaksut, tunnustuksettomat hauta-alueet sekä hautaustoimen rahoittaminen. Linjausta, että tuhkaa ei voisi enää jakaa, vastustettiin jossakin puheenvuorossa.⁵⁵ Hallintovaliokunta antoi lakiesityksestä lausunnon, johon oli otettu huomioon myös perustuslakivaliokunnan lausunto. Täysistunnon ensimmäisessä käsittelyssä helmikuussa vuonna 2003 käytiin vain muutama puheenvuoro. Esiin nousivat jälleen kysymykset hautausmaksujen määräytymisestä. Myös tuhkan sijoittamisen luvanvaraisuus herätti vastustusta, koska sen katsottiin lisäävän byrokraatia. Toisaalta tuhkan sijoittamisen luvanvaraisuutta kannatettiin ja sitä pidettiin järjestäytyneenä ja arvokkaana toimintatapana. Lopulta lakiesitys hyväksyttiin kuitenkin keskusteluita.⁵⁶

Uusi, Suomen ensimmäinen hautaustoimilaki tuli voimaan vuoden 2004 alusta alkaen. Lain toteutumisen myötä Suomen evankelis-luterilainen kirkko on vastannut hautaustoimesta kaikkien suomalaisten osalta. Se huolehtii siis hautaustoimen käytännön tehtävistä, siinä missä valtion roolina on säädösten laatiminen, korvauksen hoitaminen hautaustoimen hoitamisesta sekä tehtävien toteuttamisen valvominen. Ihminen elinaikanaan voi toivoa tai vainajan omaiset voivat valita yksityisen haudan tai muun yhteisön omistaman hautausmaan. Suomessa

⁵⁴ Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 68–69; Seppo 2003, 100; Aarnio 2011, 70–71.

⁵⁵ Ptk 122/2002 vp.

⁵⁶ HaVM 21/2002 vp; PeVL 71/2002 vp; Ptk 194/2002 vp.; Ptk 198/2002 vp.

yksittäisiä hautausmaita ylläpitävät lisäksi ainakin ortodoksiset seurakunnat, muut uskonnolliset yhdyskunnat, Vapaa-ajattelijain liitto ry:n paikallisyhdistykset sekä Turun ja Kauniaisten kaupungit. Myös yksityisiä hautausmaita on Suomessa muutama. Hautaustoimilaki koskee yhtä lailla näiden hautausmaiden ylläpitoa ja toimintaa. Ne vastaavat itse hallinnollisesti hautaustoimestaan. Valtaosa krematorioista on Suomessa evankelis-luterilaisten seurakuntien omistuksessa. Hautaustoimen kokonaisuudessa merkittävä rooli on myös yksityisillä hautaustoimistoilla, jotka osaltaan rakentavat ja ylläpitävät hautauskulttuuria.⁵⁷

Onko hautaustoimen vastuun antamisessa Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle kysymys jonkinlaisesta evankelis-luterilaisen kirkon erityisasemasta tai vallankäytöstä suomalaisessa yhteiskunnassa? Hautaustoimilaki selvensi hautaustoimen rooleja ja edellytyksiä varsinkin tarkoin. Valtio osoitti itselleen kuuluvan hautaustoimen tehtävän kirkolle, mutta samalla antoi lainsäädännölliset puitteet tehtävän hoitamiselle, yhdenvertaisuuden toteutumiselle ja uskonnon ja omantunnon vapauden kunnioitukselle. Valtio osoitti oman työnsä hoitamisesta myös taloudelliset resurssit. Tämä rahoitusmalli uudistettiin ja se tuli voimaan vuoden 2016 alussa. Rahoituksen suuruutta kritisoi eduskunnan hallintovaliokunta, joka näki siinä epäoikeudenmukaisuutta. Valiokunnan mukaan evankelis-luterilaisen kirkon jäsenet joutuvat edelleen kantamaan enemmän taloudellista vastuuta kaikkien suomalaisten hautauskuluista.⁵⁸

2.3 Tuhkaamista koskevan lainsäädännön kehittyminen Suomessa

Tuhkaamista käsiteltiin lainsäädännöllisesti ensimmäisen kerran vuoden 1906 uskonnonvapauskomitean mietinnössä. Siinä todettiin sivulauseessa seuraavasti: ”Yleisen järjestyksen kannalta ja terveydellisistä syistä on välttämätöntä, että kaikki kuolleet, mikäli ruumiinpolttoa ei maassamme käytetä, haudataan asianomaisesti hyväksytyihin hautausmaihin taikka yksityisiin hautapaikkoihin.” Lause sisälsi näkemyksen, ettei ruumiinpoltto eli vainajan tuhkaaminen ollut tuolloin vielä mahdollista.⁵⁹

⁵⁷ Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 65; Kiiskinen 1992. Norjassa hautaus- ja tuhkausprosessit on järjestetty hyvin samankaltaisesti kuin Suomessa. Ks. Hadders 2013.

⁵⁸ Laki valtion rahoituksesta evankelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin 430/2015; HaVM 37/2014 vp.; Sorsa 2016, 194–198.

⁵⁹ Uskonnonvapauskomitean mietintö 1908, 77.

Vuoden 1917 uskonnonvapauskomitea turvautui edeltäjänsä työhön, mutta edeltäjästään poiketen se lisäsi maininnan ruumiinpolttolaitoksen perustamisesta asianmukaisella luvalla. Tämä maininta toteutui vuoden 1923 uskonnonvapauslaissa.⁶⁰ Tämä oli siis Suomessa ensimmäinen kerta, kun vainajan tuhkaaminen tuli esiin lainsäädännössä. Kymmenessä vuodessa oli tapahtunut merkittävä muutos suhtautumisessa vainajan tuhkaamiseen.

Kun ensimmäinen krematorio aloitti toimintansa 1926 Helsingissä, tarvittiin myös uutta sääntelyä. Koska tuhkaus poisti mahdollisuuden kuolemansyyn selvittämiseen, tuhkauksen sai toimittaa vain luvanvaraisesti. Näistä asioista säädettiin polttohautauksia koskevassa asetuksessa vuonna 1926. Oikeuslääketieteen kehityksen myötä polttohautauksia koskevaa asetusta muutettiin ja täydennettiin vuosina 1935 sekä 1945.⁶¹

Polttohautausasetuksessa vuodelta 1945 annettiin ohjeistus tuhkan sijoittelusta. Sen mukaan ”[k]un polttohautaus on toimitettu, on tuhka viipymättä laskettava hautausmaahan taikka sijoitettava suljetussa uurnassa hautausmaalle tai muuhun hautauspaikkaan tai tarkoitusta varten rakennettuun uurnahalliin. Jos urna asetetaan ulos, on se kiinteästi yhdistettävä perustaansa. Lääninhallitus voi antaa luvan tuhkan käsittelyyn muullakin tavalla”.⁶²

Polttohautauksia koskevassa asetuksessa olleet kuolemansyytutkintaa koskeneet säännökset kumottiin vuonna 1973 kuolemansyyn selvittämistä koskeneella asetuksella. Hautaamisesta aiheutuvien terveyshaittojen ehkäisyä tarkasteltiin terveydensuojelulaissa ja terveydensuojeluasetuksessa, jotka tulivat voimaan vuoden 1994 alussa. Terveydensuojeluasetuksen 7 luvun 40 §:ssä todettiin näin: ”Vainajan ruumis on haudattava viivytyksettä tiiviissä asianmukaisessa arkussa tai vastaavassa taikka tuhkattava krematoriossa. Arkkuun sijoitettu ruumis on haudattava maahan vähintään 15 senttimetrin syvyyteen. Samaa arkkuhautasijaa saa käyttää aikaisintaan 15 vuoden kuluttua edellisestä hautaamisesta. Ruumis voidaan sijoittaa myös hautakammioon edellyttäen, ettei siitä aiheudu terveyshaittaa.”⁶³

⁶⁰ Uskonnonvapauslaki 267/1922, 1:10; Uskonnonvapauskomitean mietintö 1917, 60; Kirkko ja valtio – komitean mietintö 1977, 134–135.

⁶¹ Uskonnonvapauslaki 267/1922, 1:10; Polttohautauksesta annettu asetus 59/27.2.1926; Polttohautauksesta annettu asetus 375/1935; Polttohautauksesta annettu asetus 549/1945.

⁶² Asetus polttohautauksesta 549/1945.

⁶³ Terveydensuojelulaki 763/1994; Terveydensuojeluasetus 1280/1994, 7:40; Asetus kuolemansyyn selvittämisestä 948/1973.

Vuoden 1995 alkaen voimassa olleen uudistetun terveydensuojelulainsäädännön myötä vainajan tuhkan käsittely jäi siis täysin vapaaksi. Sen saattoi haudata mihin tahansa ilman viranomaisten lupaa, sen saattoi jakaa osiin tai säilyttää missä tahansa, jättää jopa kokonaan hautaamatta. Tämä epäkohta mahdollisti tuhkan käsittelyn ja sijoittamisen myös epäkunnioitavalla tavalla.⁶⁴

Suomen krematoriot ovat olleet evankelis-luterilaisten seurakuntien omistuksessa lukuun ottamatta Helsingin Hietaniemen hautausmaalla sijaitsevaa krematoriota. Kyseinen, Suomen ensimmäinen krematorio on yhä Krematoriosäätiön (alunperin Ruumiinpolttoyhdistys) omistuksessa. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkolainsäädännön uudistuksen myötä vuonna 1993 kirkkojärjestykseen tuli maininta ”seurakunnalla voi olla krematorio”. Tuhkaamiseen tai tuhkan käsittelyyn liittyviä säännöksiä ei kirkkoloissa tai kirkkojärjestyksessä kuitenkaan ole tätä enempää.⁶⁵

Tuhkaamista koskeneessa lainsäädännössä olikin ollut suuria epäkohtia ennen hautaustoimilain voimaan astumista vuonna 2004. Hautaustoimilakia valmistelleen komitean tehtävänä olikin ratkaista, tarvitsiko vainajan tuhkan sijoittelusta säätää ylipäätään laissa. Komitean mukaan tuhkaamishautaaminen oli lisääntymässä ja tästä johtuen oli myös selvítettävä, millä perusteilla tuhkaurnan maahan kätkeminen muodosti hautapaikan. Ensisijaisesti hautaamisessa, tuhkaamisessa ja tuhkan käsittelyssä tuli noudattaa vainajan tahtoa ja toissijaisesti tämän omaisten toivomuksia. Linjaukseksi tuli, että vainajan tuhka tuli aina sijoittaa pysyvästi ja sijoituspaikasta tuli tehdä kirjallinen ilmoitus krematorion ylläpitäjälle ennen tuhkan luovuttamista.⁶⁶

Hautaustoimilakia valmistelleen jaoston mukaan uuden hautaustoimilain tavoitteena oli erityisesti edistää uskonnonvapauden käytännön toteutumismahdollisuuksia sekä turvata vainajan muiston kunnioittamiseen liittyvien pieteettinäkökohtien huomioon ottamista hautaustoimessa. Jaosto linjasi, että hautaustoimilain keskeisiä lähtökohtia olivat arvokkuuden ja kunnioittavuuden vaatimukset niin ruumiin kuin tuhkan käsittelyssä sekä hautausmaan hoidossa.⁶⁷

⁶⁴ Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 68. Vuoden 1995 uudistuksessa poistettiin myös tuhkaukseen vaa-dittu lupakäytäntö. Koska lupa tuhkaukseen myönnettiin kaikille, se poistettiin tarpeettomana. Iisakka 2007, 17.

⁶⁵ Kirkkojärjestys 1055/1993, 17:2; Holm & Lahtinen 1985, 12; Krematoriosäätiö 2016.

⁶⁶ Uskonnonvapauskomitean välimietintö 1999, 67–70.

⁶⁷ Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 63, 68–69; HE 204/2002 vp, 7–8, 12.

Hautaustoimilain säätäminen ei siirtänyt kaikkea hautaustoimeen liittyvää lainsäädäntöä yhden lain alle. Edelleen esimerkiksi terveydensuojelua ja maankäyttöä koskevat säännökset säilyivät niitä koskevassa yleisessä lainsäädännössä. Tästä huolimatta hautaustoimilaki kokosi ja yhtenäisti hautaustoimea koskevan lainsäädännön ja linjasi hautaustoimen hoitamista koskevat yhteiskunnalliset periaatteet.⁶⁸

2.4 Hautausperinteet muutoksessa

Hautaustoimessa on jo ennen varsinaista hautaustoimilain säätämistäkin vallinnut varsin selvät toimintatavat ja säännöt. Hautaustoimessa on vallinnut vahva ”maan tapa”, joka on pitänyt hautaustoimen periaatteita toistaiseksi pääsääntöisesti yhtenevinä. Näkemys siitä, mikä on tulkittu olevan oikein ja hyväksyttävää, on noussut eettisistä ja moraalisisista tulkintoista vainajan kohtelusta. Taustalla on ihmisten keskuudessa vallinnut esitieto, esiymmärrys, joka Aulis Aarnion mukaan on osa ”juridista identiteettiämme”. Oikeus on ollut vahvasti yhteydessä oikeudenmukaisuuteen ja moraaliin, ei vain lain kirjaimen.⁶⁹

Aulis Aarnio näkee oikeuden taustalla olevien arvojen vähimmäissisältönä esimerkiksi ihmiselämän kunnioitusta, ihmisen fyysistä koskemattomuutta ja toisen ihmisen persoonan kunnioitusta.⁷⁰ Näille yhteisesti jaetuille näkemyksille on rakentunut myös hautaustoimilaki, joka heijastaa näitä tulkintoja. Esimerkiksi näkemykset pieteetistä ja vainajan kohtelusta ilmentävät sellaista kulttuurissa vallitsevaa arvopohjaa ja ymmärrystä, joiden kirjoittaminen lain sanamuotoihin tuskin koskaan tyhjentää sitä, mitä ihmiset ajattelevat ja toivovat hautaustoimelta. Suomessa hautaustoimea koskeneet asenteet, arvot ja moraaliset tai uskonnolliset tulkinnat hautaustoimen oikeanlaisesta hoitamisesta ovat olleet varsin yhtenäiset ja tukeneet yhtäläisesti näkemystä vainajan arvokkaasta kohtelusta ja hautaustoimen kunniallisesta hoitamisesta. Siitä huolimatta hautaustoimilain tulkinnassa tarvitaan vahvaa moraalista herkkyyttä ja arvojen analysointia.

Toisaalta on muistettava, että vaikka arvoissa on suomalaisessa yhteiskunnassa vielä yhdenmukaisuutta, arvot myös muuttuvat. Aulis Aarnio ottaa esimerkiksi aborttilainsäädännön

⁶⁸ Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 68.

⁶⁹ Aarnio 2011, 19, 25; Hirvonen 2012, 17–20.

⁷⁰ Aarnio 2006, 145–148; Aarnio 2011, 86–89.

muutokset, jotka osoittavat elämän kunnioitusta koskevien arvojen muutosta.⁷¹ Myös hautaus-
ta ja vainajien kohtelua koskevat arvot voivat muuttua, vaikkakin se tapahtunee varsin hitaasti.
Koko hautauskulttuuri muodostuu ja sitä ylläpidetään yhdessä hautaustoimea hoitavien
työntekijöiden, mahdollisen uskonnollisen yhdyskunnan työntekijöiden, hautaustoimistojen
sekä omaisten kanssa. Jokainen näistä tahoista tuo hautaukseen omat näkökohtansa ja toiveensa.
Vaikka hautauksissa onkin vahvaa yhdenmukaisuutta, jokainen hautaustilaisuus rakentuu
edellä mainittujen tahojen yhteistyössä toki yksilölliseksi.

Hautaustoimilain säätämisen yhtenä keskeisenä periaatteena oli turvata vainajan muiston
kunnioittamiseen liittyvien pieteettinäkökohtien huomioon ottaminen hautaustoimessa. Läh-
tökohtina olivat arvokkuuden ja kunnioittavuuden vaatimukset ruumiin ja tuhkan käsittelyssä
sekä hautausmaan hoidossa. Myös lain esitöissä todetaan, että kulttuurissamme edellytetään
arvokasta ja kunnioittavaa suhtautumista kaikkeen, mikä liittyy vainajiin ja hautaamiseen.
Suomalaisessa yhteiskunnassa jaetaan yhteisesti peruskäsitys siitä, miten kuolleita tulee koh-
della.⁷²

Kuten jo mainittua, ihmisoikeuksien on katsottu levinneen kattamaan ainakin joiltakin osin
myös kuolleita. Kuolleiden ihmisoikeuksien tunnustaminen nousee hänen eläessään omannei-
den ihmisoikeuksien tunnustamisesta ja kunnioittamisesta. Jos vainajan kohtelu on arvokasta,
se kertoo myös elävien ihmisten kohtelusta ja arvosta yhteisössä.⁷³ Myös Suomen perustus-
lain (731/1999) pykälässä 7 määrätään, ettei ketään saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.⁷⁴
Kunnioitus ja pieteetti hautaustavoissa nousevat tästä lähtökohdasta.

Marja Terttu Knapas toteaa, että 1800-luvulla hautausmaat olivat ahtaita väestön kasvun joh-
dosta. Vaikka jo 1684 kirkkolaissa oli säädetty vainajia kohtaan osoitettavasta kunnioituksesta,
hautausmaat olivat 1800-luvun lopulla huonossa kunnossa ja täysiä. Kansantarinat saivat
tällöin ainesta pelottavista hautausmaista, mikä kuvastikin hautausmaiden tilaa. Kirkkolaissa
on ollut vuodesta 1954 lähtien maininta hautausmaiden kunnossapidosta, jonka mukaan hau-

⁷¹ Aarnio 2011, 89.

⁷² Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 68; HE 204/2002, 3–5.

⁷³ Davies 2013a, 166; Ranta 2014, 235.

⁷⁴ Suomen perustuslaki 731/1999, 2:7.

dat on tullut hoitaa hautausmaan arvoa vastaavasti. Suomessa hautausmaiden puutarhojen korkeatasoinen ylläpito on ollut sittemmin tärkeä asia.⁷⁵

Suomalaista hautauspalvelua määrittelevät myös kansainväliset eettiset vaatimukset. Tämä ohjeistus lähtee paikallisten perinteiden kunnioittamisesta, mutta edellyttää huolellista ja kunnioittavaa toimintaa hautaustoimessa.⁷⁶ Suomessa vainajien kunnioitus heijastuu vainajan käsittelyyn, hautaustoimituksiin ja jäähyväisrituaaleihin sekä hautausmaiden ylläpitoon ja hautojen hoitoon. Arvostus ilmenee laintasolla myös siinä, että rikoslaissa on säännös hautausmaiden rikkomisesta. Säännöksen mukaan haudan luvattomasta avaamisesta, ruumiin tai uurnan luvattomasta poisviemisestä, ruumiin pahennusta herättävästä käsittelystä sekä haudan tai muistomerkin turmelemisesta tai häpäisemisestä voidaan tuomita sakkoon tai enimmillään yhden vuoden vankeuteen.⁷⁷

Hautausmailla on myös kulttuurihistoriallista arvoa. Puutarha-arkkitehtuurin lisäksi hautausmailla on myös arvokasta taidetta, useimmiten veistoksia, patsaita ja arvokkaita muistomerkkejä. Hautausmaat toimivat myös kansakunnan historian peileinä ja muistina, josta esimerkiksi sankarihautausmaat ovat esimerkkeinä. Hautausmaiden merkitys kaupunki- tai kylän kuvassa on usein näkyvä, sillä vanhat hautausmaat sijaitsevat useimmiten kirkkojen läheisyydessä, tyypillisesti keskellä kylää. Hautausmaat toimivat tällöin myös virkistysalueina ja keskusta-alueiden puutarhoina.⁷⁸

Uskonnollinen ja kulttuurinen moninaisuus lisää hautaustapojen ja -toiveiden kirjoa

Hautaukseen liittyvä tapakulttuuri on ollut Suomessa varsin yhtenäinen. Tapakulttuuri on säilynyt pitkään varsin muuttumattomana, sillä historiallisista syistä, erityisesti luterilaisen kirkon vahvan enemmistöaseman vuoksi luterilainen hautauskulttuuri on muodostunut Suomessa vallitsevaksi. Kristillinen hautausmaiden siunaamisen toimitus on antanut raamit suomalaiselle hautauskulttuurille, vaikka tietenkin muilla uskonnollisilla ja uskonnottomilla yhteisöillä on ollut omat hautaukseen liittyvät perinteensä ja tapansa. On myös huomattava, että Suomessa on

⁷⁵ Kirkkolaki 635/1964, § 344; Kirkkolaki 1054/1993, 17:3; Kirkkojärjestys 1055/1993, 17:3,3; Uskonnonvapauslakikomitean mietintö 2001, 65; Pajari 2014, 101; Knapas 2015, 6.

⁷⁶ Kansainvälisen Krematorioliiton (ICF) eettiset säännöt 2006, 8–9.

⁷⁷ Rikoslaki 39/1889, 17:12.

⁷⁸ Gardberg 2003; Knapas 2015, 6–11.

hautauksiin liittyviä paikallisia tapakulttuurieroja. Lisäksi erilaisilla kulttuuriryhmillä, kuten romaneilla, on omia hautausperinteitä. Luterilaisen kirkon ohjaama siunaustilaisuus on antanut mahdollisuuden paikallisten tai kulttuuristen tapojen noudattamiseen. Se, miten nämä perinteet siirtyvät seuraaville sukupolville muun muassa asuinalueidonnaisuuden heikentyessä, jää nähtäväksi.⁷⁹

Suomeen jo varhain asettautuneet juutalaiset ja islaminuskoiset tataarit olivat perustaneet omat hautausmaansa. Erityisesti 1980-luvulta voimistuneen, pitkälti pakolaisuudesta johtuneen maahanmuuton myötä uskonnollisten yhteisöjen määrä on voimistunut Suomessa nopeasti. Käytännössä nämä yhteisöt eivät ole välttämättä rekisteröityneet eivätkä perustaneet omia hautausmaitaan usein taloudellisista syistä johtuen. Evankelis-luterilaiset seurakunnat ovat tarjonneet hautausmailtaan hautapaikan kaikille vainajille. Hautaustoimilain voimaan astumisen myötä evankelis-luterilaisten seurakunnat ovat olleet velvollisia tarjoamaan myös tunnustuksettomia hautapaikkoja niitä toivoville. Monet uskonnolliset yhteisöt toivovat kuitenkin omaa hautausmaata, joissa esimerkiksi uskonnossa merkittävänä pidetty hautapaikan sijoittuminen ilmansuuntien mukaan otetaan huomioon.⁸⁰

Vainajan arvostus on keskeistä myös muissa uskonnoissa ja kulttuureissa. Tämän johdosta yhteiskunnan kasvava moninaisuus ei ole uhka vainajan arvostamisen perinteelle, vaikka tapakulttuuri rikastuu ja hautaustoimeen kohdistuu kasvavassa määrin toiveita esimerkiksi hautausalueiden käyttöön, hautauksen suuntaan sekä lisäksi esimerkiksi hautausaikoihin liittyen. Joissakin uskonnoissa hauta mielletään myös ikuiseksi, mikä vaikuttaa mahdollisuuteen hautapaikan uudelleenkäyttöön tai hautausmaan lakkauttamisen kysymykseen.⁸¹

Jane Iisakka pitää vuonna 2007 valmistuneessa hautausta koskevassa oikeudellisessa tutkielmassaan yhtenä hautaustapoihin merkittävästi vaikuttavana muutostekijänä kuitenkin perhe-
muotojen muutosta, erityisesti uusperheiden yleistymistä. Uusperheiden yleistyminen voi lisätä hautaukseen liittyviä ongelmia ja riitoja. Tilanteita voi, kuten Iisakka toteaa, vaikeuttaa esimerkiksi se, että mahdollisesti hyvinkin erilaisessa suhteessa vanhempiinsa eläneet lapset ovat samanvertaisessa asemassa päätettäessä vanhempansa hautauksesta.⁸²

⁷⁹ Erämaja 2006; Huokuna 2014.

⁸⁰ Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet 1997, 46–48; Hautaustoimilaki 457/2003, 2:5; Iisakka 2007, 48–49.

Tunnustuksettomia hautausalueita ei ole siunattu eikä niissä ole esimerkiksi uskonnollisia symboleja tai patsaita.

⁸¹ Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet 1997, 47–48.

⁸² Iisakka 2007, 9, 73.

Tuhkausten yleistyminen

Kuten aiemmin todettiin, Suomi on ollut muista läntisen Euroopan maista vuosikymmeniä jäljessä tuhkausten yleisyydessä. Vuoteen 1964 saakka Suomessa oli vain yksi krematorio ja se palveli lähinnä pääkaupunkiseudun väestöä. 1960-luvulla rakennettiin kuusi ja seuraavalla vuosikymmenellä seuraavat kuusi uutta krematoriota eri puolille Suomea. Tuhkausten yleistyminen oli näinä vuosikymmeninä tasaista. Vuonna 2016 Suomessa on yhteensä 24 krematoriota, mutta tarvetta uusille krematorioille on jatkuvasti olemassa tuhkausten määrän lisääntymisen johdosta.⁸³

Onkin nähtävissä, että suomalaisten kiinnostus tuhkaukseen on jatkuvasti kasvanut. Tämä näkyy erityisesti kaupunkiseuduilla. Tuhkauksen suosiota lisää se, että arkkupaikka vaatii uurnapaikkaa enemmän kaupunkiseuduilla rajoitetummin saatavissa olevaa maata. Koska maa-ala on arvokasta ja sen työstäminen hautauskäyttöön vaatii arkkuhautauksessa uurnahautaukselta enemmän aikaa ja työvoimaa, arkkuhautauksen kulut nousevat usein korkeammiksi. Vaikka tuhkaamiseenkin tarvitaan arkku, tuhkahautauksen hinta jää useimmiten arkkuhautaukselta pienemmäksi. Vanhoihin hautapaikkoihin taas useammin on mahdollista haudata enemmän vainajia uurnissa kuin arkuissa, mikä sekin on taloudellista.⁸⁴ Hautapaikkahinnoittelulla seurakunnat voivat ohjata hautaustapojen kehitystä.

Tuhkausten määrä onkin kasvanut voimakkaasti. Vuonna 2015 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tilastojen mukaan sen hautausmaille haudattiin 50 218 vainajaa. Näistä hautauksista 52 prosenttia on ollut tuhkahautauksia ja 48 prosenttia arkkuhautauksia. Viimeisen kymmenen vuoden aikana tuhkausten määrä on kasvanut erityisen nopeasti (Taulukko 1).⁸⁵

⁸³ Holm & Lahtinen 1985, 12; Suomen krematoriot 2016.

⁸⁴ Kirkon tilastollinen vuosikirja 2014; Hänninen 2017.

⁸⁵ Hautaustoimen tilastoja 2015.

Vuosi	2008	2010	2012	2014	2016
%	37,0	41,4	43,8	47,5	51,0

Taulukko 1. Tuhkausten osuus prosentteina kaikista hautauksista Suomessa vuosina 2008-2016⁸⁶

Seuraavasta taulukosta voi nähdä (Taulukko 2), miten tuhkaamisen yleistyminen Suomessa vertautuu muutaman muun maan tilanteeseen.

	1977	1982	2011
Suomi	10	11	42 ⁸⁷
Ruotsi	48	54	77
Tanska	51	60	78
Iso-Britannia	64	67	74
Saksa	17	19	43
Ranska	1	2	28
Japani	88,0	92,6	99

Taulukko 2. Tuhkauksen yleisyys prosentteina kansainvälisesti vertailtuna.⁸⁸

Tuhkauskäytännön yleistymistä ennustaa se, miten suurilla paikkakunnilla suhtaudutaan tuhkaukseen. Useat ilmiöt leviävät suurimmista kaupungeista pienemmille paikkakunnille viiveellä. Maaseudulla on yleensä enemmän maa-alaa käytettävissä hautauksiin, mikä hidastaa tuhkaamisen yleistymistä. Toinen keskeinen syy siihen, miksi tuhkaaminen tuskin yleistyy maaseuduilla kaupunkiseutujen tapaan, on kuitenkin raha. Krematoriot sijaitsevat vain suurimmilla paikkakunnilla ja niiden taloudellisuus edellyttää riittävää määrää tuhkaattavia vainajia. Mikäli pienellä paikkakunnalla kuollutta vainajaa ei kuljeteta automaattisesti esimerkiksi oikeuslääketieteelliseen tutkimukseen, tuhkaamisen valinnasta hautaustavaksi aiheutuu kuolinpesälle merkittävä taloudellinen kulu vainajan kuljettamisesta johtuen. Näin ollen arkku-

⁸⁶ Hänninen 2017; Suomen krematoriotoiminnan tilastot.

⁸⁷ Hautaustoimen tilastoja 2015.

⁸⁸ Holm & Lahtinen 1985, 13; Suomen krematorioyhdistys.

hautaus voi olla pienellä paikkakunnalla taloudellisesti järkevää ja käytännöllisesti katsoen helppoa järjestää.

Tuhkaaminen onkin edelleen vahvasti suurissa kaupungeissa vaikuttava tapa. Evankelis-luterilaisen kirkon tilastoista vuodelta 2015 selviää, että Pohjois-Suomessa, Oulun hiippakunnassa, tuhkattiin 19 prosenttia vainajista. Helsingin hiippakunnassa⁸⁹ vastaava luku oli 79 prosenttia, Espoon hiippakunnassa 67 prosenttia, Turun hiippakunnassa 60 prosenttia ja Tampereen hiippakunnassa 59 prosenttia. On selvää, että kaupunkimaisissa yhteisöissä tuhkaaminen on hyvin yleistä, kun taas maaseutumaisemilla alueilla Suomessa arkkuhautaus on vielä tuhkausta suositumpaa. Esimerkiksi Helsingin seurakuntayhtymän alueella tuhkattiin vuonna 2015 84 prosenttia haudatuista, Espoossa 79 prosenttia, Tampereella 81 prosenttia ja Turussa 80 prosenttia. Oulun seurakuntayhtymässäkin tuhkattiin vuonna 2015 38 prosenttia haudatuista. Samanaikaisesti monissa pienissä seurakunnissa tuhkausten yleisyys oli vuonna 2015 vain muutaman prosentin luokkaa.⁹⁰

Keskeistä tuhkauksen yleistymisessä on asenteiden muuttuminen. Tuhkaukseen ei enää kohdistu aiempien vuosikymmenten kaltaisia ennakkoluuloja. Se nähdään arkkuhautauksen rinnalla yhtä lailla arvokkaana hautaustapana, jossa maatumisprosessia vain nopeutetaan. Vaikka jotkut uskonnolliset yhteisöt eivät hyväksy tuhkausta, valtaosalle suomalaisista se on ongelmaton.

Tuhkausten lisääntymisellä on taloudellisia vaikutuksia. Tuhkaus säästää maa-alaa, mutta myös työvoimakustannuksia arkkuhautauksiin nähden. Mikäli tuhkan sirottelu muualle kuin hautausmaille yleistyy merkittävästi, tämäkin on omiaan säästämään hautausmaiden ylläpito-kustannuksissa.

Persoonallisuus hautaustavoissa

Kuten jo todettua, hautausperinteet ovat Suomessa olleet varsin pysyviä. Kuolemaan liittyvät rituaalit ovat siirtyneet suvuilta valtaosin sairaaloiden ja hoitolaitosten, seurakuntien ja hautaustoimistojen vastuulle. Kuolleen hoitaminen ja hautauksen toimittaminen on ammattimaistu-

⁸⁹ Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa Suomi on jaettu alueellisesti yhdeksään hiippakuntaan.

⁹⁰ Hautaustoimen tilastoja 2015; Hänninen 2017.

nut. Persoonallisten hautaustapojen vähyys ja omaisten vähäinen osallistuminen kuolleen hoitamiseen on ollut nähtävissä viimeisten vuosikymmenten aikana suomalaisessa hautauskulttuurissa.⁹¹

Toisaalta viimeisten vuosien aikana on ollut nähtävissä muutosta suomalaisten suhtautumisessa kuolemaan. Hautausmailla vierailu on vähentynyt. Syynä lienee usein se, että muualla asuvat omaiset eivät kykene vierailemaan hautausmailla usein. Muistotilaisuuksien siirtyminen kodeista muihin tiloihin, seurakuntasaleihin tai ravintoloihin, on johtunut sekä hautauskulttuurin että asumis- ja elämäntavan muutoksesta. Suurten, koko kylän väen koonneiden hautajaisien määrä on vähentynyt ja hautajaisista on tullut pieniä, perhepiirin ja lähisukulaisjoukon kokoavia juhlia.

Hautaustapojen persoonallistuminen ei ole vain suomalainen ilmiö. Florence Vandendorpe kuvaa persoonallisten hautaustoimitusten ja niihin liittyvien vaatimusten kasvua Belgiassa. Hän kuitenkin viittaa ilmiön olevan yleinen muuallakin Euroopassa. Tämä saattaa ilmetä hautausta perinteisellä tavalla hoitavien, myös uskonnollisten toimitusten tekijöiden kohdistuviin vaatimuksiin. Toisaalta uudet perinteet rohkaisevat omaisia ottamaan vastuuta läheistensä hautaustoimituksista ja aktiivista roolia niiden sisällöstä ja toteuttamisesta.⁹²

Tuhkaamisten lisääntyminen on muuttanut vanhoja hautausrituaaleja, kuten arkun kantamista, hautaan laskemista ja haudan umpeen luomista. Ilona Pajari näkee, etteivät perinteiset tavat palaa länsimaiseen kuolemankulttuuriin, vaan uusia kuolemanrituaaleja kehitetään.⁹³ Kuolleiden muistaminen sytyttämällä kynttilän joko haudalla, hautausmaiden erityisillä muistoalueilla tai virtuaalisesti ovat esimerkkejä uusista kuolemanrituaaleista.⁹⁴ Suomessa vainajien ehostaminen ei ole perinteisesti kuulunut hautauskulttuuriin, mutta myös tällaista palvelua on tarjolla.⁹⁵

Yksi näkyvä muutos hautausperinteissä on uskonnollisiin siunaustilaisuuksiin liittyvien muistokukka-asetelmien väheneminen. Perinteisessä arkkuhautauksesta kukka-asetelmat on lasket-

⁹¹ Erämaja 2006, 32–44; Pajari 2014, 97–100. Myös muissa juhlaperinteissä näkyy persoonallista juhlimistapaa korostavaa muutosta. Ks. Päivänen 2017. Hautausperinteiden muutoksesta myös Davies 2013b, xxii–xxiii.

⁹² Vandendorpe 2000, 21–30; Walter 2005.

⁹³ Pajari 2014, 97–106.

⁹⁴ Helena Ranta toteaa kynttilänsytyttämisen perinteen käynnistyneen vasta toisen maailmansodan jälkeen. Ranta 2014, 235–236.

⁹⁵ Ks. esim. Hautausta järjestävälle. Vainaja laitetaan suomalaisessa kulttuurissa arkkuun kauniisti, mutta ehostuksella tarkoitetaan tässä esimerkiksi meikkausta.

tu haudan päälle sen jälkeen, kun arkku on laskettu hautaan. Tuhkaamisessa arkku siirtyy käytännössä odottamaan siirtoa krematorioon. Jos tuhkan sijoituspaikka on lähellä olevalla hautausmaalla, kukat on useimmiten mahdollista viedä hautapaikalle. Usein kukat jäävät kuitenkin ilman sijoituspaikkaa. Seurakunnat eivät voi säilyttää kukka-asetelmia tuhkan sijoittamiseen saakka, jolloin käytännössä kukat joudutaan heittämään roskiin. Tämä on aiheuttanut perinteissä sen muutoksen, että tuhkaan siunaamisissa vainajan arkulle lasketaan usein vain yksi kukka tai vain pieniä asetelmia. Tämä merkitsee myös siunaustilaisuuksiin liittyvien kulojen alenemista omaisille ja läheisille.

Yksi tapa, joka todennäköisesti muuttaa hautausperinteitä tulevaisuudessa entistäkin enemmän, on tuhkan siunaaminen ruumiin siunaamisen sijaan. Suomessa tuhkaamiseen tarvitaan aina arkku. Tuhkaaminen ei välttämättä siis vähennä arkusta aiheutuvia kuluja. Tosin silloin, kun arkku ei tule tilaisuuteen nähtäville, hautausjärjestelyistä huolehtivien on kenties helpompaa valita edullisin, ehkä vaatimattomampi arkkuvaihtoehto. Luterilaisessa hautausperinteessä hautaan siunaaminen tapahtuu ennen tuhkausta. Kuitenkaan jo tapahtunut tuhkaus ei ole ollut este siunaamiselle. Esimerkiksi ulkomailla kuollut ihminen on voitu tuhkata ennen kuljettamista Suomeen, jolloin hautaan siunaaminen tapahtuu uurnan äärellä.⁹⁶ Hautauksen järjestämisen ajankohdan kannalta asialla on merkitystä. Vainajan hautaamisen on terveydensuojeluasetuksen 40 luvun ensimmäisen pykälän mukaan tapahduttava viivytyksettä. Kylmätilojen rajallisuus ja ruumiin tuhoutumisen eteneminen merkitsee sitä, että hautaan siunaaminen tulee järjestää varsin pian, enimmillään joidenkin viikkojen kuluessa kuolemasta. Tuhkan siunaaminen taas antaa omaisille mahdollisuuden järjestää hautaan siunaaminen kiireettä.

Mikäli tapa siunata tuhka tulee laajemmin toiveeksi, uskonnollisten yhteisöjen on halutessaan linjattava käytännön toimintatapaansa. Siunausta ennen tuhkaamista puoltavat luterilaisessa perinteessä teologiset näkökohdat, erityisesti usko ruumiin ylösnousemukseen. Mikäli painavat syyt puoltavat hautaan siunaamisen tapahtumista vasta tuhkaamisen jälkeen, ei sille ole luterilaisessa kirkossa estettä.⁹⁷ Jos tapa yleistyy, se tuskin aiheuttaa luterilaisessa kirkossa merkittäviä ongelmia se enempää käytännön kuin teologiankaan kannalta.

Kirkon tutkimuskeskus keräsi vuonna 2015 laajan aineiston suomalaisten suhtautumisesta uskontoon. Kyselyssä kysyttiin myös suomalaisten näkemyksiä omasta hautauksestaan. Suo-

⁹⁶ Sinä olet kanssani 2009, 86–87.

⁹⁷ Sinä olet kanssani 2009, 86–87.

malaisista 58 prosenttia ilmaisi myönteisen⁹⁸ kantansa polttohautaukseen omalla osallaan. Naiset suhtautuivat tähän miehiä myönteisemmin. Myönteisyys tuhkausta kohtaan kasvoi iän myötä, mutta todennäköisesti tähän oli syynä ennen kaikkea vastaajan oman näkemyksen selkeytyminen iän myötä. Kysely osoitti, että juuri kaupungeissa suhtautuminen tuhkaukseen on maaseutua myönteisempää. Väestön siirtyessä kuitenkin yhä enemmän kaupunkeihin, tuhkausten suosion voi odottaa kasvavan tulevaisuudessa. Kaupungeissa, joissa jo nyt tuhkataan valtaosa vainajista, kasvu ei tosin voi jatkua entisenlaisena. Asenteet tuhkaukseen jakautuvat myös alueellisesti niin, että Etelä- ja Länsi-Suomessa väestön suhtautuminen tuhkaukseen on Itä- ja Pohjois-Suomen väestöä myönteisempää. Suhtautuminen tuhkaukseen vaihteli myös uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisen perusteella. Evankelis-luterilaisen kirkon jäsenistä 54 prosenttia suhtautui myönteisesti omaan tuhkahautaukseensa, mutta ortodoksisen kirkon jäsenistä näin ajatteli 45 prosenttia. Mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomista kuitenkin 71 prosenttia ilmaisi myönteisen suhtautumisensa tuhkaamiseensa.⁹⁹

Tällä hetkellä hautausmailla on monia hautausvaihtoehtoja. Vainaja voidaan haudata arkussa tai uurnassa hautapaikkaan, johon perinteisesti tulee hautamuistomerkki. Tällaisen hautaan luovutetaan hallintaoikeus tietyksi ajanjaksoksi ja haudanhoidosta vastaavat omaiset tai heidän kustannuksellaan sopimuksen myötä hautausmaata ylläpitävä seurakunta. Joskus suvuilla on olemassa sukuhautoja, joihin voidaan yleensä tehdä sekä arkku- että tuhkahautauksia. Tuhkauurna voidaan sijoittaa uurnaholviin eli kolumbaarioon. Tuhka voidaan vaihtoehtoisesti sirotella tai haudata muistolehtoon. Muistolehdoissa on vaihtelevia käytäntöjä tuhkan sijoittamiseen. Yleensä muistolehdoissa tuhka haudataan niin, että sen sijainti jää omaisille tuntemattomaksi. Se voidaan sirotella kasvillisuuden joukkoon tai haudata maahan. Muistolehdoissa ei yleensä ole mahdollisuutta hautamuistomerkeille, vaan alueella on yhteinen muistomerkki ja paikka kukille ja kynttilöille. Yleensä seurakunta vastaa muistolehtoalueen kunnossapidosta.¹⁰⁰ Käytännöt voivat kuitenkin vaihdella eri hautausmailla jonkin verran. Monilla hautausmailla on oma muistopaikkansa myös muualle haudattujen muistamiseen.

Yksi nouseva trendi hautausperinteissä on tuhkan sijoittaminen muualle kuin hautausmaille. Heistä, jotka toivovat tuhkausta, 54 prosenttia katsoi, että heidän tuhkinsa voi sirottaa muistolehtoon eli paikkaan, johon on sijoitettu useiden vainajien tuhkat. Oman tuhkinsa sijoittami-

⁹⁸ Myönteisyys tarkoittaa tässä sitä, että vastaaja vastasi olevansa väitteestä Haluan polttohautauksen joko täysin tai osittain samaa mieltä.

⁹⁹ Gallup Ecclesiastica 2015, kysymys 26; Hänninen 2017.

¹⁰⁰ Ks. esimerkiksi Surun aika 2012.

seen mereen suhtautui myönteisesti 49 prosenttia. Johonkin muualle oman tuhkaansa sijoittamista toivoi 33 prosenttia. Puolet tuhkaukseen myönteisesti suhtautuneista suhtautui myönteisesti myös perinteiseen hautapaikkaan, johon oman uurnan voi sijoittaa. Kuitenkin jopa 42 prosenttia tuhkaukseen myönteisesti suhtautuneista katsoi, ettei heille ole mitään merkitystä sillä, missä heidän tuhkaansa säilytetään.¹⁰¹

Tutkimuksen mukaan suomalaisista 32 prosentille ei ollut merkitystä sillä, miten heidät haudataan. Toisaalta 49 prosenttia ilmaisi hautautavalla olevan itselleen merkitystä. Edelleen 54 prosenttia suomalaisista toivoi omaisten vierailevan heidän haudallaan.¹⁰²

Nämäkin tutkimustulokset osoittavat, että hautausperinteitä ja -tapoja koskeva kulttuuri on muutoksessa. Hautautavoissa useat vaihtoehdot ovat tulleet yhteisössä hyväksytyiksi. Lisäksi yhteiskunnan monikulttuuristuminen, lukuisten uskonnollisten perinteiden läsnäolo sekä uskontojen ulkopuolelle jäävien ihmisten kasvanut osuus muuttavat väistämässä suomalaista hautauskulttuuria. Tämän lisäksi maan sisäinen muuttoliike murtaa niitä paikallisia hautausperinteitä, joita vanhemmat sukupolvet ovat pitäneet yllä. Hautauskulttuuri on muutoksen alla aivan kuten kaikki muutkin asiat yhteiskunnassa.

Edellä kuvatut muutostuulet osoittavat, että vainajan tuhkaamista koskevan lainsäädännön käyttö ja ajantasaisuus ovat tulevaisuudessa tärkeitä asioita suomalaisen hautaustoimen hoidossa. Seuraavassa luvussa tarkastellaan tuhkaamista koskevaa lainsäädäntöä.

¹⁰¹ Gallup Ecclesiastica 2015, kysymys 26.

¹⁰² Gallup Ecclesiastica 2015, kysymys 26.

3 TUHKAAMISEN OIKEUDELLISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Tuhkaamisen säätely hautaustoimilaissa

Vuoden 2004 alusta voimaan astunut hautaustoimilaki sisältää kahdeksan lukua. Ensimmäisessä luvussa säädetään lain soveltamisalasta ja yleisistä velvollisuuksista. Pykälässä 2 linjataan keskeisiä perusteita, jotka koskevat myös tuhkan käsittelyä. Sen mukaan

Vainajan ruumis on ilman aiheetonta viivytystä haudattava tai tuhkattava.

Vainajan ruumista ja tuhkaa tulee käsitellä arvokkaalla ja vainajan muistoa kunnioittavalla tavalla.

Vainajan ruumiin hautaamisessa ja tuhkaamisessa sekä tuhkan käsittelyssä tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toivomuksia.

Lain toisessa luvussa säädetään evankelis-luterilaisten seurakuntien hautausmaista. Lukuun sisältyvissä pykälissä määrätään evankelis-luterilaisten seurakuntien velvollisuudesta toimia yleisten hautausmaiden ylläpitäjinä sekä velvollisuudesta tarjota hautasija vainajalle, jonka kotikunta on seurakunnan tai seurakuntayhtymän alueella. Luvussa määrätään myös seurakuntien velvollisuudesta tarjota tunnustukseton hautapaikka pyydettyä sekä samansuuruisista ja kustannusten mukaisista hautaustoimesta aiheutuvista maksuista uskontokunnasta riippumatta.

Kolmannessa luvussa säädetään muista hautausmaista ja siitä, mitkä yhteisöt ja millä edellytyksin voivat toimia hautausmaiden ylläpitäjinä. Neljännessä luvussa säädetään hautausmaakiinteistöistä ja viidennessä luvussa hautaoikeudesta, hautarekisterin pidosta, hautausmaan ja hautojen hoidosta, muistomerkeistä sekä hautausmaan lakkauttamisesta.

Hautaustoimilain kuudennessa luvussa säädetään yksityisen haudan perustamisesta. 16 §:n ensimmäisen momentin mukaan *Aluehallintovirasto voi erityisestä syystä hakemuksesta myöntää luvan perustaa yksityinen hauta nimetyn vainajan hautaamiseen hautaustarkoitukseen sopivaan paikkaan. Yksityisen haudan paikka tulee selvästi merkitä.*

Hautaustoimilain seitsemäs luku ”Krematorio ja vainajan tuhkaaminen” sisältää viisi vainajan tuhkaamista koskevaa pykälää. Luku sisältää keskeiset tuhkaamista koskevat oikeudelliset säännökset. Pykälä 17 sisältää säännöksen krematorion perustamisesta. Sen mukaan krematorion voi perustaa valtio, kunta, evankelis-luterilainen tai ortodoksinen seurakunta tai seurakuntayhtymä, rekisteröity uskonnollinen yhdyskunta tai sen seurakunta tai muu rekisteröity yhteisö tai säätiö. Tämän taustalla on näkemys krematoriotoiminnasta julkisena hallintotehtävänä, johon liittyy julkisen vallan käyttöä. Vastoin uskonnonvapauskomitean kantaa, hallituksen esityksessä ja lopullisessa laissa krematorion perustamisesta tehtiin luvanvaraista. Tämän luvan myöntää aluehallintovirasto. Luvan saaminen edellyttää, että hakijalla on edellytykset krematorion ylläpitämiseen sekä ympäristölupa. Vaikka osa lausunnonantajista vastusti sitä, ettei krematoriota saisi pitää taloudellisen voiton tavoittelemiseksi, tämä linja jäi lain pykälään.¹⁰³

Pykälä 18 sisältää säännökset tuhkan luovuttamisesta haudattavaksi tai sijoitettavaksi muualle. Ensimmäisen ja toisen momentin mukaan *[k]rematorion ylläpitäjä saa luovuttaa tuhkan vain haudattavaksi tai muulla tavoin pysyvästi yhteen paikkaan sijoitettavaksi. Luovutuksen saajan on ennen tuhkan luovuttamista ilmoitettava kirjallisesti krematorion ylläpitäjälle, minne tuhka tullaan sijoittamaan. Krematorion ylläpitäjä ei saa luovuttaa tuhkaa, jos on perusteltu syy epäillä, että tuhkaa tultaisiin käsittelemään tämän lain säännösten vastaisesti.* Tuhka voidaan luovuttaa siis vain haudattavaksi tai pysyvästi yhteen paikkaan sijoitettavaksi. Tällöin tuhkaa ei enää voi jakaa moneen paikkaan tai jättää sijoittamatta. Hautaustoimilakia valmistellut jaosto ei ollut edellyttänyt tuhkan sijoittamista vain yhteen paikkaan, toisin sanoen estänyt sen jakamista. Hallituksen esitykseen sekä lopulliseen hautaustoimilakiin otettiin kuitenkin maininta ”yhteen paikkaan”, joka esti tuhkan jakamisen. Lain mukaan sijoituspaikasta on luovutuksen saajan annettava kirjallinen ilmoitus krematorion ylläpitäjälle. Hallituksen esityksen mukaan lähtökohta on, että hautaamiseen tai muuhun lopulliseen sijoittamiseen asti tuhkaa säilyttää joko krematorion ylläpitäjä tai sen hautausmaan ylläpitäjä, jonne tuhka on tarkoitus haudata tai muulla tavalla sijoittaa. Krematorion ylläpitäjä ei saa luovuttaa tuhkaa, jos sillä on perusteltu syy epäillä, että tuhkaa tultaisiin käsittelemään hautaustoimilain säännösten vastaisesti. Näin ollen sijoituspaikan tulee täyttää arvokkuuden ja vainajan muiston kunnioittamisen vaatimukset. Pykälän kolmannessa momentissa säädetään, että krematorion

¹⁰³ Hautaustoimilaki 457/2003, § 17; Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 79; Lausuntokoonnos uskonnonvapauskomitean mietinnöstä 2001, 83.

ylläpitäjä käyttää tuhkan luovuttamiseen liittyvässä toiminnassa julkista valtaa ja päätöksistä voi valittaa hallinto-oikeuteen.¹⁰⁴

Pykälä 19 käsittelee tuhkan hautaamista tai sijoittamista muulla tavoin. Ennen hautaustoimilain voimaan astumista vainajan tuhka oli mahdollista ilman erillistä lupaa haudata tai sijoittaa muuallekin kuin hautausmaalle, jakaa osiin eri paikkoihin haudattavaksi tai jättää kokonaan sijoittamatta pysyvästi. Uskonnonvapauskomitean hautaustoimilakia valmistellut jaosto totesi valmistelussaan, että tämä oli mahdollistanut myös suoranaisesti epäkunnioittavien tai yleisen käsityksen mukaan pahennusta herättävien tuhkan käsittelytapojen laillisuuden. Lakiehdotuksessa ei kuitenkaan nähty tarpeelliseksi sitä, että tuhkan sijoittaminen muualle kuin hautausmaalle tulisi luvanvaraiseksi. Siksi säännöksestä esitettiin melko yleisluontoista, periaatteita esittelevää.¹⁰⁵

Lausunnonantajat olivat olleet tuhkan sijoittamisesta muualle koskevasta ehdotuksesta kuitenkin hyvin erimielisiä. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous katsoi, että vainajan tuhka tuli haudata hautausmaahan, tätä varten varattuun tilaan tai terveysviranomaisen luvalla muualle. Mikäli tuhka haluttiin sirotella veteen, sen tulisi olla tätä tarkoitusta varten varattu vesialue. Jos taas tuhka haluttiin sirotella tai haudata hautausmaan ulkopuolelle, paikkaa tuli kirkolliskokouksen mielestä käsitellä yksityisenä hautana. Muun muassa Vapaaajattelijain liitto ry. sekä Suomen Ateistiyhdistys ry. kannattivat tuolloin voimassa ollutta tuhkan sijoitusvapautta eivätkä toivoneet tuhkan käsittelyä koskevia säädöksiä.¹⁰⁶

Lopullisessa pykälässä säädetään, että *[t]uhka on vuoden kuluessa tuhkaamisesta haudattava tai muulla tavoin sijoitettava pysyvästi yhteen paikkaan. Jolleivät 23 §:ssä tarkoitetut henkilöt tämän jälkeen kehotuksesta huolimatta huolehdi tuhkasta, sijoitetaan tuhka vainajan kuolinpesän kustannuksella sille hautausmaalle, johon vainajalla on oikeus tulla haudatuksi. Tuhkan sijoittamiseen on oltava alueen omistajan tai haltijan suostumus.* Tässä suostumusta koskevassa kohdassa hallituksen esitys ja hyväksytty laki poikkesivat hautaustoimilakia valmistelleen jaoston alkuperäisistä ehdotuksista.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Hautaustoimilaki 457/2003, § 18; Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 79.

¹⁰⁵ Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 79.

¹⁰⁶ Lausuntokoannos uskonnonvapauskomitean mietinnöstä 2000, 38; Lausuntokoannos uskonnonvapauskomitean mietinnöstä 2001, 83–85.

¹⁰⁷ Hautaustoimilaki 457/2003, § 19; Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 80; Lausuntokoannos uskonnonvapauskomitean mietinnöstä 2001, 83–85; HE 204/2002.

Pykälä 20 sisältää tuhkauksen ja tuhkan sijoituksen rekisteröintiä koskevat ohjeet. Krematorion ylläpitäjä on velvollinen pitämään rekisteriä, johon merkitään myös pykälässä 18 tarkoitettu tieto siitä, minne vainajan tuhka on ilmoitettu sijoitettavan pysyvästi. Rekisteri on tarkoitettu säilytettäväksi pysyvästi arkistolaitoksessa myös krematorion ylläpitäjän mahdollisesti lopettaessa toiminnan. Luvun viimeinen pykälä, § 21, säätelee siitä, että krematorion ylläpitäjän on tehtävä toiminnan lopettamisesta ilmoitus aluehallintovirastolle.¹⁰⁸

Hautaustoimilain viimeisessä, kahdeksannessa luvussa annetaan erinäisiä säännöksiä hautaus-toimea koskien. Siinä viitataan yleisten hautausmaiden ylläpidosta aiheutuviin kustannuksiin käytettävissä olevasta rahoituksesta. Tästä on voimassa laki valtion rahoituksesta evankelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin (430/2015). Lisäksi luvussa säädetään hautausjärjestelyistä ja niiden toteuttajasta, katastrofeissa kuolleiden hautaamisesta aiheutuvista poikkeuksista sekä lain valvonnasta. Siinä ohjataan myös muutoksenhakua tilanteissa, joissa ihminen ei ole tyytyväinen hautasijan osoittamista, hautausoimesta perittäviä maksuja tai tuhkan luovuttamista koskeviin päätöksiin. Näiden lisäksi luvussa säädetään haudatun ruumiin tai tuhkan siirrosta. Pykälän 24 mukaan *[h]audattu ruumis tai tuhka saadaan erityisen painavista syistä aluehallintoviraston luvalla siirtää toiseen hautaan. Haudatun ruumiin siirtämiseen tarvittavasta terveydensuojeluviranomaisen luvasta säädetään erikseen.* Luku päättyy voimaantulo- ja siirtymäsäännöksiin.¹⁰⁹

Haudatun ruumiin siirrosta oli ennen hautausoimilain voimaantumista säännöksiä vain terveydensuojeluasetuksen 42 §:ssä, jossa säädetään haudatun ruumiin siirtoon liittyvistä terveydensuojelunäkökohdista. Muuta lainsäädäntöä asiasta ei ollut. Aiheen katsottiin kuitenkin koskevan pieteettinäkökohtia ja hautauskulttuuria, jossa Suomessa perinteisesti hauta oli koettu vainajan pysyväksi ja koskemattomaksi leposijaksi. Haudatun ruumiin – ja lisäksi myös haudatun tuhkan – siirtämiseen tarvitaan aluehallintoviraston lupa. Erityisen painavaksi syyksi hautausoimilakia valmistellut jaosto katsoi esimerkiksi tilanteet, joissa vainajaa ei ole jostain syystä voitu alun perin haudata paikkaan, joka vastaa hänen ja hänen omaistensa tahoja. Esimerkiksi Suomessa kuolleen pakolaisen tai turvapaikanhakijan ruumiin tai tuhkan siirtäminen kotimaahan voisi myöhemmin, hänen kotimaansa olosuhteiden parannuttua, olla mahdollista. Myös poikkeuksellisen painavat terveydensuojeluun tai maankäyttöön liittyvät syyt voisivat puoltaa haudatun ruumiin tai tuhkan siirtoa. Erityisen painavien syiden pohtimi-

¹⁰⁸ Hautausoimilaki 457/2003, § 20–21; Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 80.

¹⁰⁹ Hautausoimilaki 457/2003, § 22–28.

nen edellyttää kuitenkin tapauskohtaista kokonaisharkintaa. Haudatun ruumiin siirtämisessä oli edelleen otettava huomioon terveydensuojeluasetuksen säännös, jossa ruumiin siirtoon tarvitaan lupa kunnan terveydensuojeluviranomaiselta.¹¹⁰ Käytännössä pykälällä ei kuitenkaan ole merkitystä tilanteessa, jossa tuhka on siroteltu. Tuhkan siirto voi käytännössä tulla kyseeseen vain silloin, kun tuhka on haudattu uurnassa hautapaikkaan.

Hautaustoimilakiin on tehty sen voimassaolon aikana neljä uudistusta. Ensimmäinen muutos tehtiin jo ennen lain voimaan astumista, niin että se tuli voimaan yhtä aikaa alkuperäisen lain kanssa. Muutos koski mahdollisuutta vapauttaa rintamaveteraani tai siihen verrattava ja myös tämän puoliso hautaustoimessa perittävistä maksuista. Toinen muutos tuli voimaan vuoden 2010 alusta. Tämä muutos johtui aluehallinnon viranomaisten tehtäviä koskevan lainsäädännön muuttamisesta. Vuoden 2014 syyskuun alusta hautaustoimilain pykälän 17 tekstiä muutettiin uuden ympäristönsuojelulain uudistuksen vuoksi. Pykälän asiasisältö ei muuttunut. Vuoden 2016 alusta tulivat voimaan tarkistetut hallintoasioiden muutoksenhakusäännökset. Hautaustoimilain osalta muutos koski lain pykälää 27.¹¹¹ Tuhkaamista koskeviin periaatteisiin ja käytäntöihin muutoksilla ei ollut vaikutusta.

3.2 Perustuslakiin kiinnittyvän tulkinnan pääkohdat

Perusoikeudet ilmaisevat yleisesti yhteiskunnassa hyväksytyjä perusarvoja. Niiden tarkoitus on edistää ennen kaikkea yksilön hyvää, mutta tätä myöden myös koko yhteiskunnan hyvää. Lainsäädännössä lähtökohta on, että perusoikeudet kuuluvat vain luonnollisille henkilöille heidän elinaikanaan. Tällöin perusoikeudet muodostuvat yksilön syntymässä. Perusoikeuksien soveltaminen päättyy yksilön kohdalla kuolemaan. Veli-Pekka Viljanen kuitenkin toteaa, että suomalaisessa oikeuskäytännössä on noussut esiin tilanteita, joissa tätä käsitystä on jouduttu kyseenalaistamaan.¹¹²

Keskeinen kysymys perusoikeuksien alkamisen ja päättymisen osalla on se, mistä hetkestä elämän katsotaan alkavan ja mihin hetkeen se päättyy. Perusoikeuksien täysmääräiseksi halti-

¹¹⁰ Terveydensuojeluasetus 1280/1994, 42 §; Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 81.

¹¹¹ Laki hautaustoimilain 6 §:n muuttamisesta 627/2003; HE 19/2003 vp; Laki hautaustoimilain muuttamisesta 1451/2009; HE 161/2009 vp; Laki hautaustoimilain 17 §:n muuttamisesta 545/2014; HE 214/2013 vp; Laki hautaustoimilain 27 §:n muuttamisesta 962/2015; HE 230/2014 vp.

¹¹² Hidén 1999, 11–12; Jyränki 2000, 275–279, 284–285; Aarnio 2006, 380–381, 398; Viljanen 2011, 114–116.

jaksi yksilön katsotaan tulevan syntymänsä hetkellä, mutta tämä ei tarkoita, etteikö jo sikiöllä voida katsoa olevan joitakin oikeuksia. Kuoleman hetkellä on lainsäädäntötasolla hyväksytty aivokuolema hetkeksi, jolloin yksilö lakkaa olemasta perusoikeuksien täysimääräinen haltija.¹¹³ Lääketieteen kehitys, mutta myös arvokeskustelu voivat vaikuttaa siihen, miten näitä rajoja tulevaisuudessa tulkitaan.

Vaikka perusoikeudet rajoittuisivat syntymästä kuolemaan, perustuslain ensimmäistä pykälää voidaan tulkita laajemmin. Viljanen viittaa esimerkiksi Martin Scheinin’in näkemykseen, jonka mukaan perustuslain 1 §:n 2 momentin säännös *Valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa* ulottuu myös tilanteisiin, joissa ei voida osoittaa kenenkään olevan perusoikeuden subjektina.¹¹⁴ Näin ollen kaiken yhteiskunnassa ilmenevän toiminnan on aina pohjauduttava ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteeseen ja yksilön vapauden ja oikeuksien kunnioittamiseen. Antero Jyrängin mukaan ihmisarvon loukkaamattomuus nousee valtiosäännön perusperiaatteissa kärkeen, vaikka perustuslain esitysjärjestys ei kerrokaan valtiosäännön perusperiaatteiden välisistä hierarkkisista suhteista. Periaatteet voivat joskus olla keskenään ristiriidassa niin, että yhden toteuttaminen tarkoin saattaa loukata jotakin toista periaatetta. Jyrängin mukaan tähän on vain tyytyminen.¹¹⁵

Tuomas Ojanen ja Martin Scheinin toteavat, että ihmisarvon loukkaamattomuus ilmaisee perusoikeuksien tausta-arvon. Heidän mukaansa ainakin kaikkein perustavimpia ihmisyksilön oikeuksia voidaan pitää valtion tahdosta ja kulloisestakin oikeusjärjestyksestä riippumattomina. Myös Antero Jyränki näkee, että ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate ylittää edellä mainittujen tilanteiden ohessa tulkintaan, jossa perustavanlaatuisilla oikeuksilla on yleisinhimillinen perusta. Tämä merkitsee sitä, että ne voidaan tulkita olevan perustuslainsäätäjänkin ulottumattomissa eli valtion tahdosta tai kulloisestakin oikeusjärjestyksestä riippumattomina.¹¹⁶

Perustuslain 1 §:ssä ilmaistu ihmisarvon loukkaamattomuus ei koske pelkästään eläviä ihmisiä, vaan joissakin tilanteissa perusoikeuksien vaikutus ulottuu laajemmalle. Suomen valtio-

¹¹³ Jyränki 2000, 284–285. Lääketieteen kehityksestä ks. Lasarus-ilmiö 2017.

¹¹⁴ Viljanen 2011, 114–116. Myös Hidén 1999, 12.

¹¹⁵ Jyränki 2000, 53–54.

¹¹⁶ Jyränki 2000, 62; Ojanen & Scheinin 2011a, 219–223.

säännön perusarvon, ihmisarvon loukkaamattomuuden, toteutuminen on ulotettu lainsäädännössä niin sikiöiden ja alkioiden kuin vainajienkin ihmisarvon kunnioittamiseen.

Perustuslakivaliokunta totesi hautaustoimilain eduskuntakäsittelyn yhteydessä, että vainaja ei Suomen perusoikeusjärjestelmässä ole perusoikeuksien subjekti. Tästä huolimatta se katsoi, että hautaaminen vakaumusta loukkaamatta ja ilman syrjintää muodostuu perusoikeuskysymykseksi. Jos vainaja on eläessään hankkinut hautapaikan, hän on tähän liittyvissä kysymyksissä perusoikeuksien subjekti. Perustuslakivaliokunnan mukaan myös vainajan hautaaminen tämän vakaumusta vastaavasti ja ilman syrjintää on usein perusoikeuskysymys *elossa olevien perheenjäsenten näkökulmasta, erityisesti näiden kuuluessa samaan uskontokuntaan kuin vainaja*. Valiokunnan mukaan merkitystä oli myös sillä, että *perustuslain 1 §:n 2 momentin säännös ihmisarvon loukkaamattomuudesta ulottaa vaikutuksensa laajemmalle kuin elossa olevien ihmisyksilöiden kohteluun*.¹¹⁷

Näkemyks ruumiin kunnioittamisesta sekä vainajan tahdon kunnioittaminen ja arvostaminen hautaustoiminnassa nousevat ihmisarvon kunnioittamisen perustalta. Tämä osoittaa, että myös Suomessa valtiosäännön ensisijainen ajatus ihmisarvon loukkaamattomuudesta yltää myös kuolleiden ihmisten kohteluun ja edellyttää vainajan eläessään ilmaiseman tahdon sekä ruumiin kunnioittamista. Myös esimerkiksi oikeuslääketieteellisen kuolemansyyn selvittämisen voidaan katsoa perustuvan ihmisarvon loukkaamattomuuteen. Kuolemansyytutkinnassa ja tarvittaessa oikeuslääketieteellisessä ruumiinavauksessa selvitetään kuoleman olosuhteet ja varmistetaan, ettei vainajaan ole kohdistunut rikosta.¹¹⁸

Hautaustoimilain toisen pykälän ensimmäisessä momentissa säädetään, että vainajan ruumista ja tuhkaa tulee käsitellä arvokkaalla ja vainajan muistoa kunnioittavalla tavalla. Tämä ilmaus osoittaa hautaustoimilain keskeisenä lähtökohtana olevan sitoutumisen ihmisarvon loukkaamattomuuden toteutumiseen, yksilön vapauden ja oikeuksien turvaamiseen sekä yhteiskunnan oikeudenmukaisuuden edistämiseen. Näin sillä on selkeä yhteys perustuslailliseen tulkintaan yhteiskunnallisesta toiminnasta. Myös hallintovaliokunta totesi omassa lausunnossaan lakia valmisteltaessa, että sen näkemyksen mukaan lain keskeisiä periaatteita olivat arvokkuuden ja kunnioittavuuden vaatimuksen ruumiin ja tuhkan käsittelyssä sekä hautausmaiden hoidossa.

¹¹⁷ Viljanen 2011, 114; PeVL 71/2002 vp; PeVL 24/2010 vp.

¹¹⁸ Laki kuolemansyyn selvittämisestä 459/1973; Oikeuslääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen 2017.

Lisäksi valiokunta piti keskeisenä vainajan katsomuksen ja toivomusten kunnioittamista silloin, kun se oli mahdollista.¹¹⁹

Ihmisoikeudet ylipäättään, mutta ajatus myös ruumiin kunnioittavasta kohtelemisesta ja vainajan tahdon kunnioittamisesta heijastavat yhteiskunnassa vallitsevia kulttuurisia ja moraalisia syväjuonteita. Lainsäädännön taustalla ovat aina vakaumukset, jotka heijastavat yhteiskunnan kulttuuriperinnettä, maailmankatsomusta ja uskontoa. Länsimaisessa oikeusajattelussa on pohdittu aina sitä, millä perustein lainsäädäntö on legitiimiä, oikeellista. Tässä on kaksi pääkoulukuntaa. Oikeuspositivismi sisältää ajatuksen, että asetetun oikeusjärjestyksen perusteella voimassa oleva oikeus on legitiimiä. Laki ja oikeus ovat identtisiä. Moraali on olemassa, mutta sen ja oikeuden välillä ei välttämättä ole yhteyttä. Luonnonoikeusajattelussa taas lainsäädännön edellytetään olevan luonnollisen lain eli tiettyjen ylempien, mahdollisesti ”ikuisten periaatteiden” mukaista, jotta se voisi olla legitiimiä. Tällaisia ikuisia periaatteita voisivat olla esimerkiksi jumalallinen tahto, elollisten tai asiantilojen luonnolliset ominaisuudet tai ihmisjärjen ymmärtämät periaatteet.¹²⁰

Hannu Juntusen mukaan omatunto tai moraalitaju eivät ole vain yksilön ominaisuus, vaan myös yhteisöllinen ilmiö. Tämä realisoituu historiallisessa tilanteessa tietynlaisina oikeusnormeina. Usein niiden taustalla on moraalisia ja eettisiä, mutta myös uskonnollisia arvoja, jotka korostuvat mahdollisesti erilaisina erilaisten kulttuuri- ja uskontoperinteiden piirissä, eri puolilla maailmaa. Esimerkiksi uskontojen sisäinen moraalikoodi, ajattelutapa ja käyttäytymisen malli heijastuvat yhteiskuntaan siinä elävien ja vaikuttavien ihmisten kautta. Suomalaisessa yhteiskunnassa lain on vaikea katsoa olevan oikeutta tai oikeudenmukaisuutta edistävää, mikäli siinä eivät yhdisty sekä oikeuspositivistinen että tiettyssä mielessä myös luonnonoikeudellinen laintulkinta. Lain, joka rikkoo syvästi ihmisten moraalitajua, on vaikea katsoa olevan kestävä.¹²¹

Aulis Aarnio korostaa, että modernissa oikeudessa mielivallan välttämiseksi tarvitaan sekä lainmukaisuutta että materiaalisen hyväksyttävyyden toteutumista. Oikeusturva edellyttää, että yhteiskunnassa lain pohjalta tehtävien ratkaisujen on oltava myös moraalisia eli yhteiskunnassa kestävien arvojen mukaisia. Moraali on siis näin läsnä oikeudellisessa toiminnassa.

¹¹⁹ HaVM 21/2002 vp, 2.

¹²⁰ Laakso 2012, 24–63, 104–162; Juntunen 2015, 10–11.

¹²¹ Aarnio 2011, 51; Juntunen 2015, 10–24.

Vaikka tämän merkitys vaihtelee tapauksesta riippuen, Aarnion mukaan moraalien merkitys korostuu erityisesti silloin, kun ratkaistava tapaus herkehtyy arvoille, eettisille ja moraalille periaatteilla.¹²²

Vaikka oikeuspositivistinen ajattelu on vallinnut oikeustieteen kentässä vahvasti, erityisesti toisen maailmansodassa tapahtuneiden natsien hirmutekojen myötä luonnonoikeudellinen ajattelu sai jalansijaa oikeudellisissa argumentoinneissa. Oikeuden, joka mahdollisti hirmuhallinnon ja sen teot, ei voitu enää hyväksyä olevan oikeutta. Oikeutta ei voinut olla se, mikä ”antoi hyväksyntänsä” ihmisyyttä vastaan tehdyille teoille.¹²³

Ei siis ihme, että juuri hautaustoimilaisissa ilmaistut periaatteet vainajan kohtelusta yhdistävät erityisellä tavalla sekä oikeuspositivistista että luonnonoikeudellista oikeustulkintaa sekä lainmukaisuuden ja moraalisen vastuullisuuden. Hautaustoimilain pykälät eivät välttämättä osoita yksiselitteisesti yksittäisten tekojen ja toiminnan oikeaa ja väärää hautaustoimessa, vaan taustalla on arvo-ohjaus ihmisarvoisesta, kunnioittavasta sekä oikeudenmukaisesta toiminnasta. Mielenkiintoisen lisän hautaustoimilain osalla tuo uskonnollisen elementin voimakas rooli hautausperinteissä ja –toiminnassa. Hautaustoimintaa ja vainajien kohtelua suomalaisessa yhteiskunnassa ovat tyypillisesti ohjanneet uskonnolliset yhteisöt, sillä kuolemaan liittyvissä asioissa juuri ne ovat vastanneet hyvin pitkään sekä itse hautaustoiminnasta että kuoleman tulkinnasta ja kuolemaan liittyvien rituaalien toimittamisesta. Tältä osin juuri kristinuskon ja sittemmin erityisesti luterilaisen kirkon rooli kansan enemmistön kirkkona on ollut vainajan kohtelemisen ohjaajana ja kuoleman käsittelijänä merkittävä. Ajatus itse ruumiin arvokkuudesta on ollut keskeinen juutalais-kristillisessä traditiossa. Suomalaisessa yhteiskunnassa vaikuttaneessa kristillisyydessä on luonnostaan olemassa tuki valtion hautaustoimeen heijastuvalle perusoikeusajattelulle.

Kaarlo Tuori pohtii kirjassaan *Kriittinen oikeuspositivismi* arvotyrannian vaaraa. Kun arvot vaikuttavat syvärakenteena oikeuden rakentumisessa ja tulkinnassa, arvopluralismin voimistuessa on pohdittava, mitkä ja miten arvot sekä moraaliset, eettiset ja uskonnolliset tulkinnat voivat vaikuttaa lainsäädännössä. Kun yksilöiden ja ryhmän arvot eivät enää yksiselitteisesti vastaakaan toisiaan, myös koko oikeusyhteisön eli kansallista identiteettiä yhdistävien arvojen

¹²² Aarnio 2011, 50–51.

¹²³ Tuori 2000, 15–17; Laakso 2012, 114–118.

ala pienenee. Tuorin mukaan oikeuden tulisi pitäytyä vain sellaisissa arvoissa, jotka koko oikeusyhteisö jakaa. Nämä arvot saavat usein ilmaisunsa perusoikeussäännöksissä.¹²⁴

Hautaustoimilain toisessa pykälässä korostetaan myös, että vainajan ruumiin hautaamisessa ja tuhkaamisessa sekä tuhkan käsittelyssä tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toivomuksia. Tämän perusteella voi pitää lähtökohtana, että vainajan tahto on ensisijainen asia, jonka perusteella hautausta ja siihen liittyviä ratkaisuja lähdetään toteuttamaan. Tämän ajattelun taustalla on jonkinlainen näkemys vainajan oikeuksista itseään koskeviin ratkaisuihin. Linjaus heijastaa näkemystä perusoikeuksien vaikutuksesta myös kuolleisiin.

Perustuslaissa ilmaistujen valtiosäännön peruseriaatteiden lisäksi vainajiin liittyy kolme perusoikeutta, jotka antavat suunnan myös hautaustoimilain tulkinnalle, olkoonkin, että vainaja ei enää ole yksiselitteisesti perusoikeuksien subjekti. Näitä ovat perustuslain 6 §:ssä säädetty yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö, lain 7 §:ssä säädetty henkilökohtainen koskemattomuus sekä lain 11 §:ssä säädetty uskonnon ja omantunnon vapaus. Perusoikeuksien tulkinnassa on ensisijaista perusoikeusmyönteinen tulkintatapa, joka merkitsee perusoikeuksien mahdollisimman vahvaa toteutumista ja toteuttamista. Perusoikeusmyönteiseen tulkintatapaan ovat sidottuja niin valtio ja kunnat kuin kaikki julkista valtaa käyttävät viranomaiset.¹²⁵ Tämä merkitsee sitä, että myös seurakunnat julkisoikeudellisina yhteisöinä ja hautaustointa hoitavina viranomaisina ovat velvoitettuja noudattamaan perusoikeusmyönteistä tulkintaa toiminnassaan.

Perustuslain 6 §:n mukaan *ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.* Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö koskettavat myös hautaustoimea. Hautaustoimilakia valmisteltaessa yhdenvertaisuuden ja syrjinnän kiellon näkökohdat otettiin vahvasti huomioon. Tämä näkyi siinä, että evankelis-luterilaiset seurakunnat yksin tai yhteistyössä velvoitetaan järjestämään myös uskonnollisesti siunaamaton, uskonnollisista tunnuksista vapaa hautausmaavaihtoehto, niin sanottu tunnustukseton hautausalue. Yhdenvertaisuutta edisti myös säännös, jonka mukaan seurakuntien tulee soveltaa hautaustoimessa perittäviin maksui-

¹²⁴ Tuori 2000, 257–259.

¹²⁵ Tuori 2000, 28–29.

hin samoja maksuperusteita niiden vainajien hautaamisessa, joille se on velvollinen osoittamaan hautasijan.¹²⁶

Yhdenvertaisuutta vahvistaa se, että hautaustointa hoitavien virkamiesten ratkaisut hautaus-toimeen liittyvissä kysymyksissä ovat yhdensuuntaiset kaikkialla Suomessa hautauskulttuuriin tai hautaus-toimeen muutoin liittyvistä alueellisista poikkeamista huolimatta. Tässä lainsäädännön selkeys ja yksiselitteinen tulkinta edistävät yksilöiden yhdenvertaisuutta.

Perustuslain 7 § turvaa jokaiselle oikeuden henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Sillä on vahva kytkös perustuslain ensimmäisen pykälän säännökseen, sillä henkilökohtainen koskemattomuus turvaa vahvasti ihmisarvon loukkaamattomuutta. Henkilökohtainen vapaus suojaa sekä ihmisen fyysistä vapautta että hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Tämän säännöksen katsotaan kuitenkin rajoittuvan selkeämmin elävien ihmisyksilöiden oikeudeksi. Ei ole kuitenkaan mahdotonta ajatella, että ihmisen itsemääräämisoikeus omaan ruumiiseensa voidaan katsoa ulottuvan myös kuoleman jälkeiseen aikaan. Tätä tukevat esimerkiksi hautarauhaa koskevat rikoslain säännökset, joissa rikokseksi katsotaan esimerkiksi ruumiin paheksuttava käsittely.¹²⁷

Perustuslakivaliokunta on katsonut, että ihmisen elinaikana perustuslaki turvaa itsemääräämisoikeuden omaan ruumiiseen. Tällä oli vaikutusta, kun perustuslakivaliokunta piti elimien, kudosten ja solujen irrottamista vainajalta perusoikeuksien rajoituksena. Näiden irrottaminen ilman vainajan eläessään ilmaisemaa tahtoa merkitsi vainajan ihmisarvon loukkaamista. Vuonna 2010 tuli kuitenkin voimaan niin sanotun kudoslain (2001:101) muutos, jonka myötä tuli mahdolliseksi irrottaa vainajalta elimiä, kudoksia ja soluja toisen ihmisen sairauden tai vamman hoitoon elinluovutuksen kautta myös tilanteissa, joissa vainaja ei nimenomaisesti ole kieltänyt luovutuksia. Omaisten tai läheisten mielipiteellä ei myöskään ole enää vaikutusta elinluovutuksen mahdollisuuteen. Perustuslakivaliokunta näki ratkaisussa ristiriitaa vainajan eläessään omaamiin perusoikeuksiin, kuten henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen sekä yksityiselämän suojaan, nähden. Tästä huolimatta painokkaampana nähtiin elinluovutusten lisäämisen merkitys elävien ihmisten ja heidän perusoikeuksiensa, kuten oikeus elämään, toteutuminen. Tämä teki mahdolliseksi toteuttaa elin-, kudos- ja soluluovutukset vainajilta myös tilanteissa, joissa vainaja ei ole ilmaissut asiassa selvää mielipidettään elinai-

¹²⁶ Hautaus-toimilaki 457/2003, 3–6, 11 §; Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 68–69.

¹²⁷ Ks. Rikoslaki 39/1889, 17:12.

kanaan.¹²⁸ Perustuslakivaliokunta on siis ilmaissut, että vainajan kohtelussa on kysymys myös vainajalle kuuluvista perusoikeuksista. Kyseisessä tilanteessa ne kuitenkin on mahdollista ohittaa painavista syistä, jotka liittyvät elävien ihmisten perusoikeuksien toteutumiseen ja julkisen vallan velvollisuuteen edistää ihmisten terveyttä.

Ihmisen eläessään mahdollisesti ilmaiseella tahdolla, ettei hänelle toimitettaisi ruumiinavausta, ei myöskään ole merkitystä tilanteessa, jossa vainajalle on tehtävä oikeuslääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen. Oikeuslääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen tehdään tiettyjen edellytysten täytyttyä vainajan ilmaisemasta tahdosta tai läheisten tahdosta riippumatta. Lääketieteelliseen kuolemansyyn selvittämiseen tarvitaan pääsääntöisesti vainajan lähimmän omaisen tai muun vainajalle läheisen henkilön suostumus. Jos suostumusta ei saada, kuolemansyyn selvittäminen voidaan lääkärin pyynnöstä ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen päätöksellä toteuttaa.¹²⁹ Tässä tilanteessa säännökset kuitenkin turvaavat tietystä mielessä myös vainajan perusoikeuksia ja yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta. Lääketieteellisellä ja oikeuslääketieteellisellä tutkimuksella voidaan edistää lääketieteen kehittymistä sekä estää esimerkiksi mahdollisia tartuntatauteja tai rikosten jäämistä piiloon. Tällä on merkitystä myös tuhkaamisen näkökulmasta, sillä tuhkaaminen käytännössä poistaa mahdollisuuden jälkikäteen tutkia rikoksen merkkejä vainajasta. Siksi tuhkaamisen lisääntyessä kuolemansyyn selvittämiseen liittyvän lainsäädännön on oltava ajantasaista ja toimintojen kattavia.

Hautaamiseen liittyy myös perustuslain 11 §, joka määrittelee uskonnon ja omantunnon vapautta. Uskonnon ja omantunnon vapautteen kuuluu oikeus uskonnon harjoittamiseen. Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitean yleisessä kannanotossa KP-sopimuksen 18 artiklasta listataan uskonnon harjoittamisen muotoja. Tällaisia ovat esimerkiksi uskoa suoraan ilmaisevat rituaaliset ja seremoniaaliset toiminnot. Myös osallistuminen tiettyyn elämänvaiheeseen liittyviin rituaaleihin on suojattu uskonnon harjoittamisena.¹³⁰

Hautaaminen on myös suomalaisessa yhteiskunnassa tyypillisesti uskonnolliset rituaalit toiminnot sisältävä tilaisuus. Se kuuluu valtaosan Suomessa vaikuttavien uskonnollisten yhteisöjen tapakulttuuriin. Myös monet uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien vainajien omaiset pyytävät vainajalleen uskonnollista hautaan siunaamisen toimitusta. Luterilaisessa kirkossa

¹²⁸ Viljanen 2011, 114–116; Laki ihmisen elinten, kudosten ja solujen lääketieteellisestä käytöstä 2001:101; PeVL 24/2010 vp.

¹²⁹ Laki kuolemansyyn selvittämisestä 459/1973, § 3–10.

¹³⁰ Jyränki 2000, 303–304; Ojanen & Scheinin 2011b, 418–420.

näihin pyyntöihin on lähtökohtaisesti suostuttu, koska sen perinteessä hautaan siunaamisen toimituksessa korostuu omaisten lohduttamisen rooli. Hautaustoimitus ei tästä huolimatta luterilaisessa perinteessäkään ole vain omaisia varten, vaan se sisältää myös vainajaan kohdistuvia uskonnollisia rituaaleja ja on siksi mielletävä uskonnon harjoittamiseksi – vaikka vainaja ei enää inhimillisesti katsoen ole sitä kokemassa. Esimerkiksi luterilaisen kirkon käyttämät siunaussanat ”Maasta sinä olet tullut, maaksi sinun pitää jälleen tulla. Jeesus Kristus, Vapah-tajamme, herättää sinut viimeisenä päivänä” kohdistuvat suoraan vainajaan ja luterilaisen uskon mukaiseen näkemykseen hänen kuolemanjälkeisestä elämästään.¹³¹

Hautaustoimilain toisen pykälän mukaan *vainajan ruumiin hautaamisessa ja tuhkaamisessa sekä tuhkan käsittelyssä tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toivomuksia*. Lain perusteluissa ei kuitenkaan viitata tämän osalla suoraan perusoikeuksiin. Siitä huolimatta ilmaus korostaa osallaan vainajan eläessään ilmaiseman uskonnon ja omantunnon vapauden korostunutta merkitystä hautausta koskevissa ratkaisuisa. Mutta onko vainajan arvokkaassa ja kunnioitavassa kohtelussa ja vainajan tahdon kunnioittamisessa vainajaan vai omaisiin suuntautuva sävy? Perustuslakivaliokuntakin ilmaisi omaisten tulkinnan merkitystä todetessaan, että *vainajan hautaaminen tämän vakaumusta vastaavasti ja ilman syrjintää on usein perusoikeuskysymys elossa olevien perheenjäsenten näkökulmasta, erityisesti näiden kuuluessa samaan uskontokuntaan kuin vainaja*.¹³²

Kun hautaustoimilain 2 §:n 2 momentin mukaan ruumista ja tuhkaa tulee käsitellä arvokkaalla ja vainajan muistoa kunnioittavalla tavalla, lain perusteluissa ilmaistaan säännöksen suojelukohteena olevan ennen kaikkea vainajalle läheisten ihmisten tunteet ja ihmisten käsitys siitä, miten vainajiin tulee suhtautua.¹³³ Omaisten tunteiden suojelulla on siis hautauksessa merkitystä. Tämä tekee lain tulkinnasta kuitenkin ongelmallista, sillä vainajalle läheisten ihmisten näkemys arvokkaasta ja muistoa kunnioittavasta vainajan kohtelusta tai hautaustavasta voi vaihdella merkittävästi. Myös tunteet suojelukohteena voivat olla ongelmallisia. Näyttää siltä, että perustelu nojaa suomalaisessa yhteiskunnassa kylläkin vallinneeseen varsin yhtenäiseen näkemykseen kunnioittavasta hautauksesta ja vainajan kohtelun tavasta. Mutta pitääkö vainajan arvokkaalla kohtelulla suojella omaisten tunteita silloinkin, kun ne ovat voimakkaasti ristiriidassa vainajan tahdon kanssa?

¹³¹ Sinä olet kanssani 2009, 83–85; Kirkollisten toimitusten kirja 2008, 221.

¹³² PeVL 71/2002 vp.

¹³³ HE 204/2002 vp, 11.

Itse asiassa tunteiden suojeleminen ei ole ainutlaatuista, sillä rikoslaissa (39/1889) viitataan sekä hautarauhan rikkomista että kunnianloukkausta koskevissa yhteyksissä vainajille läheisten ihmisten tunteiden suojeluun. Hautarauhan rikkomista koskevan rikoslain 17 luvun 12 pykälän säännöksen suojelukohteena ei olekaan kuollut ihminen, vaan elävien ihmisten peruskäsitys siitä, miten kuolleisiin tulee suhtautua.¹³⁴ Myös rikoslain 24 luvun 9 pykälän toisessa momentissa säädetään, että *kunnianloukkauksesta tuomitaan myös se, joka esittää kuolleesta henkilöstä valheellisen tiedon tai vihjauksen siten, että teko on omiaan aiheuttamaan kärsimystä ihmiselle, jolle vainaja oli erityisen läheinen.*¹³⁵

On toki muistettava, että hautaustoimi nivoutuu perustuslakiin myös hallintotehtävän hoitamisessa. Perustuslain 124 §:n mukaan *julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan kuitenkin antaa vain viranomaiselle.* Hautaustoimen hoitamisessa on kyse juuri tämänkaltaisesta julkisen hallintotehtävän siirrosta.

Kaarlo Tuori tuo teoksessaan *Oikeuden ratio ja voluntas* esiin piirteitä, jotka ovat haastaneet modernin oikeuden itseymmärrystä. Myös hautaustoimilain tarkastelussa näitä nousee esiin. Ensinnäkin lakia tarkastellessa ei tule ilmi pelkästään oikeuspositivistinen lähtökohta, vaan hautaustoimilain taustalla on nähtävissä ylipositiivista tulkintaa, oikeuden syvärakennetta. Hautaustoimilaki nojaa syvimmillään ajatukseen, jossa toiminnan ja sitä ohjaavan oikeuden taustalla on joitakin ylempiä arvoja ja piirteitä. Samalla hautaustoimilain osalla on nähtävissä toinen modernin oikeuden itseymmärrykseen kohdistuva haaste: se nimittäin on vahvassa yhteydessä ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin.¹³⁶ Hautaustoimilaki näyttäytyy olevan jollakin tavalla hyvin käytännöllistä oikeutta, keskellä yhteiskunnallista elämää vaikuttavaa ja toimivaa ja ihmisten arvoista ja näkemyksistä voimansa ja tukensa saavaa oikeutta.

Vaikka perusoikeuksien roolia hautaustoimessa on mahdollista arvioida hyvin eri tavoin, perusoikeudet tukevat hautaustoimen toteuttamisessa sellaisia yleisiä lähtökohtia, jotka noudat-

¹³⁴ HE 6/1997, 12 §.

¹³⁵ HE 184/1999 vp, 34–36.

¹³⁶ Tuori 2007, 97–99; Hirvonen 2012, 20–24; Laakso 2012, 179–185, 262.

tavat suomalaista tulkintaa vainajan kohtelusta ja hautustoimen tausta-arvoista. Seuraavassa luvussa tarkastellaan kuvitteellisten tapauskertomusten avulla hautaamiseen liittyviä kysymyksiä ja tuhkaamista koskevan lainsäädännön toimivuutta muuttuvien hautausperinteiden keskellä.

4 TAPAUSKERTOMUKSET

4.1 Tapaus 1: Vainajan tahto

Tässä tapauskertomuksessa pohditaan vainajan tahdon noudattamista sekä vainajan hautausta hoitavien ihmisten päätäntävällän suhdetta hautaukseen liittyvissä kysymyksissä.

Vainajan lähiomaiset saapuvat sopimaan kuolleen läheisensä hautaamisesta seurakunnan hautauksia hoitavan virkamiehen kanssa. Tilanne on ymmärrettävästi emotionaalinen. Hautauksen järjestäminen on kenelle tahansa poikkeuksellinen tilanne.

Kuoleman tapahduttua on kysyttävä, kuka lähtee organisoimaan hautausta? Onko omaisilla tietoa siitä, mitä vainaja eläessään toivoi omasta hautaustavastaan? Saako hänet tuhkata? Kertoiko hän läheisilleen, mihin ja miten hän toivoi tulevansa haudatuksi? Entä miten toimitaan silloin, jos vainaja ei ole eläessään ilmaissut suullisesti tai kirjallisesti tahtoaan hautauksestaan? Mitä tehdään, jos omaiset ovat eri mieltä siitä, mitä vainajan muistetaan tai tiedetään toivoneen omasta hautauksestaan? Vuosikymmenten kuluessa vainaja on voinut ehtiä ilmaista monenlaista toivetta. Miten ratkaistaan tilanne, jossa nyt kuollut ihminen on eläessään ilmaissut tahtonsa, mutta hänen toivettaan ei sellaisenaan pystytä toteuttamaan?

Entä mikä on virkamiehen rooli vainajan tahdon kunnioittajana ja toteuttajana? Miten lopulta ratkaistaan tilanne, jossa omaiset ovat erimielisiä vainajan hautaustavasta?

Hautaustoimilain 2 §:n 3 momentissa määrätään: ”Vainajan ruumiin hautaamisessa ja tuhkaamisessa sekä tuhkan käsittelyssä tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toivomuksia.” Vaikka vainajan perusoikeudet eivät korostu hautaustoimilain perusteluissa, perustuslakivaliokunta totesi lausunnossaan hautaustoimilaista, että jos henkilö elinaikanaan on suorittanut oikeustoimia kuolemansa varalta esimerkiksi hankkimalla hautapaikan, hän on tässä tilantees-

sa perusoikeuksien subjekti.¹³⁷ Näin ollen vainajan hautaaminen vakaumusta ja toiveita loukkaamatta muodostuu valiokunnan tulkinnan mukaan perusoikeuskysymykseksi.¹³⁸

Tämän myötä vainajan hautaamiseen vastoin hänen tekemiään valmisteluja tai tahdonilmaisuja voi katsoa rikkovan vainajan eläessään omaamia perusoikeuksia. Pekka Länsineva toteaa, että perustuslaki kuitenkin turvaa tehokkaimmin yksilöiden sellaisia varallisuusosoikeuksia ja – etuja, jotka palvelevat hänen muiden perusoikeuksiensa toteutumista. Näin ollen esimerkiksi yksilön uskonnonharjoittamiseen liittyvää omaisuutta perustuslain 15 § turvaa tehokkaimmin.¹³⁹ Tällainen uskonnonharjoitukseen liittyvä omaisuus voi olla esimerkiksi hautapaikka. Hautapaikka voi pelkän sijaintinsa lisäksi myös määritellä valinnan arkku- tai tuhkahautauksen välillä.

Myös perusoikeudet turvaavat vainajan tahdon ensisijaisuuden hänen hautaukseensa liittyvissä asioissa, vaikka tämä näkökulma ei nousekaan lain perusteluissa esiin. Mikäli vainajan tahto on tiedossa tai vainaja on eläessään tehnyt hautaustaan koskevia valmisteluja, lähtökohdaksi täytyisi olla näiden toiveiden kunnioittaminen. Jos taas vainajan tahdosta on epäselvyyttä, hän ei ole kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan tai ei ole ilmaissut mitään hautaukseensa liittyviä toiveita, hautaukseen liittyvät ratkaisut jäävät muiden vastuulle. Kuitenkin vainajan tahdon noudattaminen on lähtökohta, tulkitaan sitä kulttuuriin kuuluvien sosiaalisten normien tai perusoikeudellisten tulkintojen kautta.

4.1.1 Omaisten rooli vainajan tahdon tulkitsijoina

Suomalaisessa hautauskulttuurissa omaisilla on perinteisesti ollut suuri rooli hautajaisten järjestelyssä sekä hautausta koskevassa päätöksenteossa. Hallituksen esityksessä hautaustoimilain todeliksi todettiin, että yleensä vainajan omaiset tai muut läheiset hoitavat oma-aloitteisesti hautausjärjestelyjä, vaikka asiasta ei ollut erityistä säädöstä. Kun hautaustoimilain 23 §:ssä säädettiin siitä, mitkä tahot huolehtivat hautausjärjestelyistä, tarkoituksena ei ollut muuttaa tätä suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallinnutta, pääsääntöisesti joustavasti toteutu-

¹³⁷ PeVL 71/2002 vp; Viljanen 2011, 114–116.

¹³⁸ Viljanen 2004/2011.

¹³⁹ Länsineva 2011, 557–558.

nutta käytäntöä. Sen sijaan ristiriitatilanteiden varalle säädettiin säännökset, jotka edesauttavat kiistojen ratkaisua.¹⁴⁰

Lähtökohta hautausjärjestelyjen toteuttamisessa on selvä: vainajan tahto on ensisijainen ja sitä noudatetaan aina, kun se on tiedossa, mahdollista ja kohtuullista. Hautaustoimilain 2 § 3 momentti säättää asiasta näin: ”*Vainajan ruumiin hautaamisessa ja tuhkaamisessa sekä tuhkan käsittelyssä tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toivomuksia.*” Tämä säännös asettaa paljon odotuksia omaisten yksimielisyydelle, sillä he voivat tulkita vainajan tahtoa hyvin eri tavoin. He voivat muistaa vainajan tahdonilmauksia eri ajoilta ja näin ollen erilaisina tai painottaa vainajan eläessään ilmaisemia toiveita eri tavoin.

Hautaustoimilain 23 § osoittaa, että lainsäätäjällä oli erityisesti huomioon ristiriitojen ilmene-
misen hautausjärjestelyjä hoitavien kesken. Ensinnäkin lainsäätäjällä on annettu järjestyksen, kuka ensisijaisesti vastaa hautausjärjestelyistä ja näin ollen vainajan tahdon tulkittamisesta. Toiseksi laissa ilmaistaan, missä erimielisyys tarvittaessa ratkaistaan.

Uskonnonvapauskomitean mietinnön hautaustoimea koskevan lainsäädännön pohjatyössä esitettiin, että jos vainajan tahtoa ei ole tiedossa, noudatetaan vainajan lähimpien omaisten tahtoa. Lähin omainen määräytyi ehdotuksen mukaan perintöoikeuden mukaisesti eli lähimpänä omaisena pidetään ensisijaisesti vainajan leskeä tai avopuolisoa ja näiden jälkeen sukulaisia perintökaaren (40/1965) 2. luvussa säädetyin perimysjärjestyksen mukaisessa järjestyksessä.¹⁴¹

Lopullisessa hautaustoimilaissa kuitenkin säädettiin hieman toisin. Lain 23 §:ssä ensisijaiseksi hautauksesta huolehtijaksi osoitetaan hänet, jonka vainaja on eläessään nimenomaisesti toivonut huolehtivan hänen hautaamiseen, tuhkaamiseen ja tuhkan käsittelyyn liittyvistä järjestelyistä. Jos tällaista ilmaisua ei ole, toissijaisesti järjestelyistä voivat lain mukaan huolehtia vainajan eloonjäänyt puoliso tai kuolinhetkellä vainajan kanssa avioliitonomaisissa olosuhteissa yhteisessä taloudessa jatkuvasti elänyt henkilö sekä lähimmät perilliset.

Muutoksesta ilmenee, että lainsäätäjällä on pohtinut tarkoin sitä, kenelle vastuu hautajaisten järjestelystä toisaalta osoitetaan ja toisaalta annetaan. Lopulliseen lakiin tehtiin siis muutos,

¹⁴⁰ HE 204/2002 vp, 26.

¹⁴¹ Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 72–73.

jossa hautaamisesta vastaava henkilö voi olla joku muu kuin omainen. Samalla laki ilmaisee, että jos omaisten vastuu ohitetaan, vainajan on eläessään täytynyt nimenomaisesti toivoa jonkun tietyn henkilön hoitavan hänen hautaamiseensa liittyvät järjestelyt. Omaisten ohittaminen siis edellyttää ilmeisen selvää tahdonilmausta. Tietenkin ristiriidan siemen on siinä, miten tämä tahto on ilmaistu ja tunnustavatko omaiset tällaisen tahdonilmauksen olemassaolon. Käytännössä sen todistaminen yksiselitteisesti on mahdollista vain kirjallisessa muodossa tai monen todistajan läsnä oloa edellyttäneessä suullisessa ilmauksessa. Epäselvissä tilanteissa on ”sana sanaa vastaan” ja vainajan tahto voi käytännössä tulla ohitetuksi.

Ongelmien siemen on kuitenkin siinä, ettei laissa annettu listaus aseta omaisia järjestykseen niin, että se osoittaisi yksiselitteisesti, kenellä on ensisijaisesti oikeus ryhtyä järjestämään hautausta. Puoliso sekä lähimmät perilliset ovat tässä samalla viivalla. Esimerkiksi uusperhetilanteissa puoliso ja lapset eri parisuhteista voivat olla etäisiä, riitaisiakin. Hautausjärjestelyjen toteuttaminen voi osoittautua hankalaksi. Toisaalta lain 23 §:n toisen momentin mukaan jollei kukaan edellä mainituista huolehdi hautausjärjestelyistä, myös muu vainajan läheinen voi ottaa hautausjärjestelyt hoitaakseen. Joka tapauksessa vainajan tahdon tulkitseminen jää paljolti hautausjärjestelyistä huolehtivan henkilön varaan. Se, kuka lähimmistä omaisista pääsee aloittamaan hautausjärjestelyitä, on oikeastaan etulyöntiasemassa muihin nähden ristiriitatilanteissa. Näin on kuitenkin turvattu pääsääntöisesti se, että hautaus etenee ja asioissa päästään ratkaisuihin.

Ongelmallisempaa nimittäin on se, jos kukaan omaisista ei ristiriidoista tai muista syistä joutuen ryhdy hautausjärjestelyihin. Jos erimielisyyttä ei ratkaista neuvottelemalla eikä asiaa ei viedä käräjäoikeuteen, vainaja jää hautaamatta. Näissä tilanteissa kunnalla tulisi olla selkeämpi vastuu ja rooli hautauksen toteutumiseksi.

Erimielisyyksien varalta laki ottaa huomioon mahdollisuuden myös kanteen tekemiseen. Pykälän 23 neljäs momentti on kirjoitettu niin, ettei se anna selvää tulkintatapaa. Momentti kuuluu näin: *Jos 1 momentissa tarkoitetut henkilöt eivät pääse yksimielisyyteen hautaamisen tavasta, paikasta tai hautaustoimituksesta, käsitellään asia 1 momentissa tarkoitetun henkilön kanteesta siinä käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiiriin vainajan kotikunta hänen kuollessaan kuului.* Lakia on mahdollista tulkita tällöin niin, että mahdollisuus kanteen tekemiseen on sekä eloonjääneellä avio- tai avopuolisolla ja lähimmillä perillisillä että ensimmäisessä pykälässä myös mainitulla hautausjärjestelyistä huolehtivalla henkilöllä. Kuitenkin hallituksen esitys

antaa tähän tulkintaan tarkennuksen. Sen mukaan kanteen voi nostaa vainajan eloonjäänyt avio- tai avopuoliso sekä lähimmät perilliset. Näin ollen erimielisyystilanteessa kannetta ei voi nostaa hän, jonka vainaja on eläessään nimenomaisesti toivonut hautausjärjestelyjensä hoitajaksi ja joka laissa osoitetaan ensisijaiseksi hautajaisjärjestelyistä vastaavaksi, mikäli hän ei kuulu omaisiin.¹⁴² Tulkinta on mielenkiintoinen eikä vahvista vainajan tahdon korostumista. Kanteen tekemisellä omaiset voivat ohittaa nimenomaisesti vainajan toivoman, lähimpien omaisten ulkopuolisen henkilön mahdollisuuden toteuttaa vainajan tahtoa. Tämäkin korostaa sitä, että vainajan tahdonilmaus täytyy olla selkeä, jos hän tahtoo hautauksen järjestelyistä vastaavaksi henkilöksi jonkun muun kuin omaisensa.

Mikäli joku omaisista kokee, että hän on tullut ohitetuksi lähimpänä omaisena hautausjärjestelyistä tai katsoo, että järjestelyt eivät vastaa vainajan tahtoa, erimielisen henkilön täytyy riitauttaa asia. Hautausjärjestelyihin ensimmäisenä tarttunut henkilö on ikään kuin etulyöntiasemassa tekemässä ratkaisuja vainajan tahdon tulkinnasta ja toisaalta hautausjärjestelyistä, jos vainajan tahtoa ei tiedetä. Kynnys hautausjärjestelyjen riitauttamiseen ja kanteen nostamiseen käräjäoikeuteen on hautauskysymyksissä pieteettisyydestä kuitenkin erittäin korkea.

Korkeimman hallinto-oikeuden antama ratkaisu keväältä 2013 vahvistaa ristiriitatilanteiden ratkaisutapaa. Taustalla oli tilanne, jossa vainajan avopuoliso oli päättänyt vainajan hautapaikaksi silloisen asuinpaikan hautausmaan. Vainajan vanhemmat ja veli olivat sitä mieltä, että vainaja oli eläessään ilmaissut tahtonsa tulla haudatuksi toiselle paikkakunnalle. Hallinto-oikeuden käsittelyssä aluehallintovirasto oli antamassaan vastineessaan todennut, että vainajan tahdosta oli tiedossa kahta versiota, mutta ei kirjallisesti ilmaistua tahtoa. Tässä tilanteessa hautausjärjestelyistä eri mieltä olleiden olisi tullut saattaa ristiriitatilanne vainajan kotipaikan käräjäoikeuden päätettäväksi. Koska näin ei ollut tapahtunut, hautaus oli toteutettu avopuolison ratkaisun mukaisesti. Korkein hallinto-oikeuskaan ei muuttanut hallinto-oikeuden tekemää ratkaisua, joka vahvisti aluehallintoviraston kielteisen päätöksen vainajan ruumiin siirrosta toisen paikkakunnan hautausmaalle.¹⁴³

Ei ole myöskään aivan yksiselitteistä, mitä tarkoitetaan ilmauksella ”kuolinhetkellä vainajan kanssa avioliitonomaisissa olosuhteissa yhteisessä taloudessa jatkuvasti elänyt”. Ilmaus käsittää puolison, jonka kanssa vainaja on elänyt rekisteröidyssä parisuhteessa, mutta myös avolii-

¹⁴² HE 204/2002 vp, 27.

¹⁴³ KHO 2013: 75.

tossa. Kuitenkin lain edellyttämät, yhtäaikaisesti toteutuvat yhteinen asuminen kuolinhetkellä, yhteinen talous sekä yhteisen elämän ”jatkuvuus” voivat joissakin tilanteissa olla vaikeasti osoitettavissa. On tilanteita, joissa puoliset ovat käytännössä eläneet vuosikymmeniäkin avoliitossa, mutta säilyttäneet siitä huolimatta omat asunnot ollen niissä kirjoilla. Tällaisissa tilanteissa tulkintaristiriidat suhteen luonteesta voivat aiheuttaa ongelmia. Avioliitto tai rekisteröity parisuhde antavat selvästi lain mukaan yksiselitteisemmän turvan puolisolle lähimpänä omaisena hautauksen järjestämisessä. Näin on myös tilanteissa, joissa puoliset asuivat eri osoitteissa. Jane Iisakka katsoo, että lakia olisi syytä korjata niin, ettei avioeroproessin ollessa käynnissä leskeksi jääneen tulisi enää olla oikeutettu lähiomaisen rooliin.¹⁴⁴

Käytännössä hautaukseen liittyvissä ristiriitatilanteissa taustalla on usein perinnönjakoon tai sukujen keskinäisiin ristiriitoihin kytkeytyviä kiistoja. Ottaen huomioon sen, miten paljon vuosittain seurakunnat hoitavat hautauksia, ristiriitoja ilmenee lopulta vähän. Hautaukset saadaan hoidettua neuvottelemalla lähes aina. Toisinaan seurakunnan työntekijät joutuvat välittämään riitoja hautauksen toteutumiseksi. Jane Iisakka toteaaakin, että ristiriitatilanteiden sovittelussa seurakuntien työntekijöiltä vaaditaan taitoa ja tietoa hautaustoimilain sisällöstä ja hautaukseen liittyvästä lainsäädännöstä. Hän ilmaisee myös toiveen siitä, että erimielisyyksiä ratkaisevien seurakunnan työntekijöiden lain tuntemus olisi vahvaa, jotta hautaustoimilain henkeä kunnioitettaisiin ja vainajan katsomusta ja toiveita noudatettaisiin.¹⁴⁵

Erimielisyystilanteissa asia käsitellään vainajan kotikunnan tuomiopiiriin kuuluvassa käräjäoikeudessa. Käräjäoikeus siis ratkaisee tarvittaessa hautaamisen tavan, paikan ja hautaustoimituksen luonteen. Käräjäoikeuden ratkaisua ohjaa hautaustoimilain yksityiskohtaisissa perusteluissa ilmaistuna vainajan katsomus ja toivomukset. Jos vainajan ei tiedetä tai voida osoittaa ilmaiseen toiveitaan hautaamisensa suhteen, lähtökohtaolettamana pidetään silloin sitä, että vainaja toivoi hautaamista kotipaikan yleiselle hautausmaalle paikkakunnalla tavantomukaisin hautausjärjestelyin.¹⁴⁶

Hallituksen esityksessä ilmaistu ensisijainen käräjäoikeuden tuomioiden ohjenuora, hautaaminen kotipaikan yleiselle hautausmaalle paikkakunnan tavantomukaisin hautausjärjestelyin, on omiaan ilmaisemaan suuntaa, jota tuomioistuinten ratkaisut lähtökohtaisesti noudattavat. Sen

¹⁴⁴ Iisakka 2007, 75.

¹⁴⁵ Iisakka 2007, 33–34.

¹⁴⁶ HE 204/2002 vp, 27.

seurauksena alueellinen tapakulttuuri nähdään merkittäväksi, jos omaiset tekevät kanteen tuomioistuimeen esimerkiksi hautauspaikkakuntaa tai hautaustapaa tai tuhkan sijoittamista koskien. Tämä tuomioistuinratkaisujen lähtökohtainen linjaus saattaa vähentää kanteita tuomioistuimiin. Toisaalta yhteiskunnalla on syytä olla jokin hautauksen perustoimintatapa niitä tilanteita varten, joissa yhteiskunnan vastuulle tulee hautauksen toteuttaminen kokonaisuudessaan. Suomessa on siis olemassa yleisesti hyväksytty perustapa hautauksen toteuttamiselle. Mikäli vainaja toivoi tai omaiset haluavat jotakin muuta, niistä on neuvoteltava erikseen hautaustoimea hoitavien kanssa.

Hautaustoimilaki pyrkii mahdollisimman suureen joustavuuteen hautausjärjestelyjen toteuttamisessa jättäessään hautausjärjestelyjen hoitamisen osoittamisen omaisten varsin vapaaseen harkintaan. Toisaalta laki on ongelmallinen silloin, kun omaisten ja läheisten keskuudessa on ristiriitoja ja niitä halutaan tuoda mukaan hautausjärjestelyihin. Mikäli hautausjärjestelyistä nostetaan kanne käräjäoikeuteen, se käytännössä pysäyttää hautausjärjestelyt. Vainajaa ei haudata eikä tuhkata, vaan vainaja voi joutua pakastukseen siihen saakka, kun ratkaisu erimielisyyteen saadaan. Tämän voidaan kuitenkin katsoa olevan syvässä ristiriidassa hautaustoimilain 2 §:n ilmaiseman yleisen velvollisuuden kanssa, jonka mukaan vainajan ruumis on ilman aiheetonta viivytystä haudattava tai tuhkattava.

Yksi ratkaisu ristiriitoihin voisi olla pakollinen hautaustestamentti, mutta käytännössä sekään tuskin estäisi mahdollisuutta ristiriitoihin. Yksityishenkilö voi kuitenkin oman hautauksensa osalta vahvistaa hautaustestamentilla omien toiveidensa noudattamista ja näin ollen myös sitä, kenen haluaa vastaavan hautausjärjestelyistään. Tämäkään ei kuitenkaan ole aukoton ratkaisu. Kuoleminen järjestystä tai kaikkia kuolemaan liittyviä järjestelyjä ei ole mahdollista päättää etukäteen. Toiveita on toki mahdollista ilmaista myös suullisesti, mutta niiden ongelmana on se, että ne jäävät kuulijan muistin varaan. Suullisesti annettuja ohjeita voidaan helposti pitää kirjattuihin ohjeisiin nähden vähemmän velvoittavina, jolloin ne voidaan helpommin sivuuttaa.¹⁴⁷

Hautaustoimilaissa ilmeni, että hautauksesta huolehtiminen miellettiin lähtökohtaisesti omaisten tehtäväksi. Omaisia tai ketään muutakaan ei voida kuitenkaan pakottaa tähän tehtävään. Käytännössä omaisia ei välttämättä aina ole, he asuvat kaukana tai ovat syystä tai toisesta

¹⁴⁷ Iisakka 2007, 27–30.

tilanteessa, jossa eivät voi tai halua huolehtia hautaamiseen liittyvistä asioista. Siksi hautaus-toimilain 23 §:n 2 momentissa määrätään, että myös joku muu vainajan läheinen voi huolehtia niistä. Muussa tilanteessa järjestelyistä huolehtii vainajan kotikunta tai jos sitä ei ollut, se kunta, jossa vainaja asui. Käytännössä vastuu on ollut kuntien sosiaalitoimella. Kunnan viranomaiset huolehtivat tällaisissa tilanteissa käytännön hautauksen toteuttamisesta yhteistyössä seurakunnan viranomaisten kanssa.

Lain 23 §:n 3 momentti kuitenkin ilmaisee, että jos hautausjärjestelyistä on huolehtinut muu kuin pesän osakas, hän on oikeutettu saamaan kuolinpesän varoista korvauksen kohtuullisista hautauskuluista. Jos vainaja on varaton, hautauskustannuksiin voidaan myöntää harkinnanvaraista toimeentulotukea.¹⁴⁸

Kansanedustaja Anna Kontula jätti vuonna 2014 eduskunnalle toimenpideoitteen hautaus-toimilain muuttamiseksi. Tilanteessa, jossa vainaja ja hautausjärjestelyihin osallistuvat omaiset ovat varattomia, kunnan sosiaalitoimi maksaa hautauksesta aiheutuvat kulut. Tällöin viranomaiset määrittävät myös hautautavan, mikäli vainajan tahto ei ole selvästi tiedossa. Käytännössä tällöin valitaan edullisuutensa vuoksi useimmiten hautautavaksi tuhkaaminen. Kontulan tavoitteena oli hautaus-toimilain muuttaminen niin, että viranomaisten päätöksenteon sijaan omaisten toiveita hautautavasta kuunneltaisiin, jos vainajan tahto ei ole tiedossa. Tämä olisi mahdollistanut esimerkiksi arkkuhautaamisen. Toimenpideoite kuitenkin raukesi hallintovaliokunnassa.¹⁴⁹

Yksi ristiriitatilanne hautaus-toimessa on kysymys siitä, missä menee hautauksen yksityisyyden ja julkisuuden raja. Erimielisyystilanteissa voi ilmetä toivetta, ettei hautauksesta saa kertoa kenellekään ulkopuoliselle, ei edes kaikille omaisille. Hautausta järjestävä voi toivoa hautauksen tapahtuvan esimerkiksi vain tiettyjen henkilöiden läsnä ollessa. Lähtökohta kuitenkin on se, että hautaus on tilaisuutena periaatteessa julkinen. Hautaus-toimilain 23 §:ssä ilmaistulla henkilöillä, siis vainajan eloonjääneellä puolisoilla, vainajan kuolinhetkellä hänen kanssaan avioliitonomaisessa suhteessa yhteisessä taloudessa jatkuvasti eläneellä henkilöillä sekä lähimmillä perillisillä on oikeus saada tieto hautauksesta seurakunnalta ennen hautausta. Seura-

¹⁴⁸ HE 204/2002 vp, 26. Ks. myös toimeentulotuesta annettu asetus 66/1998, 1 § 1 momentti, kohta 4.

¹⁴⁹ Tpa 2/2014 vp. Anna Kontula.

kunnan hautaustoimella ei kuitenkaan ole tiedonantovelvollisuutta tässä asiassa, mutta velvollisuus kertoa kysyttäessä.¹⁵⁰

4.1.2 Vainajan vakaumuksestaan ilmaisema tahto

Hautausta järjestettäessä on ratkaistava se, toteutetaanko vainajalle osana hautausta jokin uskonnollinen toimitus, esimerkiksi luterilaisessa kirkossa hautaan siunaaminen. Myös tämän osalta tulee sovellettavaksi hautaustoimilain toisen pykälän kolmas momentti, jonka mukaan *[v]ainajan ruumiin hautaamisessa ja tuhkaamisessa sekä tuhkan käsittelyssä tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toivomuksia*. Vainajan hautaukseen kuuluvan uskonnollisen toimituksen merkitys näyttäytyy perusoikeuskysymyksenä eli uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksenä.

Vainajan eläessään ilmaisema ratkaisu uskontokuntaan kuulumisesta tai kuulumattomuudesta on ensisijainen ohjenuora siinä, toimitetaanko hänelle osana hänen hautaustaan uskonnollinen toimitus. Hautaamisen uskonnon ja omantunnon vapautta koskeva merkitys ulottuu siis ensisijaisesti vainajan eläessään ilmaisemaan tahtoon. Yksi tapa tulkita tätä on se, onko vainaja eläessään kuulunut johonkin uskonnolliseen yhteisöön. Tästä näkökulmasta eläessään tehty perusoikeuksien tukeman valinnan voi katsoa yltävän myös elämän päättymisen jälkeiseen aikaan. Perustuslakivaliokunta kuitenkin totesi, että vainajan hautaaminen tämän vakaumusta vastaavasti ja ilman syrjintää on usein perusoikeuskysymys elossa olevien perheenjäsenten näkökulmasta, erityisesti näiden kuuluessa samaan uskontokuntaan kuin vainaja.¹⁵¹ Näin ollen hautaamisen katsotaan olevan uskonnollinen rituaali myös elossa oleville vainajan läheisille ja heidän uskonnonvapautensa toteutumista tukeva asia.

Esimerkiksi luterilaisessa perinteessä hautaustoimituksella onkin vahva omaisiin kohdistuva, lohdutusta ja uskonnollisen sanoman näkökulmia korostava merkitys. Tilanteessa, jossa vainajan ja omaisten uskonnolliset ja katsomukselliset toiveet menevät kuitenkin ristiin, perustelu omaisten toiveilla on ristiriidassa vainajan eläessään omanneen uskonnon ja omantunnon

¹⁵⁰ Hautauksen yksityisyyteen ja julkisuuteen liittyvät kysymykset ovat kiinnostavia tutkimuskysymyksiä, jotka ansaitsisivat tarkempaa tarkastelua. Tähän liittyy esimerkiksi Helsingin hallinto-oikeuden ratkaisu vuodelta 2009, joka koski henkilötietolain soveltamista kuolleita koskeviin tietoihin. Helsingin HAO 8.12.2009 09/1083/2.

¹⁵¹ PeVL 71/2002 vp.

vapauden kanssa. Kysymys onkin, voivatko omaisten vakaumus ja toiveet ohittaa vainajan tahdon silloin, kun ne ovat ristiriidassa keskenään. Evankelis-luterilaisen kirkon papistolle annetuissa toimintaohjeissa korostetaan, että hautaustilaisuuteen valmistautuessa vainajan eläessään ilmaisemaa tahtoa ja lähiomaisen toivomuksia tulee kunnioittaa. Jos vainajan kielteinen kanta hautaan siunaamiseen on tiedossa, siunausta ei saa toimittaa, vaikka omaiset tätä toivoisivatkin.¹⁵²

Kysymys vainajan tahdon ja omaisten toiveiden ja tunteiden huomioon ottamisen suhteesta hautausjärjestelyissä on vaikea. On selvää, että niin seurakuntien kuin yksityisten hautaustoimistojen työtavassa on erityisesti kiinnitettävä huomiota omaisten tunteiden kuulemiseen ja vastaanottamiseen. Vainajan kunnioittaminen ja omaisten surun vastaanottaminen elävät rinnakkain hautausjärjestelyissä ja niitä hoitavien työskentelytavoissa. Mutta ovatko uskonnolliset hautausrituaalit vainajaa vai omaisia varten? Kenen toiveita tulisi ensisijassa noudattaa ja kuunnella? Hautaustoimeen liittyvät kunnioittamisen ja arvostamisen periaatteet kohdistuvat toki vainajaan, mutta olennaisesti myös omaisiin ja läheisiin.

Esimerkkinä on tilanne, jossa vainaja ei kuulunut eläessään luterilaiseen kirkkoon. Omaiset kuitenkin toivovat, että vainajalle toimitettaisiin hautaan siunaaminen luterilaisin menoin. He katsovat, ettei asialla ollut vainajalle erityistä merkitystä. Mikäli omaiset tulkitsevat näin, toimiminen vastoin vainajan eläessään ilmaisemaa tahtoa on perusoikeuksien toteutumisen näkökulmasta vaikeasti perusteltavissa. Vainajan tahtoa vastoin toimiminen vain omaisten toiveilla on ongelmallista. Samoin perusoikeuksien näkökulmasta näyttäytyy ongelmallisena tilanne, jossa vainaja on kuulunut eläessään luterilaiseen kirkkoon, mutta omaiset katsovat kristillisen hautaan siunaamisen tarpeettomaksi. He perustelevat tätä sillä, ettei asialla ollut vainajalle erityistä merkitystä tai etteivät itse halua osallistua kristilliseen toimitukseen. Silloin, kun toimitaan vastoin vainajan eläessään tekemää valintaa uskontokuntaan kuulumisesta tai kuulumattomuudesta ilman selkeitä vainajan eläessään jättämiä kirjallisia ohjeita, tulee perusoikeuksien toteutuminen turvata toimimalla uskonnollisten rituaalisen osalta vainajan osoitettavissa olevan tahdon mukaisen, eli uskontokuntaan kuulumisen osoittaman toimintatavan mukaan.

¹⁵² Sinä olet kanssani 2009, 85.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkojärjestyksessä ohjeistetaan kirkkoon kuulumattomien siunaamisesta 2 luvun 23 pykälässä seuraavasti: *Kirkkoon kuulumaton henkilö voidaan siunata hautaan, jos omaiset tai muut vainajan hautauksesta huolehtivat henkilöt sitä pyytävät. Siunausta ei kuitenkaan toimiteta, jos vainaja on selvästi ilmaissut tahtovansa toisin tai jos pappi sielunhoidollisessa keskustelussa tai muulla tavoin saamansa käsityksen nojalla katsoo, ettei kirkolliseen hautaan siunaamiseen ole riittäviä perusteita.*

Vuonna 2004 oikeuskansleri otti kantaa kirkkoon kuulumattomien hautaan siunaamiseen. Taustalla oli tilanne, jossa hautaustoimilain linjaamien yhtenäisten hautapaikkamaksujen johdosta jotkut kirkkoherrat olivat päättäneet yksiselitteisesti kieltäytyä kirkkoon kuulumattomien siunaamisesta. Oikeuskansleri ilmaisi päätöksen mahdollisuudesta siunata hautaan kirkkoon kuulumattomia sinänsä kuuluvan yksin kirkon omaan päätäntävaltaan. Hän kuitenkin tulkitsi kirkkojärjestyksen pykälän merkitsevän sitä, että kirkkoon kuulumattomien siunaamista on tarkasteltava tapauskohtaisesti eikä perusteluja yksiselitteiseen kirkkoon kuulumattomien siunaamisesta kieltäytymiseen ole kirkon omien säännösten pohjalta. Oikeuskanslerin mukaan ensin on suoritettava tapauskohtainen harkinta ja esiin tulleiden asianhaarojen perusteella tehdään yksilöllinen ratkaisu siunaamiseen ryhtymisestä tai ryhtymättä jättämisestä.¹⁵³

Edelleen vuonna 2006 oikeuskansleri vastasi kanteeseen, joka koski kirkkoon kuulumattomien vainajien siunaamista kirkollisin menoin. Kantelussa oli ilmaistu huoli kirkkoon kuulumattomien vainajien siunaamisesta silloin, kun nämä eivät olleet eläessään ilmaisseet selvästi kieltäytyvänsä kirkollisesta siunaamisesta. Kirkkoon kuulumattomien siunaamiskäytännön katsottiin rikkovan vainajan vakaumusta silloin, kun vainaja ei ollut kuulunut eläessään kirkkoon. Oikeuskansleri ei katsonut kirkkoon kuulumattoman vainajan siunaamisen rikkovan hautaustoimilakia tai rikoslain pykälää, jossa määrätään rangaistavaksi hautaamattoman ruumiin käsittely paheksuntaa herättävällä tavalla.¹⁵⁴

Oikeuskansleri perusteli ratkaisuaan seuraavasti:

Lisäksi oikeuskansleri on katsonut, että kantelussa esitettyä kysymystä tarkasteltaessa ei ole pohdittava sitä, että kirkkoon kuulumattoman vainajan kirkollinen hautaan siunaaminen loukkaisi hänelle perusoikeutena (ja myös ihmisoikeutena) turvattua oikeuttaan uskonnon harjoittamiseen, ja että kirkkojärjestyksen 2

¹⁵³ Hautaan siunaaminen 43/1/04.

¹⁵⁴ Kysymys kirkkojärjestyksen ja siunaamiskäytännön lainmukaisuudesta 1374/1/04. Kirkkoon kuulumattomien siunaamiseen liittyvää pettymystä kuvaa myös kantelu oikeusasiamiehelle, Kansalaissodassa kuolleiden jälkikäteen hautaan siunaaminen 1473/4/06; Erämaja 2006, 18.

luvun 23 §:n säännös olisi siten perustuslain 11 §:n ja asianomaisten Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vastainen. Vainajasta kyseen olleen kysymys ei ole uskonnon harjoittamisesta, vaan siitä, että hänen ruumiinsa saattaa joutua uskonnollisen toimituksen kohteeksi. Tältä osin oikeuskansleri on kiinnittänyt huomiota muun muassa siihen, mitä eduskunnan perustuslakivaliokunta oli lausunut ihmisarvon loukkaamattomuudesta, josta nykyisin säädetään aiempaa hallitusmuodon 1 §:n 1 momenttia vastaavasti perustuslain 1 §:n 2 momentissa. Valiokunnan mukaan ihmisarvon loukkaamattomuus ilmaisee perustavanlaatuisten oikeuksien yleisinhimillisen perustan, jonka voidaan katsoa olevan - ainakin kaikkein perustavimpien yksilön oikeuksien osalta - oikeusjärjestyksestä riippumaton ja johon kuuluvien oikeuksien käytön perustana on yksilön oikeus määrätä itsestään ja asioistaan (PeVM 25/1994 vp - HE 309/1993 vp).

Oikeuskansleri perusteli näkökulmansa perusoikeuksien kuulumisella erityisesti eläville ihmisyksilöille. Uskonnon harjoittamisen rituaalit rajoittuivat elävän yksilön oikeuksiin, jolloin vainajan hautaan siunaamisessa korostui ensisijaisesti omaisten ja läheisten toiveet ja tunteet. Tämä voidaan kuitenkin tulkita myös toisin, jolloin vainajalle katsotaan kuuluvan tiettyjä perusoikeuksia myös elämän päättymisen jälkeen. Uskonnollinen toimitus voidaan tulkita myös uskonnonharjoitukseksi sikäli, että hautaan siunaamisen toimitus sisältää myös sellaista uskonnollisesta opista nousevaa uskonnollista kieltä, joka kohdistuu vainajaan ja hänen kuolemanjälkeiseen elämäänsä. Tämä siitäkkin huolimatta, että reformaation perintönä luterilaisuudessa hautaan siunaamisessa on korostunut jäljelle jääviin kohdistuva palvelu, lohdutus ja uskonnollinen julistus.¹⁵⁵

Edelleen oikeuskansleri kuitenkin tähdensi kirkon omaa roolia kirkkoon kuulumattomien hautaan siunaamisen toteuttamisessa. Kirkollinen siunaaminen kirkkoon kuulumattomille ei tulisi missään tilanteessa olla itsestänselvyys, vaan ennen keskustelua siunaustoimituksen ajankohdasta tulee käydä syvälinen keskustelu ja pohdinta siitä, onko kirkkoon kuulumattoman kirkolliselle siunaamiselle edellytyksiä ja kunnioittaako se varmasti vainajan tahtoa. Yksi tärkeä näkökulma siunaamisen kannalta on myös se, onko vainaja aikanaan kastettu – riippumatta siis siitä, kuuluiko hän kuollessaan kirkkoon vai ei. Hautaan siunaamisessa saatetaan luterilaisessa tulkinnassa loppuun se matka, joka on alkanut kasteessa.¹⁵⁶ Tärkeää on korostaa myös omaisten vastuuta vainajan tahdon kunnioittamisessa. Uskonnollisia toimituksia toteutetaan kirkkoon kuulumattomille vain omaisten erillisestä pyynnöstä, ei seurakunnan toiveesta.

¹⁵⁵ Erämaja 2006, 7–10; Kirkollisten toimitusten kirja 2008.

¹⁵⁶ Sinä olet kanssani 2009, 83.

Kanteluista ilmenee pettymystä siihen, että kirkkoon kuulumattomien täytyy erikseen vahvasti ilmaista haluttomuutensa kristilliseen siunaamiseen kuolemansa jälkeen. Pettymys kohdistuu kanteluissa luterilaiseen kirkkoon, joka toimittaa kristillisiä siunaamisia myös kirkkoon kuulumattomille. Tilanteessa, jossa väestön enemmistö on pitkään Suomessa kuulunut Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon, on perusteltua pitää luontevana kirkkoon kuulumattomien hautaan siunaamista. Nyt, kun yhteiskunnassa sekä kirkkoon kuulumattomien määrä on kasvanut merkittävästi että hautausperinteiden muutos on käynnissä, voisi yhtä lailla perustella, että mahdollisuus poiketa vainajan eläessään tekemästä uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisen tai kuulumattomuuden vaikutuksesta hautaustavoissa olisi osoitettava kirjallisena tai muutoin selkeänä vainajan eläessään ilmaisemana hyväksyntänä. Tämä tarkoittaisi sitä, että kirkkoon kuulumattoman olisi erikseen eläessään ilmaistava halukkuutensa kristilliseen siunaamiseen, jotta tämä voitaisiin toteuttaa. Tällöin pelkkä omaisten näkemys tai toive ei tässä tulkinnassa voisi ohittaa vainajan eläessään tekemää valintaa. Uskontokuntaan kuulunut vainaja voi toivoa poikkeamista yhteisön perinteisestä hautausperinteestä tai uskontokuntaan kuulumaton voi toivoa uskonnollista hautaustoimitusta. Näitä erityistoiveita on mahdollista kunnioittaa, jos ne ovat selkeästi ilmaistuja ja jos myös uskonnollinen yhdyskunta on valmis toteuttamaan vainajan tahdon hänen uskontokuntaan kuulumattomuudestaan huolimatta.

Lain ilmaus *tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toivomuksia* ei siis anna yksiselitteistä ohjetta siitä, mitä kunnioittaminen käytännön toimenpiteinä merkitsee. Vaikka lain kohtaa tulkittaisiin sananmukaisesti, se ei edelleenkään osoita selviä toimenpideohjeita. Käytännössä kunnioittamisen merkitys jää kussakin hautaustilanteessa erillisen arvioinnin kohteeksi.

Seppo Laakso kuitenkin toteaa, ettei lakitekstejä voida yleensä kirjoittaa niin, että ideaali voisi kaikin tavoin toteutua. Usein tarvitaan tulkintaa siitä, mitä lakitekstillä on tarkoitettu ja mitä se kussakin tilanteessa tarkoittaa. Sanamuodonmukaista tulkintaa voidaan toteuttaa joko suppeammin tai laajemmin.¹⁵⁷ Vainajan katsomuksen ja toiveiden kunnioittamisessa ei ole nähty tarpeelliseksi hyvin tiukkaa, suppeaa tulkintaa, vaan sen noudattamisen tapa voi olla hyvin monimuotoinen. Tällä on ainakin se tausta, ettei hautausta koskevat järjestelyt enää yksiselitteisesti koske yksilön perusoikeuksien toteutumista. Ihanteena on siis vainajan katsomuksen ja toiveiden kunnioittaminen, mutta laki ikään kuin sallii niistä poikkeamisen tarvittaessa. Toiseksi laaja tulkintatapa tuo joustavuutta ja sallivuutta erilaisiin hautausmahdollisuuksiin.

¹⁵⁷ Laakso 1990, 147–151.

Käytännössä tilanteet, joissa vainajan ja omaisten vakaumukselliset toiveet menevät ristiin, voivat olla hyvin haastavia. Voivatko uskonnolliset yhteisöt joustaa vainajan vakaumuksen kunnioittamisessa omaisten toiveiden mukaan? Onko mahdollista ottaa huomioon vainajan vakaumus *kohtuudella*? Loukataanko vainajan ihmisarvoa, jos omaiset eivät noudata vainajan ilmaisemaa tahtoa? Perustuslakivaliokunnan korostus omaisten toiveiden ja näkökulmien huomioon ottamisesta ei siis ole käytännön näkökulmasta merkityksetön. Juridiset linjaukset vaativat aina rinnalleen tulkintaa ja tätä tulkintaa tehdään arjen elämän keskellä. Se merkitsee sitä, että juridisesti yksiselitteistä ”oikeaa” on joskus vaikea osoittaa.

Tosin omaisten toiveiden ja näkökulmien huomioon ottaminen ei ole millään tavalla yksiselitteistä. Ketä omaisia voidaan kuulla? Kenen ääni kuuluu ratkaisussa voimakkaimmin, kenen ääni jää ehkä kuulumattomiin? Monissa oikeuden valvontaviranomaisille tehdyissä kanteluisissa ilmenee, että hautaukseen liittyvissä ristiriidoissa voimistuvat kuoleman aiheuttamat tunne-reaktiot, sukujen erimielisyydet sekä perhesuhteet. Täydellistä tapaa varmistaa kaikkien osapuolten, niin vainajan kuin omaistenkin, tyytyväisyys ja näkemys kunnioituksesta, arvostuksesta ja vakaumuksesta, on todennäköisesti vain harvoin mahdollista saavuttaa. Oikeudellisesti tai lakia korjaamalla ristiriitoja tuskin voidaan juurikaan estää.

4.1.3 Kohtuullisuuden vaikea tulkinta

Useissa kohdin vainajan tahtoa koskevassa tulkinnassa kohdataan tilanne, jossa lainsäätäjä ohjeistaa *kohtuuteen* tai *kohtuullisuuteen*. Vaikka vainajan eläessään ilmaisemaa tahtoa pyritään hautauksissa ensisijaisesti toteuttamaan, lain yksityiskohtaisissa perusteluissa kuitenkin todetaan, että *[v]ainajan katsomus ja toivomukset tulisi ottaa huomioon niin hyvin, kuin se on kohtuudella mahdollista. Säännös ei velvoittaisi toteuttamaan sellaisia toivomuksia tai vainajan katsomuksesta johtuvia ratkaisuja, joiden toteuttaminen olisi kohtuuttoman vaikeaa tai kuolinpesän varoihin nähden kohtuuttoman kallista*. Myös hautausvoimilain 23 §:n 3 momentti määrää, että jos hautausjärjestelyistä on huolehtinut muu kuin pesän osakas, hän on oikeutettu saamaan kuolinpesän varoista korvauksen kohtuullisista hautauskuluista.¹⁵⁸

¹⁵⁸ HE 204/2002 vp, 12.

Miten tämä kohtuullisuus on tulkittavissa? Säännös antaa joustonmahdollisuuden, ettei hautausta järjestävän tarvitse sitoutua vainajan kaikkiin toiveisiin. Vaikka pyrkimys on siis vainajan tahdon toteuttamiseen, velvoitetta laki ei siihen aseta. Kustannuksiltaankin hautauksen tulee pysyä kohtuullisuuden rajoissa, jota kenties voidaan verrata keskimääräisiin hautausoimistuksesta aiheutuviin kustannuksiin. Kuolinpesän ei tarvitse maksaa ylenpalttisuudesta tai hautauksen perustason merkittävästi ylittävistä kuluista, ellei vainaja ole esittänyt asiaa koskevaa tahtoaan ja osoittanut varoja asian hoitamiseen. Jos kunta vastaa hautauskustannuksista, etsitään aina edullisia vaihtoehtoja. Käytännössä kohtuullisuuden arvioinnissa on kuitenkin tulkinnallisten ristiriitojen siemen. Kohtuullisuuden merkitys on arvioitava joka tapauksen kohdalla erikseen. Suhteutetaanko esimerkiksi kalleus kunkin kuolinpesän varallisuuteen vai yleisiin hautauskustannuksiin nähden? Entä kuka kohtuullisuutta valvoo?

Joissakin tilanteissa säännöksen tiukka seuraaminen voi johtaa kohtuuttomuuteen. Siksi yksittäistapauksissa voidaan ottaa huomioon kysymys kohtuullisuudesta. Seppo Laakso katsoo, ettei kirjoitettu laki ja kohtuus välttämättä ole ristiriidassa keskenään. Sen sijaan kohtuus on usein sisäänrakennettuna lakiin ja päätöksentekoon. Esimerkiksi rikosasioissa kohtuullisuuden tulkinta voi olla merkittävää, mutta hallinto-oikeudessa sillä ei Suomessa ole ollut merkittävää asemaa.¹⁵⁹ Hautausoimessa kohtuullisuus voidaan ymmärtää niin, ettei viranomainen voi asettaa omaisille sellaisia velvollisuuksia, jotka ylittävät normaalin, ”kohtuullisen” hautauksen järjestämisen. Omaisten tai hautausta järjestävän ei voida katsoa olevan velvollisia taipumaan kaikkiin vainajan esittämiin toiveisiin ja vaatimuksiin, jos ne selkeästi aiheuttavat joko vaivaa tai kustannuksia.

Lainsäädännössä olevat epätarkat ja tulkinnallisesti moninaiset ilmaukset ovat ongelmallisia. Käytännössä lainsäädännön kirjoittaminen niin tarkaksi, että se kestäisi esimerkiksi kustannuskysymyksissä aikaa ja antaisi samalla riittävästi joustonvaraa lain tulkintaan, on mahdollista. Kohtuuden määritelmällä lainsäätäjät on tahtonut edistää joustavaa lain tulkintaa, hautausjärjestelyvastuun ja -velvoitteiden säilymistä järjestävän tahon näkökulmasta järkevällä ja toteutettavissa olevalla tasolla sekä kustannuksiltaan mahdollisimman edullisena pysyvää hautausjärjestelmää. Joka tapauksessa hautauksista aiheutuu kuolinpesälle runsaasti kustannuksia arkkuineen, vainajan kuljettamisineen ja mahdollisine hautapaikkakustannuksineen.

¹⁵⁹ Laakso 1990, 217–235.

Ihminen voi ohjata omaan hautaukseensa liittyvää oman katsomuksensa ja tahtonsa kunnioittamista seuraavilla toimenpiteillä. Ensinnäkin tyypillisin tilanne on se, jossa ihminen *luottaa* omaisiinsa niin, että uskaltaa luottaa omaan hautaukseensa liittyvät ratkaisut heidän haltuunsa. Mikäli omaisten todennäköiset, kohtuulliset ratkaisut sopivat hänelle tai asioilla ei ole hänelle sen enempää merkitystä, ihmisen ei tarvitse tehdä hautaustaan koskien mitään toimia elinaikanaan. Tässä on siis keskeisesti kysymys luottamuksesta, jonka perusteella ihminen tahtoo luottaa omaan hautaukseensa liittyvät asiat omaistensa vastattavaksi.

Toinen vaihtoehto on se, että ihminen haluaa ohjeistaa omaisia elinaikanaan omista hautaukseen liittyvistä toiveistaan. Näitä *toiveita* omaiset noudattavat mahdollisuuksien mukaan, kohtuudella. Omaiset eivät siis ole sidottuja jokaiseen yksityiskohtaan, mutta selvä omaisille annettu ohjeistus hautaukseen liittyvistä toiveista velvoittaa omaiset ottamaan nämä asiat mahdollisuuksien mukaan huomioon.

Toisinaan ihmisellä on vahva *tahto* siitä, minkälainen hänen hautauksesta tulisi olla. Ainoa tapa varmistua oman tahtonsa vahvasta noudattamisesta on asettaa hautausjärjestelyilleen asianhoitaja, todennäköisesti korvausta vastaan. Tällainen toimi edellyttää todennäköisesti kirjallisia sopimuksia ja taloudellista varautumista hautauksen järjestäjästä ja toteuttamistavasta. Mikäli vainaja kuitenkin haluaa esimerkiksi uskonnollisen hautaustoimituksen, hänen valtansa määrätä uskonnolliselle yhteisölle kuuluvista ratkaisuista, esimerkiksi oman hautauksensa siunauspuheesta tai musiikin luonteesta, on vahvasta tahdonilmaisusta huolimatta rajallinen.

4.1.4 Virkamiehen toiminta ja vastuu

Seurakuntien viranhaltijat toimivat keskeisinä virkamiehinä hautaustoimessa. Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Hautaustoimesta vastaavat virkamiehet vastaavat siis siitä, että hautaustoimessa noudatetaan lakia. Aluehallintovirasto valvoo hautaustoimessa tapahtuvaa viranomaistoimintaa. Viranomaisilla on myös erityinen vastuu perusoikeuksien noudattamisen turvaamisesta ja myös aktiivisesta roolista niiden edistämiseen.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Hidén 1999, 17–18.

Seurakuntien hautaustoimea hoitavat virkamiehet huolehtivat hautapaikkojen järjestymisestä ja hautojen hoitoon liittyvistä sopimuksista. Hautauksen uskonnollisista rituaaleista vastaavat luterilaisen kirkon papit ovat virkamiehiä, joita vainajan tahtoon liittyvissä kysymyksissä sitoo virkavelvollisuus.

Vainajan tahtona voidaan lähtökohtaisesti pitää siis sitä, että ihmisarvoa kunnioittava, arvokas ja muistoa kunnioittava kohtelu toteutuu kuoleman jälkeen. Hautaustoimesta vastaava virkamies on vastuussa siitä, että hautausjärjestelyissä toteutuu esimerkiksi hautapaikan tarjoamista koskevat lakisääteiset velvoitteet sekä vainajan arvokas kohtelu ja vainajan muiston kunnioittaminen. Näiden sekä vainajan tahdon kunnioittamisen täytyy toteutua silloinkin, kun omaisten keskuudessa ei päästä yksimielisyyteen hautaustavoista. Lisäksi virkamiehen tehtävänä on huolehtia siitä, että hautausjärjestelyissä vainajan tahtoa pyritään ottamaan huomioon niin hyvin, kuin se on kohtuudella mahdollista. Hautaustoimesta vastaavaa virkamiestä ohjaavat lisäksi virkamiehen yleistä toimintaa ohjaavat hallintolain, julkisuuslain ja kielilain säännökset.¹⁶¹

Evankelis-luterilaisten seurakuntien hautaustoimessa eivät ole harvinaisia tilanteet, joissa omaiset toivovat mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomalle vainajalle kristillistä siunaustoimitusta. Myös vainajan tiedettyä toivetta rikkoen omaiset saattavat toivoa kristillistä siunaustoimitusta. Perinteisen hautaustapojen mukainen hautaustilaisuus voi näyttäytyä omaisille helppona ja heidän omaa vakaumustaan kunnioittavana tapana. Mikäli vainajan kielteinen suhtautuminen nousee kuitenkin esiin, virkavastuulla toimiva pappi ei saa toimittaa tällaista siunausta. Ristiriita vainajan tahdon osoittamisessa ja omaisten toiveissa ovat näissä tilanteissa vastakkain. Koska vainajan tahdon osoittaminen voi olla vaikeaa tai omaiset eivät tahdo sitä kunnioittaa, omaisten tahtoa lähtökohtaisesti kunnioitetaan. Seurakunnan on kovin vaikeaa riitauttaa omaisten tahtoa eikä se myöskään ole seurakunnan etu. Seurakunta voisi riitauttaa omaisten tahdon vain sellaisessa tilanteessa, jossa vainaja on eläessään jättänyt seurakunnalle hautaustestamenttinsa. Vainajan tahdon noudattamisessa hyvin paljon jää siis järjestelyistä huolehtivan henkilön varaan. Viranomaisen eli hautaustoimea hoitavan tai papin rooli perusoikeuksien edistäjänä onkin näissä tilanteissa vaikea, sillä tulkinta siitä, mikä todellisuudessa edistää perusoikeuksia, jää epäselväksi.¹⁶²

¹⁶¹ Hautasijan osoittaminen OKV/357/1/2009.

¹⁶² Julkisen vallan aktiivisesta velvollisuudesta edistää perusoikeuksien toteutumista ks. esimerkiksi Hidén 1999, 16–25.

Pääsääntöisesti hautauksesta vastaavan virkamiehen toiminta vainajan tahdon noudattamisessa perustuu keskusteluihin, joita hautausta järjestävän kanssa käydään. Tässä tilanteessa ilmenevät toiveet hautaustavasta, hautapaikasta, hautaustoimituksesta sekä mahdollisesta tuhkan sijoittamispaikasta. Virkamies ei välttämättä ole tietoinen hautapaikan osalta mahdollisesti olemassa olevista sukuhautoista. Oikeus tulla haudatuksi sukuhautaan selviää usein vasta sukuselvityksen perusteella. Varaus on tiedossa, jos se on merkitty hautarekisteriin. Virkamies voi toiminnassaan lähtökohtaisesti ainoastaan luottaa hautausta järjestävän tahon antamiin tietoihin vainajan tahdosta, ellei ilmene jotakin selkeästi poikkeavaa tai ristiriitaista.

Hautaustoimilain 2 §:n 1 momentti ilmaisee, että ruumis on ilman aiheetonta viivytystä haudattava tai tuhkattava. Yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että joissakin tilanteissa kuolinsyyn selvitys voi aiheuttaa viivytystä, eikä tätä voida pitää aiheettomana. Lähtökohta kuitenkin on, että hautaus on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä.¹⁶³

Näkemykset hautaustoimituksen viivytyksestä ovat myös kulttuuri- ja uskontosidonnaisia. Suomessa, jossa vainajien säilyttämisolosuhteet ovat hyvät, hautaustoimitus voi normaalitilanteessakin järjestyä tai järjestää vasta kuukauden kuluttua kuolemasta. Luterilaisessa perinteessä tämä ei muodostu ongelmaksi. Kuitenkin esimerkiksi juutalaisen ja islamilaisen tapakulttuurin mukaan hautaus toimitetaan hyvin pian kuoleman tapahduttua, usein kolmen päivän kuluessa.¹⁶⁴ Hautaustoimelta on kuitenkin oikeus odottaa joustavuutta erilaisten perinteiden noudattamisen mahdollistamiseksi.

Käytännössä hautaukseen liittyvien ristiriitojen käsittely käräjäoikeudessa aiheuttaa väistämättä viivytystä hautaukseen. Yksityiskohtaisista perusteluista ei ilmene, miten näissä tilanteissa virkamiehen tulisi toimia. Onko virkamiehen tehtävä odottaa tuomioistuimen päätöstä, vaikka se kestäisi vuoden? Vai tuleeko virkamiehen edistää vainajan inhimillistä kohtelua, jona voidaan pitää hautaustoimilain kuvaamaa aiheetonta viivytystä? Tällöin virkamiehen tulisi huolehtia hautauksen järjestymisestä, vaikka oikeusprosessit olisivatkin kesken. Vai onko ilmaisu ”ilman aiheetonta viivytystä” keskeinen ennen kaikkea terveydensuojelullisista näkökohdista katsottuna eikä liity ensisijaisesti vainajan kunnioittavaan käsittelyyn?

¹⁶³ HE 204/2002 vp, 11.

¹⁶⁴ Lehtinen 2014.

Virkamiehen ensisijainen tehtävä olisi huolehtia vainajan viivytyksettömästä hautauksesta tai tuhkauksesta. Tätä puoltaa perustuslain 1 §:n 2 momentin ilmaisema ihmisarvon loukkaamattomuus. Tilanne, jossa vainajaa säilytetään esimerkiksi pakastettuna kuukausien, jopa vuoden ajan ristiriidan ratkaisemattomuuden vuoksi, ei voitane katsoa olevan ihmisarvoa kunnioittavaa tai vainajan ruumiin arvokasta kohtelua. Lisäksi terveydensuojeluasetuksen 40 §:n 1 momentin mukaan vainajan ruumis on haudattava viivytyksettä. Hautaustoimilain yksityiskohtaisissa perusteluissa annettu peruslinjaus, jonka mukaan lähtökohtaolettamana pidetään vainajan toivoneen hautaamista kotipaikan yleiselle hautausmaalle paikkakunnalla tavanmukaisin hautausjärjestelyin, ohjaisi ristiriitatilanteissa myös virkamiehen toimintaa.

Jane Iisakka tulkitsee hautaustoimilakia ja terveydensuojeluasetuksessa säädettyä viivytyksettömyyttä niin, että tuhkan sijoittamiselle annettu vuoden määräaika pätee myös vainajan arkuhautaamiseen määräaikana. Hänen mukaansa ainoastaan hautausjärjestelyjä koskevan riidan vireilläolo tuomioistuimessa voisi olla perusteluna siihen, ettei vainajaa haudata - ei siis arkussa eikä tuhkaamalla – vuoden kuluessa kuolemasta.¹⁶⁵ Vaikka käytännössä on voinut olla niin, että vainaja on riidan ratkaisua odoteltaessa ollut pakastettuna odottamassa hautausta, tämän hyväksyminen on erittäin ongelmallista. Hautauksen viivytyksetön toimittaminen ja viranomaisten ratkaisujen kiirehtiminen riitatilanteissa tulisi olla lähtökohtia, jolloin ensisijaisesti tulisi toteuttaa sekä hautauksen viipymättömyyttä että vainajan kunnioittamisen näkökulmia.

Käytännössä se, että seurakunnan hautaustoimea hoitava virkamies lähtisi ristiriitatilanteissa toteuttamaan pakolla vainajan hautauksen, näyttäytyy kuitenkin käytännössä ongelmallisena. Seurakunnan viranomaisen ei voi ilman hautaustestamenttia olla hautaustoimilain mukaan hautausta järjestävä toimija. Mikäli omaista tai muuta hautausta järjestävää henkilöä ei ole, kunnan tehtävänä on huolehtia hautauksen toteutumisesta. Koska laissa ei nimenomaisesti oteta kantaa tilanteisiin, joissa omaisten ristiriidat estävät hautauksen toteutumisen, käytännössä lopputuloksena on vainajan ihmisarvoisen kohtelun toissijaisuus omaisten ristiriitatilanteen ratkeamisen ollessa ensisijaista. Olisi toivottavaa, että hautaustoimesta vastaavalla viranomaisella olisi selkeät ohjeet vainajan arvokkaan ja inhimillisen kohtelun toteuttamiseksi ristiriitatilanteissa sekä selkeä määrittely viivytyksen arvioinnista ja pituudesta hautauksessa.

¹⁶⁵ Iisakka 2007, 16.

Hautaustoimilaki antaa mahdollisuuden muutoksenhakuun virkamiehen päätöksistä. Yleisenä hautaustoimesta vastaavana viranomaisena toimivan evankelis-luterilaisen kirkon seurakunnan tai seurakuntayhtymän tekemistä hautasijan osoittamista tai hautamaksuja koskevista päätöksistä voi tehdä oikaisuvaatimuksen. Oikaisuvaatimukseen annettuun päätökseen saa hautaustoimilain 27 §:n toisen momentin mukaan hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen. Hallinto-oikeuden päätökseen taas saa hakea muutosta valittamalla vain, jos korkein hallinto-oikeus myöntää siihen valitusluvan.¹⁶⁶

Kirkkolain 17 luvun 6 §:ssä ohjeistetaan erimielisyyden ratkaisemisesta. Sen mukaan kirkkoneuvosto ratkaisee erimielisyyden hautaoikeudesta, hautaoikeuden haltijasta, siitä keitä haudataan voidaan haudata, haudan haltijan velvollisuuksista ja muusta hautaa tai hautaamista koskevasta asiasta, jollei hautaustoimilaissa ole toisin säädetty. Oikaisuvaatimuksen ja kirkollisvalituksen tekemisestä määrätään tarkemmin kirkkolain luvussa 24.

Viranomaisen voi katsoa olevan vainajan tahdon puolustaja myös tilanteissa, joissa on kyse tuhkan sijoitustavan hyväksyttävyydestä, ruumiin ja tuhkan asiallisesta kohtelusta sekä hautaustoimituksen soveltuvuudesta. Viranomaisen vastuulle jää niiden kulttuuriin kuuluvien sosiaalisten normien arviointi, jotka ohjaavat kunnioittavaa suhtautumista vainajiin. Viranomaisen on esimerkiksi arvioitava, millainen hautaustoimitus on mahdollinen.¹⁶⁷

Muuttuva hautausperinne voi aiheuttaa sen, että esimerkiksi tasapuolisen kohtelun ja johdonmukaisen käytännön vaatimukset yhdenvertaisuuden toteuttajina eivät välttämättä toteudu eri puolilla Suomea samalla tavoin. Yksittäinen hautaustoimen viranomainen voi joutua yksin tekemään päätöksiä, jotka muuttuvan hautausperinteen johdosta tuovat esiin aiemmin tuntemattomia tapoja.¹⁶⁸ Se, miten vainajan tai omaisten toiveisiin vastataan eri puolilla Suomea, voi vaihdella. Siinä, missä hautaustoimilaki antaa joustavuutta ja tukea myös paikallisten perinteiden hyväksymiselle, se ei aina välttämättä turvaa viranomaisen selustaa selkeällä lain-tulkintamallilla erityistilanteissa.

Kaarlo Tuorin mukaan lainkäytön ennakoitavuus ja oikeusvarmuus edellyttävät oikeuskulttuurilta tiettyä yhtenäisyyttä. Tämä muodostaa oikeudelliseen päätöksentekoon rutiininomai-

¹⁶⁶ Hallintolainkäyttölaki 586/1996; HE 204/2002 vp, 27–28.

¹⁶⁷ HE 204/2002 vp, 11, 22.

¹⁶⁸ Laakso 1990, 202–251.

suutta. Hän näkee kuitenkin kielteisenä sen, jos kaikki ratkaisut ovat rutiininomaisia. Tämä sulkisi hänen mukaansa tilan kohtuuden ja oikeudenmukaisuuden arvioinnilta.¹⁶⁹ Erityisesti sekä emotionaalisesti että arvoperustaisesti herkissä hautaustoimen kysymyksissä edellä mainittua tilaa voisi olla myös aiheellista jättää. Se edellyttää viranomaisilta sen kuulemista, mihin suuntaan yhteiskunnassa vallitsevat näkemykset ja arvostukset rakentuvat sekä minkälaisia tausta-ajatuksia ihmisten hautaustoimelle esittämässä toiveissa on. Persoonallisuutta ja lain tulkinnan moninaisuutta ei ole syytä nähdä hautaustoimessa lähtökohtaisen kielteisenä asiana.

4.2 Tapaus 2: Tuhkan sijoittaminen

Tässä tapauskertomuksessa tarkastellaan tuhkan sijoittamista.

Hautausta järjestävät omaiset ovat päätyneet tuhkaamaan vainajan. Tämän tiedetään olleen vainajan tahto. Lisäksi tiedetään, että vainajan toiveena oli sijoittaa tuhka muualle kuin hautausmaalle. Hän ei halunnut rasittaa omaisiaan sillä, että näiden tulisi pitää huolta hänen hautapaikastaan.

Omaiset pohtivat tuhkan sijoittamista tavalla, joka kuvaa vainajan elämää; intoa veneilyyn ja kalastukseen. Tuhkan sirottelu luontoon kunnioittaisi omaisten mielestä vainajan tahtoa ja muistoa. Omaiset päätyvät sijoittamaan tuhkan lähijärveen. Tuhkauksen tapahduttua järvi on kuitenkin jäässä ja tuhkan sirottelu siirtyy seuraavaan kevääseen tai kesään.

Kuka tuhkaa lähtökohtaisesti säilyttää ennen sen sijoittamista? Kenelle vainajan tuhka voidaan luovuttaa? Mihin tuhkan voi lopulta sijoittaa ja millä edellytyksin? Entä kuka valvoo tuhkan sijoittamista?

Myös tuhkan sijoittamista ohjaavat hautaustoimilain 2 §:ssä ilmaistut yleiset velvollisuudet. Pykälän mukaan [v]ainajan ruumis on ilman aiheetonta viivytystä haudattava tai tuhkattava. Vainajan ruumista ja tuhkaa tulee käsitellä arvokkaalla ja vainajan muistoa kunnioittavalla

¹⁶⁹ Tuori 2007, 125.

tavalla. Vainajan ruumiin hautaamisessa ja tuhkaamisessa sekä tuhkan käsittelyssä tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toivomuksia.

Kaiken tuhkan käsittelyyn liittyvän tulee tapahtua arvokkaasti ja vainajaa kunnioittavalla tavalla. Siinä, tuhkataanko ruumis, tulee pyrkiä noudattamaan vainajan katsomusta ja toiveita. Tuhkan sijoittamista määrittelee ajatus hautarauhasta. Uurnaa ei katsota voitavan säilyttää kirjahyllyllä tai jossain muussa epäarvokkaassa paikassa, josta sen voisi siirtää toisaalle. Uurnan tai tuhkan säilytystä määrittelee siis arvokkuus, joka vainajalle kuuluu.¹⁷⁰ Uskonnonvapauskomitean mietinnössä olevassa hautaustoimilain yksityiskohtaisissa perusteluissa todettiin, että säännös vaikuttaa myös tuhkan sijoitustavan hyväksyttävyyden arviointiin. Tuhkan epäkunnioittava käsittely saattoi täyttää myös hautarauhan rikkomisen tunnusmerkistön. Erittäin erityisesti terveydensuojelullisista näkökulmista ruumiin tuhkaamisen tuli tapahtua viivytyksettä.

Kuten jo aiemmin on todettu, tuhkan sijoittamiseen liittyvät kysymykset olivat keskeisiä hautaustoimilain valmistelussa. Kun tuhkan sijoittaminen oli jäänyt vapaaksi vuoden 1995 alusta alkaen, hautaustoimilakia valmistelleen uskonnonvapauskomitean jaoston oli linjattava, saattoiko tuhkan jättää hautaamatta tai jakaa osiin. Hautaustoimilaissa tuhkan säilyttämisestä tai sijoittamisesta säädetään lopulta tarkoin. Myös tuhkaamisessa ja tuhkan käsittelyssä pieteettiarvot korostuvat.

Tuhkan kohtelua määrittää myös se, ettei tuhkaa saa jakaa, vaan se on sijoitettava ”kokonaisena” yhteen uurnaan ja yhteen paikkaan. Tämä ei aina ole omaisille selvää. Joskus myös maailmalta tulevat virtaukset näkyvät hautauskulttuurissa. Yhdysvalloissa ja Saksassa on saanut suosiota tapa puristaa vainajan tuhkasta kovassa paineessa timantti. Se, miten tällaisiin toiveisiin pitäisi Suomessa suhtautua, ei ole selvää.¹⁷¹ Joka tapauksessa tällainen vaatisi linjauksen siitä, voidaanko tällaista toimintatapaa pitää lain hyväksymänä tuhkan sijoittamisena.

¹⁷⁰ Molander 2009, 153.

¹⁷¹ Molander 2009, 153–154.

4.2.1 Tuhkan luovuttaminen ja luovutuksensaaja

Hautaustoimilain 18 §:n mukaan tuhkan luovuttaminen on krematorion ylläpitäjän tehtävä. Krematorion ylläpitäjä saa luovuttaa tuhkan vain haudattavaksi tai muulla tavoin pysyvästi yhteen paikkaan sijoitettavaksi. Lainsäätäjän ajatus on, että tuhkaa säilyttää hautaamiseen tai muuhun lopulliseen sijoittamiseen asti joko krematorion ylläpitäjä tai sen hautausmaan ylläpitäjä, jonne tuhka on tarkoitus haudata tai sijoittaa muulla tavalla. Lähtökohtana on ollut, ettei tuhkaa säilytetä takan reunoilla tai lähiomaisten kodeissa, vaan tuhka on tarkoitus sijoittaa viipymättä luovutuksen jälkeen.

Hautaustoimilaki ei ota suoraan kantaa siihen, kenelle tuhka voidaan luovuttaa. Lähtökohtana on ilmeisimmin hautausjärjestelyistä huolehtinut henkilö. Hautaustoimilain 19 § osoittaa kuitenkin tuhkaamisen pysyvän sijoittamisen velvollisuuden hautausjärjestelyistä huolehtivalle, joka määräytyy lain 23 §:n mukaisesti. Evankelis-luterilaisen kirkon sisäisissä ohjeissa hautausjärjestelyjä koskevassa lomakkeessa pyydetään erikseen kirjallista tietoa siitä, kuka noutaa vainajan tuhkan krematoriosta ja allekirjoittaa tuhkanluovutuskuitin. Hautausjärjestelyistä huolehtiva henkilö allekirjoittaa lomakkeen.¹⁷² Tällä nimenomaisesti pyritään selkeyttämään tuhkan luovutuksensaajan nimeämistä hautausta järjestävien keskuudessa ja tämän myötä hautaus-toimen sujuvuutta.

Hautausta järjestävien ihmisten ollessa ristiriidassa keskenään hautausjärjestelyistä, tilanne tuhkan luovuttamisessakin voi osoittautua ongelmalliseksi. Krematorion ylläpitäjän velvollisuutena on kuitenkin pitää kirjaa tuhkan sijoittamisesta annetuista ilmoituksista. Siinä, missä hautaustoimilain 20 § edellyttää krematorion ylläpitämään rekisteriä, jossa ilmenevät vainajan koko nimi, syntymäaika tai henkilötunnus, kuolinaika ja tuhkaamisaika, krematorion ylläpitäjän on merkittävä rekisteriin myös luovutuksensaajan antama kirjallinen ilmoitus tuhkan pysyvästä sijoittamispaikasta. Luovutuksensaajan luovutuksen yhteydessä antama ilmoitus tuhkan pysyvästä sijoittamispaikasta on sitova. Tällä lainsäätäjä halusi varmistaa sen, että vainajan läheiset ja muut tahot voisivat saada tiedon tuhkan sijoituspaikasta ja -tavasta krematorion arkistosta. Lain 20 § edellyttää krematorion ylläpitäjää säilyttämään arkiston. Krematoriotoiminnan päättyessä arkisto on sijoitettava pysyvään säilytykseen arkistolaitokseen.¹⁷³

¹⁷² Hautausjärjestelyt 2017.

¹⁷³ HE 204/2003 vp, 22.

Tuhkaa luovuttaessaan krematorion ylläpitäjä käyttää julkista valtaa. Krematorion ylläpitäjä ei nimittäin saa luovuttaa tuhkaa, mikäli tällä on perusteltu syy epäillä, että tuhkaa tultaisiin käsittelemään hautaustoimilain säännösten vastaisesti. Viranomaisen tulee myös samassa yhteydessä harkita tuhkan sijoittamistavan hyväksyttävyyttä, kun krematorionpitäjä viranomaisena luovuttaa tuhkan pysyvästi sijoitettavaksi. Hautaustoimilain 18 §:n 2 momentti edellyttää, että viranomaisen ei saa luovuttaa tuhkaa, jos on perusteltu syy epäillä, että tuhkaa käsiteltäisiin lain vastaisesti. Viranomaisen tukena näissä ratkaisuissa on myös rikoslain 17 luvun 12 §, jossa säädetään hautarauhan rikkomisesta.¹⁷⁴

On huomattava, että lain kieltäessä tuhkan jakamisen se on kiellettyä myös silloin, kun vainaja on itse sitä toivonut. Vainajan tahto ei siis ohita lain velvoitetta sijoittaa tuhka yhteen paikkaan pysyvästi.¹⁷⁵

Tuhkan sijoittamisen asianmukaisuuden lisäksi krematorion ylläpitäjän on pyrittävä varmistamaan siitä, että luovutuksensaaja käsittelee tuhkaa arvokkaasti ja vainajan muistoa kunnioittaen. Käytännössä epäily tämän toteutumattomuudesta voi muodostua esimerkiksi luovutuksensaajan epäasiallisesta käyttäytymisestä luovutustilanteessa, jonka perusteella krematorion ylläpitäjä ei voi varmistua tuhkan kunnioittavasta käsittelystä. Myös tilanne, jossa luovutuksensaaja ei kykene antamaan sitovaa kirjallista ilmoitusta tuhkan sijoittamispaikasta tai siihen liittyvästä mahdollisesti tarvittavasta luvasta, voi johtaa luovutuksesta kieltäytymiseen.

Mikäli krematorion ylläpitäjä tekee kielteisen ratkaisun tuhkan luovuttamisesta perustelunaan epäily, että tuhkaa tultaisiin käsittelemään hautaustoimilain vastaisesti, tätä koskeva perustelovelvollisuus herättää pohdintaa. Hallintolain (434/2003) 43 §:n mukaan päätös on mahdollista antaa suullisesti, mikäli se on tilanteen kiireellisyyden vuoksi välttämätöntä. Näin käytännössä tapahtuu, mikäli krematorion ylläpitäjä katsoo, ettei hän voi luovuttaa tuhkaa henkilölle, joka sitä tulee hakemaan. Tästä huolimatta suullinenkin päätös on lain 45 §:n mukaan perusteltava ja 44 §:n mukaan se on toimitettava asianosaiselle jälkikäteen kirjallisena perusteluineen ja valitusosoituksineen. Joka tapauksessa tilanteen ratkaiseminen käytännössä tapahtuu hyvin nopeasti ja virkamiehen on tehtävä päätös tuhkan luovuttamisesta kieltäytymisestä hetkessä. Tilanne ei ole virkamiehen kannalta helppo ja kynnys tuhkan luovuttamisesta kieltäytymiseen lienee varsin korkea. Mitä ovat todellisuudessa riittävät perustelut tuhkan

¹⁷⁴ HE 204/2002 vp, 11, 22.

¹⁷⁵ Samaa mieltä on myös Iisakka 2007, 21.

luovuttamisesta kieltäytymiseen? Joka tapauksessa kieltäytymistä koskevasta päätöksestä voi valittaa hallinto-oikeuteen. Tästä säädetään hautaustoimilain 27 §:n kolmannessa momentissa.

Krematorion ylläpitäjää koskee julkisen hallintotehtävän hoitajana perustuslain 124 §:n säännökset. Sen mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla, jos tämä on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi. Tämä ei saa myöskään vaarantaa perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Krematorion ylläpitäjä ei välttämättä ole evankelis-luterilaisen kirkon seurakunta, joka hoitaa hautaustoimea viranomaistehtävänä. Krematorion voi perustaa aluehallintoviraston luvalla evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen seurakunnan lisäksi valtio, kunta tai kuntayhtymä tai rekisteröity uskonnollinen yhdyskunta tai rekisteröity yhteisö tai säätiö. Kaikkia krematorioiden ylläpitäjiä kuitenkin sitoo tuhkan luovuttamiseen liittyvässä toiminnassa hallintolain, kielilain sekä laissa sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa olevat säännökset.¹⁷⁶

4.2.2 Tuhkan sijoittaminen muualle

Edelleen valtaosa vainajien tuhista sijoitetaan hautausmaille hautapaikkoihin, tuhille varatuille maa-alueille eli niin sanottuihin muistolehtoihin tai kolumbaarioihin. Mikäli omaiset eivät tahdo sijoittaa tuhkaa hautausmaalle, tuhka on mahdollista sirotella tai sijoittaa pysyvästi myös muualle. Tapauskertomuksen kuvaama vainajan persoonallisuutta ilmentävä tuhkan sirottelu- tai sijoittamispaikka on yksi nykyisin esillä oleva vaihtoehto. Muualle kuin hautausmaalle sijoitettujen tuhkien määrä on ollut lievässä kasvussa. Kun vuonna 2011 muualle kuin hautausmaalle sijoitettujen tuhkien osuus oli 3,4 prosenttia kaikista tuhkatuista vainajista, vuonna 2016 se oli 5,1 prosenttia.¹⁷⁷

Tuhkan pysyvään sijoittamiseen muualle kuin hautausmaalle on olemassa kaksi vaihtoehtoa. Ensinnäkin tuhka voidaan sijoittaa yksityiseen hautaan. Yksityisestä haudasta säädetään hautaustoimilain 16 §:ssä. Pykälän ensimmäisen momentin mukaan *[a]luehallintovirasto voi erityisestä syystä hakemuksesta myöntää luvan perustaa yksityinen hauta nimetyn vainajan*

¹⁷⁶ HaVM 21/2002 vp, 5.

¹⁷⁷ Suomen krematoriotoiminnan tilastot.

hautaamiseen hautaustarkoitukseen sopivaan paikkaan. Yksityisen haudan paikka tulee selvästi merkitä. Yksityisen haudan perustamiseen tarvitaan siis aluehallintoviraston lupa. Yksityisen haudan perustamiseen tarvitaan ensinnäkin ”erityinen syy” ja toiseksi sen voi perustaa vain ”nimetyn vainajan” hautaamiseen. Erityistä syytä ei hautaustoimilakia valmistellut uskonnonvapauskomitean jaosto sen enempää kuin hallituksen esityskään tarkentanut. Sen sijaan hallintovaliokunta ilmaisi erityisen syyn osalta sen, että yksityisen haudan perustamista oli pidettävä poikkeuksena siitä pääsäännöstä, että vainajat haudataan hautausmaille. Tällä ilmaistiin se, että yksityisen haudan perustamista koskevien kriteerien tuli asettua sen verran korkealle, ettei yksityisen haudan perustamisesta ole tarpeen tulla normaali tapa. Yksityisen haudan perustamisessa on kyse poikkeuksellisesta prosessista, jossa yksityisen haudan perustajat sitoutuvat henkilökohtaisesti huolehtimaan yksityisen haudan ylläpidosta. Yksityinen hauta voidaan perustaa vain nimetyn vainajan hautaamiseen. Yksityisessä haudassa voi kuitenkin olla useita hautapaikkoja. Yksityisissä haudoissa on kysymys yleensä esimerkiksi sukutiloille perustettavista haudoista, joita suku ylläpitää. Yksityiseen hautaan voidaan tehdä niin arkku- kuin tuhkahautauksiakin. Yksityinen hauta on aina merkittävä selvästi esimerkiksi hautamuistomerkillä.¹⁷⁸

Yksityisen haudan perustamisessa on aluehallintovirastolle toimitettava kattavat tiedot alueen sopivuudesta hautaustarkoitukseen terveydensuojelulain (763/1994) 9 luvun ja terveydensuojeluasetuksen (1280/1994) 7 luvun mukaisesti. Alueen soveltumista hautaustarkoitukseen arvioidaan esimerkiksi sen vaikutuksella alueen pohjavesiin. Aluehallintovirasto selvittää osana päätöksentekoaan myös alueen omistuksen sekä edellyttää kartan ja suunnitellun haudan piirustukset. Myönnetyn yksityisen haudan perustaminen merkitään kiinteistötietojärjestelmään. Merkintä poistetaan, kun yksityinen hauta on lakkautettu. Hautaustoimilain 16 §:n toisen momentin mukaan yksityisen haudan maa-alue voidaan ottaa muuhun käyttöön aikaisintaan 25 vuoden kuluttua hautaamisesta. Yksityisen haudan rauhoitusaika olisi siis lyhyempi kuin hautausmaan, jossa rauhoitusaika on 100 vuotta viimeisestä hautaamisesta. Hallituksen esityksen mukaan yksityisen haudan ylläpitämiseen ei voida velvoittaa yli sukupolvien. Yksityistä hautaa voidaan toki ylläpitää säädetyin ajan päättymisen jälkeenkin.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 16–17; HE 204/2002 vp, 20–21; HaVM 21/2002 vp, 5; Hautausmaa ja yksityinen hautapaikka 2017.

¹⁷⁹ HE 204/2002 vp, 20–21; Hautausmaa ja yksityinen hautapaikka 2017.

Kuopion hallinto-oikeus ratkaisi keväällä 2013 valituksen, joka koski yksityisen haudan perustamista. Aluehallintovirasto oli hylännyt hakemuksen yksityisen haudan perustamisesta lähinnä sillä perusteella, että lupa voitiin myöntää vasta henkilön kuoleman jälkeen. Hautaus-toimilain 16 §:n mukaan yksityinen hauta oli mahdollista perustaa vain nimetyn vainajan haa-taamiseen. Hallinto-oikeus päätyi kuitenkin johtopäätökseen, että lupa oli mahdollista saada jo henkilön eläessä. Perusteluina olivat erityisesti se, että hautaus-toimilain tai lain esitöissä ei ollut otettu kielteistä kantaa yksityisen haudan perustamiseen jo henkilön eläessä. Keskei-senä perusteluna hallinto-oikeus myös korosti vainajan viivytyksetöntä hautaamista tai tuh-kaamista sekä vainajan katsomusten ja toivomusten kunnioittamista. Näiden hallinto-oikeus katsoi puoltavan sitä, että yksityinen hauta oli voitava perustaa jo henkilön eläessä. Koska yleisesti tunnettuna seikkana oli se, että hautaaminen oli suoritettava noin kuukauden kules-sa henkilön kuolemasta, hallinto-oikeus katsoi, että luvan myöntäminen yksityisen haudan perustamiselle vasta kuolleen henkilön hautaamista varten tekisi yksityisen haudan perustami-sesta lähes mahdotonta. Myös vainajan katsomusten ja toivomusten kunnioittamisen hallinto-oikeus katsoi käytännössä vaativan sitä, että lupa yksityisen haudan perustamiseen oli oltava mahdollista saada jo henkilön eläessä.¹⁸⁰

Lupa yksityiseen hautaan on siis mahdollista saada ennen nimetyn vainajan kuolemaa. Kirk-kolain 17 luvun 2 pykälän mukaan oikeus hautaan luovutetaan kuolemantapauksen yhteydes-sä. Samassa yhteydessä voidaan luovuttaa hautaoikeus myös vainajan omaisille. Kirkkolaki ei kuitenkaan estä poikkeamista tästä periaatteesta, vaan kirkkoneuvosto voi erityisestä syystä luovuttaa hautaoikeuden muulloinkin. Lähtökohta on kuitenkin se, että hautaoikeuksia anne-taan vain kuolemantapauksien johdosta.

Jos yksityisen haudan perustaminen tuhkan sijoittamiseksi ei tule kyseeseen, kevyempi tapa sijoittaa tuhka muualle kuin hautausmaalle on sijoittaa se maastoon tai vesialueelle. Kun us-konnonvapauskomitean hautaus-toimilakia valmistellut jaosto pohti tuhkan sijoittamisen sääte-lyä, se totesi, ettei paluuta tuhkan muiden sijoittamistapojen kuin hautausmaalle hautaamisen luvanvaraisuuteen pidetty tarkoituksenmukaisena. Tuhkan sijoittamista koskevista periaatteis-ta haluttiin säädellä siis varsin yleisluonteisesti, korostaen vain keskeisimpiä periaatteita. Näi-tä olivat tuhkan pysyvän sijoittamisen lähtökohta sekä vainajan tuhkan arvokas ja vainajan muistoa kunnioittava käsittelytapa.¹⁸¹

¹⁸⁰ Kuopion HAO 22.4.2013 13/0160/2.

¹⁸¹ Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 17–18.

Jaoston näkemyksen mukaan hautausmaalle sijoittamisen vaihtoehtona tuhka voitaisiin sirotella vesistöön tai maan pinnalle. Tuhka olisi myös mahdollista haudata uurnassa tai kääreessä tai kokonaan ilman uurnaa maahan. Uskonnonvapauskomitean lopullisessa mietinnössä esitettiin, että tuhka voidaan ilman alueen omistajan lupaa sijoittaa sellaiselle alueelle, joka ei ole erityisessä käytössä. Vapaita sijoituspaikkoja olisivat tällöin esimerkiksi maa- ja vesialueet, jotka ovat jokamiehen oikeuden piirissä. Tuhkan sijoittaminen ei kuitenkaan olisi ollut mahdollista esimerkiksi piha-alueelle, viljelysmaalle, varastoalueelle tai muulle maa- tai vesialueen omistajan erityiseen käyttöön ottamalle alueelle. Edelleen julkiset alueet, kuten katu- tai puistoalueet eivät soveltuisi tuhkan sijoittamiseen.¹⁸²

Keskeinen näkökohta tuhkan sijoittamisessa muualle kuin hautausmaalle tai yksityiseen hautaan oli se, ettei tuhkan sijoittamisesta saanut jäädä minkäänlaista merkkiä. Mikäli sijoittamiskohtaan haluttiin jättää joku merkki, tuli tuhkan sijoittamiseksi perustaa yksityinen hauta. Tuhkan sijoittaminen ei myöskään rajoittaisi millään tavalla alueen omistajan oikeutta päättää alueen tulevasta käytöstä. Hautaustoimilakia luonnostellut jaosto katsoi, että tuhkan sijoittaminen ilman maanomistajan lupaa oli perusteltua, koska tuhka ei aiheuttanut terveydellistä haittaa, ei saastuttanut luontoa eikä näkynyt luonnossa.¹⁸³

Uskonnonvapauskomitean mietinnöstä annettujen lausuntojen joukossa oli kuitenkin tästä näkemyksestä poikkeavia lausuntoja. Esimerkiksi Suomen Hautaustoimistojen Liitto ry muistutti, että tuhkattavasta vainajasta jää ”luunsiruja” eikä tuhka vastaa sellaista tuhkaa, mikä tavanomaisesti mielletään tuhkaksi. Hallituksen esityksessä todetaan, että lausunnonantajissa komitean lakiluonnoksessa ollut tuhkan varsin vapaa, jokamiehen oikeuteen nojaava sijoittaminen herätti kysymyksiä. Myös maanomistajan oikeuksien kannalta pidettiin ongelmallisena mahdollisuutta kätkeä tuhka maahan vapaasti. Siksi ehdotuksesta poiketen hallituksen esityksessä ehdotettiin, että tuhkan sijoittamiseen olisi oltava alueen omistajan tai haltijan suostumus. Tämä tuli lopulta myös lain linjaukseksi.¹⁸⁴

Tämä alueen omistajan tai haltijan suostumus on siis edellytys krematorion ylläpitäjän mahdollisuudelle luovuttaa tuhka sijoitettavaksi. Suostumus tulee merkinnäksi krematorion ylläpi-

¹⁸² Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 18.

¹⁸³ Uskonnonvapauskomitean mietintö 2001, 18.

¹⁸⁴ Lausuntokoonnos uskonnonvapauskomitean mietinnöstä 2001, 83–85; HE 204/2002 vp, 23–24.

täjän pitämään rekisteriin tuhkan sijoittamispaikasta. Tämä krematorion ylläpitäjän kirjaama tieto on siten tieto siitä, minne tuhka oli lopulta ilmoitettu sijoitettavan silloin, kun sitä ei oltu sijoitettu hautausmaalle. Tiedolla saattaa olla merkitystä esimerkiksi vainajan omaisille tai sukututkijoille.¹⁸⁵

Kasvussa oleva tapa tuhkan sijoittamiseen on vesialueille tapahtuva sirottelu. Monet kaupungit ovat antaneet pysyvän luvan tuhkien sijoittamiseen tietyille vesialueille. Esimerkiksi Harmajan merialueelle Helsingin edustalla voi sirottaa tuhkia. Myös muilla kaupungeilla on erikseen osoitettuja alueita, joille tuhkan voi sirotella. Siellä, missä erikseen osoitettua paikkaa ei ole, lupa on ollut mahdollista saada erikseen sovittuun paikkaan.¹⁸⁶

Tuhkan sijoittaminen maa- tai vesialueille tapahtuu tuhkan luovutuksensaajan, yleensä omaisen vastuulla. Tässäkin keskeistä on tuhkan arvokas ja vainajan muistoa kunnioittava toimintatapa. Tuhkan sijoittamisen jälkeen rikoslain hautarauhaa koskevat pykälät eivät kuitenkaan yksiselitteisesti koske enää tuhkan sijoittamispaikkaa. Rikoslain (39/1889) 17 luvun 12. pykälän mukaan hautarauhan rikkomisesta oli mahdollista tuomita sakkoon tai enintään yhden vuoden vankeuteen henkilö, joka ”luvattomasti avaa haudan tai ottaa sieltä ruumiin tai sen osan, ruumisarkun tai hautauurnan, käsittelee hautaamatonta ruumista pahennusta herättävällä tavalla tai turmelee tai häpäisee hautaa tai kuolleen muistomerkkiä”. Vaikka näistä mitkään eivät kosketa suoraan luontoon siroteltua tuhkaa, tulkita on mahdollista laajentaa koskemaan myös tuhkan sirottelu. Koska tuhkan sirottelu tai hautaaminen luontoon ei kuitenkaan estä maa-alueen muuta käyttöä, eikä esimerkiksi rakennustöiden osalta alueelle tarvita mitään erityistä lupaa.

4.2.3 Sijoittamisen ajalliset raamit ja valvonta

Hautaustoimilain toisen pykälän mukaan ruumis on ilman aiheetonta viivytystä haudattava tai tuhkattava. Tuhkaus on siis suoritettava viivytyksettä, mutta tuhkan lopulliseen sijoittamiseen hautaustoimilaki antaa vuoden määräajan. Kuten jo todettu, tuhkaa ei nykyisin myötä enää ole voinut jättää hautaamatta tai sijoittamatta. Lain 19 §:n mukaan *[t]uhka on vuoden kuluessa tuhkaamisesta haudattava tai muulla tavoin sijoitettava pysyvästi yhteen paikkaan*. Tämä tar-

¹⁸⁵ HE 204/2002 vp, 24.

¹⁸⁶ Harju 2012; Niiranen 2013; Hänninen 2017; Helsingin seurakuntayhtymä 2017.

koittaa, että tuhka on sijoitettava, sijoitustavan on oltava pysyvä ja tuhka on sijoitettava kokonaisuudessaan. Vuoden maksimiaika antaa sijoittamisesta huolehtiville käytännössä ajallista joustavuutta tuhkan sijoittamiseen, mikäli tuhkan lopullinen sijoituspaikka sijaitsee etäällä tai esimerkiksi edellyttää roudan tai vesistön sulamista.

Mikäli tuhkaa ei ole vuoden kuluessa sijoitettu pysyvästi, hautaustoimilain 23 §:ssä osoitetulle, hautausjärjestelyistä huolehtineelle henkilölle tehdään kehoitus sijoittaa vainajan tuhka pysyvästi. Mikäli tätä ei kehotuksesta huolimatta tapahdu, tuhka sijoitetaan sille hautausmaalle, johon vainajalla on oikeus tulla haudatuksi. Oikeus hautaukseen tietyille hautausmaalle määräytyy hautaustoimilain 4 §:n mukaan. Käytännössä evankelis-luterilaiset seurakunnat huolehtivat yleisten hautausmaiden ylläpitäjänä tällaisten tuhkien hautaamisesta. Taloudelliset kulut tällaisessa tilanteessa osoitetaan vainajan kuolinpesälle hautaustoimilain 19 §:n ensimmäisen momentin mukaisesti.

Hautaustoimilakia laadittaessa lainsäätäjän ajatus oli, että tuhka säilytetään krematorion ylläpitäjällä tai hautausmaan ylläpitäjällä siihen saakka, kunnes tuhkan pysyvä sijoitus tapahtuu. Luovutus tapahtuisi näin mahdollisimman lähellä tuhkan pysyvää sijoittamista. Tuhkan pysyvän sijoittamisen valvonta on helppoa silloin, kun tuhka sijoitetaan hautapaikkaan tai muuhun hautausmaalla olevaan tuhkan sijoittamispaikkaan. Tällaisia voivat olla esimerkiksi erikseen tätä tarkoitusta varten osoitetut maastoalueet, johon voidaan sijoittaa useiden vainajien tuhkia ilman hautamuistomerkkejä tai kolumbaariot, joihin voidaan sijoittaa uurna.¹⁸⁷ Näissä tilanteissa hautausmaan henkilökunta on käytännössä tietoinen tapahtumasta, ja usein he ovat konkreettisesti myös läsnä sijoittamishetkessä.

Mikäli omaiset hakevat tuhkan krematoriosta, mutta eivät toimita sitä säilytykseen hautausmaan ylläpitäjälle, tuhkan sijoittamisen valvonta on mahdotonta. Mikäli hautaustoimen virkamiehet kuitenkin tietävät odottaa tuhkan sijoittamista hautausmaalle, he osaavat myös odottaa yhteydenottoa tai tehdä yhteydenoton sopiakseen tuhkan sijoittamisesta hautausmaalle. Erityisesti niissä tilanteissa, joissa tuhka sijoitetaan yksityiseen hautaan tai sirotellaan maastoon tai vesistöön, krematorion ylläpitäjä ei käytännössä voi varmistua tuhkan välittömästä sijoittamisesta tai edes siitä, että tuhka sijoitetaan sovittuun hautaan tai paikkaan. Lähtökohteisesti hautaustoimilaissa lähdetään liikkeelle luottamuksesta, jonka mukaan tuhkan vastaan-

¹⁸⁷ Kolumbaario eli urnaholvi on paikka, jossa voidaan säilyttää tuhkauurnia.

ottanut henkilö huolehtii asiallisesti ja vainajan muistoa arvostavasti tuhkan sijoittamisesta. Seurakunnan työntekijä krematorion ylläpitäjän edustajana voi pyytää dokumenttia luovutuksensaajalta, mikäli epäilee ongelmia tuhkan siroittelussa. Kun vuonna 2016 Suomessa tuhkattiin 27 483 vainajaa, tuhkista vain 1418 sijoitettiin muualle kuin hautausmaalle. Tämä on viisi prosenttia kaikista tuhkien sijoittamisista.¹⁸⁸ Hautauskulttuurin muutos voi tehdä tästä kysymyksestä kuitenkin tärkeän muualle sijoitettavien tuhkien määrän lisääntyessä.

4.2.4 Tuhkan siirto

Hautaustoimilaki ohjeistaa myös mahdollisuudesta haudatun ruumiin tai tuhkan siirtoon lain 24 §:ssä. Laki ilmaisee tällaisen ratkaisun olevan kuitenkin hyvin poikkeuksellinen, sillä se voidaan hyväksyä vain erityisen painavista syistä. Lähtökohtana on pieteettinäkökulmat, jonka mukaan suomalaisessa hautauskulttuurissa hauta ymmärretään vainajan pysyväksi paikaksi, jonka koskemattomuus pyritään turvaamaan. Siirto tulee myös tapahtua toiseen hautaan. Erityisen painava syy voisi esimerkiksi olla se, että vainajaa ei ole jostain syystä voitu haudata hänen ja hänen omaistensa toivomaan paikkaan. Hallituksen esityksen mukaan periaatteessa haudatun ruumiin tai tuhkan siirtoon voisivat tulla kysymykseen myös poikkeuksellisen painavat terveydensuojeluun tai maankäyttöön liittyvät syyt. Erityisen painavaksi perusteeksi on hyväksytty inhimillinen virhe hautauksessa esimerkiksi tunnistuksen tai tietokatkoksen johdosta. Haudatun ruumiin tai tuhkan siirto vaatii luvan Itä-Suomen aluehallintovirastolta. Haudatun ruumiin siirto vaatii lisäksi luvan terveydensuojeluviranomaisilta terveydensuojeluasetuksen (1280/1994) 42 §:n mukaisesti. Lupien myöntäminen edellyttää aina tapauskohtaista kokonaisuarkintaa.¹⁸⁹

Hämeenlinnan hallinto-oikeus ratkaisi marraskuussa 2011 valituksen, joka koski Itä-Suomen aluehallintoviraston päätöstä tuhkan siirtämisestä. Vainajan puoliso ja lapset olivat hakeneet lupaa vainajan tuhkan siirtämiseen hautaustoimilain 24 §:n mukaisesti. Vainajan sisar oli valittanut päätöksestä. Hallinto-oikeus kuitenkin jätti valituksen tutkimatta. Koska hautaustoimi-

¹⁸⁸ Suomen krematoriotoiminnan tilastot. Yksi kuvaus tuhkan sijoittamisesta vesistöön on luettavissa Matti Rämön kirjassa Polkupyörällä Intiassa, jossa hän käy sirottamassa ”hyppysellisen” äitinsä tuhkaa Varanasiin, Gangesin varrelle. Rämö 2010, 7, 148–151.

¹⁸⁹ HE 204/2002 vp, 27. Itä-Suomen aluehallintovirastoon on keskitetty kaikki hautaustoimeen liittyvät ratkaisut Suomessa. Iisakka kuvaa tutkielmassaan siirron lupakäytäntöä. Hänen mukaansa aiemmin ilmeni halua siirtää vainaja uuteen hautaan omaisten muuton yhteydessä. Tällaisiin perusteluihin vetoaminen on johtanut kielteiseen päätökseen. Iisakka 2007, 65–66.

laki ei ottanut kantaa siihen, kenellä oli oikeus hakea lupaa tuhkan siirtoon, asia oli ratkaistava hallintolainkäyttölain perusteella (6 § ja 51 § 2 momentti). Hallinto-oikeus katsoi, ettei päätös kohdistunut välittömästi vainajan sisareen sen vuoksi, että tämä oli hautakirjaan merkitty asiakas kyseisessä haudassa, johon vainaja oli haudattu. Tuhkan siirtoa koskenut päätös ei hallinto-oikeuden linjauksen mukaan muutoinkaan vaikuttanut sisaren oikeuteen, velvollisuu- teen tai etuun.¹⁹⁰

Myös Korkeimman hallinto-oikeuden päätös huhtikuulta 2013 otti kantaa ruumiin tai tuhkan mahdolliseen siirtoon. Valitus koski ruumiin siirtoa toiseen hautaan ja sittemmin se kietoutui kysymykseen, kuka oli oikea viranomainen ratkaisemaan valituksen Itä-Suomen aluehallinto- viraston tekemästä ratkaisusta. Valitus koski lopulta Rovaniemen hallinto-oikeuden päätöstä, johon tyytymättömät olivat tehneet valituksen korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Korkein hal- linto-oikeus otti tässä kantaa siihen, että kyseinen hallinto-oikeus oli toimivaltainen viran- omainen ratkaisemaan asian. Korkein hallinto-oikeus piti voimassa Rovaniemen hallinto- oikeuden päätöksen. Se oli pitänyt voimassa Itä-Suomen aluehallintoviraston ratkaisun, jossa ei annettu lupaa haudatun vainajan siirtämiseen toisen paikkakunnan hautausmaalle. Vainajan tahdosta, mihin hänet tuli haudata, oli poikkeavia näkemyksiä. Vainajan vanhemmat ja veli olivat eri mieltä asiasta kuin vainajan avopuoliso. Hautauksessa oli noudatettu avopuolison toivetta eivätkä oikeusasteet katsoneet perustelluksi muuttaa aluehallintoviraston päätöstä kieltää lupa vainajan siirtämiseen toiseen hautaan. Ristiriitatilanne olisi tullut saattaa alun perin käräjäoikeuden ratkaistavaksi ennen hautausta. Lähtökohtana oli pidettävä haudan py- syvyyttä ja koskemattomuutta.¹⁹¹ Päätös osoittaa, että perustelut vainajan siirtämiseen toiseen hautaan on oltava erityisen painavat.

Tuhkan siirtäminen on käytännössä mahdollista vain silloin, kun tuhka on haudattu uurnassa tai muussa kääreessä maahan tai kolumbarioon. Tämä on mahdollista hautausmailla, yksityi- sissä haudoissa ja myös muualle sijoitetuissa tuhkissa silloin, kun sijoittamispaikka on tuhkan sijoittajan muistissa. Sirotellun tuhkan siirtäminen on käytännössä mahdotonta, sillä tuhka häviää luontoon nopeasti, vesistöön erittäin nopeasti.

¹⁹⁰ Hämeenlinnan HAO 18.11.2011 11/0658/2.

¹⁹¹ KHO:2013:75. Jane Iisakka kuvaa muitakin 2000-luvun alussa tehtyjä tuhkan tai arkun siirtoon liittyviä oi- keuspäätöksiä, joissa vahvistui linjaus, jonka mukaan tuhkan tai arkun siirto oli mahdollista vain poikkeukselli- sesti, erittäin vahvojen perustelujen johdosta. Iisakka 2007, 66–72.

4.3 Tapaus 3: Yhteinen hauta lemmikin kanssa

Kolmannessa tapauksertomuksessa pohditaan ihmisen ja eläimen tuhkaamisen ja hautaamisen eroja.

Vainajan suhde lemmikkiinsä on ollut hyvin läheinen. Kymmenten vuosien aikana useat rakkaat lemmikit on haudattu omalle pihalle.

Hautausta järjestävät omaiset pohtivat, voisiko vainaja tulla haudatuksi lemmikkiensä viereen? Tai olisiko mahdollista haudata vainaja läheiselle hautausmaalle, mutta varata mahdollisuus haudata samaan hautaan myöhemmin hänen jälkeensä jääneet lemmikkieläimet? Voiko ihmisellä ja eläimellä olla Suomessa yhteinen hauta?

4.3.1 Eläinten tuhkaaminen

Hautausoimilain soveltamisala käsittää vain vainajan hautaamista ja tuhkaamista koskevat asiat. Kyseinen laki sen enempää kuin lain perustelutkaan eivät edes käsittele eläinten hautaamista.

Aivan kuten ensisijaisesti ihmistenkin hautaamisen osalla, myös eläinten hautaamisessa on kysymys terveydensuojelullisista asioista eli ruumiin ja ruhon pikaisesta hävittämisestä. Terveydensuojelulain (1994/763) 24 §:n mukaan kunnan on osoitettava kuolleiden eläinten hautaamiseen ja hävittämiseen sellainen paikka tai tapa, ettei siitä aiheudu terveyshaittaa. Pykälässä viitataan myös eläintautilakiin (2013/441) sekä lakiin eläimistä saatavista sivutuotteista (2015/517), joita noudatetaan kuolleita eläimiä hävitettäessä. Lain eläimistä saatavista sivutuotteista 28 §:ssä säädetään, että kuolleet lemmikkieläimet voidaan hävittää hautaamalla maahan tai toimittamalla hyväksytylle kaatopaikalle. Ympäristönsuojelulaissa (527/2014) rajoitetaan sellaista toimintaa, joka voisi pilata esimerkiksi maaperää tai pohjavettä. Hautaus-toiminta on tällaista toimintaa.

Terveydensuojelulakia koskeneessa hallituksen esityksessä todettiin, että kuolleiden eläinten hävittäminen tai hautaaminen edellyttää asianmukaista paikkaa tai tapaa. Kyse oli terveyshaittojen ehkäisemisestä. Omistajan tehtävänä oli huolehtia kuolleiden eläintensä asianmukaisesta hävittämisestä ja hautaamisesta, mutta kunnille annettiin velvollisuus osoittaa tähän paikka tai tapa. Kyse saattoi olla esimerkiksi eläinten hautausmaa, kaatopaikalle varattu alue tai jätteen käsittelylaitos.¹⁹²

Kuolleet lemmikkieläimet kuitenkin tulee hävittää joko hautaamalla tai tuhkaamalla. Kuollut lemmikkieläin voidaan hävittää myös toimittamalla eläin sekajätteen mukana kaatopaikalle, jos hautaaminen tai tuhkaaminen ei ole mahdollista. Kuolleet lemmikkieläimet voidaan haudata kaikkialla Suomessa, mutta samalla on huolehdittava siitä, ettei hautaaminen aiheuta vaaraa ihmisten tai eläinten terveydelle. Eläimen hautaaminen on kiellettyä esimerkiksi pohjavesialueella, alle 250 metrin päässä kaivosta, vedenottamon suoja-alueella tai veteen viettävällä rinteellä. Eläimille tarkoitettuja hautausmaita on eri puolilla Suomea. Niiden valvonta kuuluu kunnan terveydensuojeluviranomaisille. Monet hautausmaista on eläinsuojeluyhdistysten ylläpitämiä.¹⁹³

Kuolleet lemmikit voidaan tuhkata pieneläinkrematorioissa. Suomessa on useita yrityksiä, jotka myyvät eläinten tuhkauspalveluja. Eläinten tuhkan käsittelystä tai hautaamisesta ei ole säännöksiä. Käytännössä tuhkan voi sirotella tai urnan tai tuhkan haudata eläinten hautaamista koskevien säännösten mukaisesti koko Suomen alueelle edellä mainitut lainsäädännölliset asiat huomioon ottaen. On syytä huomata, että myös krematoriot ovat Suomessa erillisiä vainajille ja kuolleille eläimille.

Eläinten hautaaminen poikkeaa siis lainsäädännössä merkittävästi ihmisten hautaamisesta. Lemmikkieläimiä ei ”inhimillistetä” lainsäädännössä, vaan niiden hautaamista käsitellään yhdessä muiden eläinten hautaamista koskevien asioiden yhteydessä. Lainsäädännöstä on ymmärrettävissä, ettei ihmisen ja eläimen hautauksia voida yhdistää yleisillä hautausmailla. Vaikka kuolleen lemmikkieläimen hautaaminen on lainsäädännössä selvästi vainajan hautaamista vapaampaa, hautaustoimilaissa ilmenevä käsitys hautausmaiden kuulumisesta vain kuolleiden ihmisten hautaamiseen estää lemmikkieläimen hautaamisen ihmisen kanssa yleiselle hautausmaalle.

¹⁹² HE 42/1994, 24 §. Ks. myös Söderlund 2017.

¹⁹³ Evira, kuolleet eläimet 2016. Eläinten tuhkaamisesta lyhyesti ks. myös Davies 2013c.

Sinänsä hautausmaat sopisivat yhtä lailla kuolleitten eläinten kuin kuolleitten ihmistenkin hautaamiseen, mitä tulee ympäristö- tai terveydensuojelulakien näkökohtiin. Hautaustoimilain näkökulma hautausmaiden kuulumisesta vain vainajille kertoo kuitenkin lainsäätäjän arvo- ja moraalikäsitteistä. Taustalla on ihmisarvon loukkaamattomuuden perustuslaillinen lähtökoh- ta sekä kuolleiden kunnioittamiseen ja muistamiseen liittyvät näkökohdat. Suomen evankelis- luterilaisten seurakuntien ylläpitämät yleiset hautausmaat eivät ota haudattavaksi lemmik- kieläimiä edes samaan hautaan ihmisten kanssa. Yleinen hautausvelvollisuus koskee vain ihmisvainajia. Hautaustoimen ohjesääntö sekä hautausmaan käyttösuunnitelma, joista sääde- tään kirkkolain 17 luvun pykälissä 7 ja 8, ohjaavat seurakuntien hautausmaiden toimintaa ja käyttöä.¹⁹⁴ Seurakunnat voivat kuitenkin päättää vain omista hautausmaistaan. Muut hauta- usmaiden ylläpitäjät vastaavat omista hautausmaistaan ja ovat seurakuntien ylläpitämien hau- tausmaiden tavoin aluehallintoviraston valvonnassa.

4.3.2 Yksityinen hauta yhteisenä hautana

Onko ihmisen ja eläimen hautaaminen samaan hautaan kuitenkin mahdollista silloin, kun vai- najalle perustetaan yksityinen hauta? Yksityisen haudan perustaminen on mahdollista hauta- ustoimilain mukaisesti. Se edellyttää aluehallintovirastolta saatavaa lupaa. Hautaustoimilain 16 §:n ensimmäisen momentin mukaan yksityinen hauta voidaan perustaa vain nimetyn vai- najan hautaamiseen. Vainajalla tarkoitetaan, kuten todettua, kuollutta ihmistä. Yksityisen haudan paikka täytyy olla soveltuva niin terveydensuojelullisista kuin ympäristöllisistäkin näkökulmista katsottuna.¹⁹⁵

Myös yksityisen haudan hoitoa koskee hautaustoimilain 13 §:n ensimmäisen momentin sää- dös, jonka mukaan hautausmaan ylläpitäjän tulee hoitaa hautausmaata sen arvoa vastaavalla ja vainajien muistoa kunnioittavalla tavalla. Tämä ilmaisee hautausmaan, myös yksityisen hau- dan, erityislaatuisuuden ja edellyttää ylläpitäjää sen kunnioittavaan hoitamiseen.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Ks. esimerkiksi Tampereen ev.lut. seurakuntayhtymän hautaustoimen ohjesääntö.

¹⁹⁵ Hautausmaa ja yksityinen hautapaikka 2017.

¹⁹⁶ HE 204/2002 vp, 19.

Vaikka yksityinen hauta on selvästi yksityinen ja mahdollistaa henkilökohtaisten hautaustoimien toteuttamista, ei lainsäädännöstä ilmene mitään sellaista, mikä mahdollistaisi ihmisen ja eläimen jäänteiden hautaamisen samaan yksityiseen hautaan. On ilmeistä, että yksityisen haudan perustaminen on tarkoitettu vain vainajien hautaamiseen, vaikka missään ei suoranaisesti kielletä kuolleen eläimen hautaamista samaan yksityiseen hautaan vainajan kanssa. Hautaustoimilain noudattamista valvoo aluehallintovirasto, jolla on oikeus saada myös yksityisen haudan haltijalta valvonnan edellyttävät tiedot. Mikäli hautaustoimilaissa säädettyjen velvoitteiden hoitamisessa ilmenee puutteita, aluehallintovirasto voi sakon tai teettämisen uhalla määrätä tahon noudattamaan velvoitetta.¹⁹⁷

Aluehallintovirasto valvoo hautaustoimen hoitamista hautaustoimilain 26 §:n ensimmäisen momentin mukaisesti. Tilanteessa, jossa eläimen jäänteitä ei hyväksytä haudattavaksi hautausmaalle, noudatetaan hautaustoimilakia. Jos jollakin vainajille tarkoitetulla hautausmaalla tämä kuitenkin on mahdollista, aluehallintovirasto tekee ratkaisun siitä, onko hautaustoimilakia noudatettu. Aluehallintovirasto tekee tulkintaratkaisun myös siitä, onko eläimen hautaaminen yksityiseen hautaan hautaustoimilain hengen mukaista.

Myös ihmisen ja eläimen tuhkan käsittely poikkeaa merkittävästi toisistaan. Jos lemmikkieläin tuhkataan, sen sijoittamisesta ei lainsäädäntö säädi mitään. Käytännössä tuhka voidaan haudata tai sirotella vapaasti. Se voidaan jättää myös kokonaan sijoittamatta eli säilyttää sitä esimerkiksi kotona. Lemmikkieläimen tuhka voidaan sirotella tai haudata maahan vapaasti eikä sijoittamista valvota millään tavalla. Lemmikkieläimen hauta ei muodosta yksityistä hautaa.

Eläimen ja ihmisen tuhkan voi sijoittaa lähemmäs silloin, kun vainajan tuhka sirotellaan omalle maa- tai vesialueelle ilman muistomerkkejä. Siitä, tarvitaanko eläimen tuhkan sirotteluun alueen omistajan lupa, ei lainsäädäntö ota kantaa. Tämän tulisi kuitenkin olla lähtökohtana: kenenkään maille ei voi haudata sen enempää ihmisen kuin eläimenkään tuhkaa ilman alueen omistajan lupaa.

¹⁹⁷ Hautaustoimilaki 457/2003, 26 §.

4.3.3 Muita näkökulmia yhteishautaamiseen

Eläinten asemaan ja kohteluun kiinnitetään yhteiskunnassa yhä enemmän huomiota. Tutkimusten mukaan erityisesti suomalaisten asenteissa on tapahtunut merkittävää muutosta eläinten aseman parantamisen puolesta. Vaikka kysymykset liittyvät pääosin tuotantoeläinten asemaan ja kohteluun, eläinten hyvinvointi kiinnostaa ihmisiä entistä enemmän. Eläinten oikeuksiin liittyvässä keskustelussa onkin esitetty, että eläinten itseisarvo tulisi kirjata lakiin. Tällä olisi ennen kaikkea eettistä merkitystä, eikä se muuttaisi eläimen oikeudellista asemaa. Sen kuitenkin katsotaan voivan edistää eläinten hyvinvoinnin toteutumista sekä lisäävän painoarvoa eläimen yksilöasemalle.¹⁹⁸

Kuten todettu, hautausoimea koskevan lainsäädännön taustalla on moraalisia ja uskonnollisia intressejä, jotka vaikuttavat suomalaisessa hautauskulttuurissa, -perinteissä ja -tavoissa. Nämä vaikuttavat myös ihmisen ja eläimen yhteishautaamisen tulkintaan. Esimerkiksi vainajan kunnioittamisen näkökulma ei sinänsä estä eläimen hautaamista samaan hautaan, mikäli tämä kunnioittaisi vainajan muistoa. Toisin sanoen tällainen käytäntö voisi olla vainajan muistoa kunnioittavaa, jos vainaja tunnettiin esimerkiksi erittäin eläinystävällisenä ihmisenä tai teki työtään eläinten parissa.

Kuitenkin hautausmaiden osalta on nähtävä, että huolimatta yksittäisistä hautapaikoista, kyse on hautausmaan kokonaisuudesta. Kun toinen hautausmaalle haudattavista piti koiria tärkeinä lemmikkeinä, toiselle koira näyttäytyi kulttuuristaan johtuen likaisena ja epäarvostettavana eläimenä. Siinä, missä toiselle lehmä on pyhä eläin, toiselle se näyttäytyy epämiellyttävänä ja likaisena eläimenä. Jollekin porsas on rakas lemmikki, toiselle epäpuhdas eläin. Se, mikä voisi kunnioittaa toisen muistoa, voisi toiselle olla loukkaavaa. Käsitukset jonkin eläimen pyhydestä tai merkityksestä ihmisen hyvinvoinnille vaihtelevat eri kulttuureissa ja uskonnoissa. Tässä tilanteessa hautausmaan ylläpitäjän näkökulmasta on tärkeää mahdollistaa hautausmaiden sopivuus erilaisista tulkintaperinteistä tuleville vainajille ja heidän omaisilleen.

¹⁹⁸ Kivelä 2017; Kurki 2017.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Hautausperinteet ovat muutoksen alla. Uskonnollinen ja kulttuurinen moninaisuus, hautausperinteiden muovautuminen persoonallisen hautaustavan korostumisen johdosta sekä tuhkaamisen voimakas lisääntyminen ovat esimerkkejä muutoksista, jotka yhdessä ja erikseen muovaavat hautaustoimen käytäntöjä ja tuovat hautauskulttuuriin entistäkin enemmän vaihtelua, toiveita ja joskus ristiriitajakin. Ne johtavat myös hautaustoimintaa ohjaavan lainsäädännön uudenlaiseen tulkintaan. Moninaisuuden ja toiveiden lisääntymisestä johtuen hautaustoimeen kohdistuu yhä enemmän erityisiä toiveita.

Hautaustoimi on ollut varsin konservatiivinen, pysyvyyttä, jatkuvuutta ja tietyssä mielessä myös muuttumattomuutta heijastava toimiala. Nopea mukautuminen ja sallivuus erilaisiin toiveisiin muuttuvien hautausperinteiden ja -toiveiden keskellä voi aiheuttaa tyytymättömyyttä hautaustoimen hoitamiseen. Hautaustilanteet ovat poikkeuksellisia tapahtumia sikäli, että niihin liittyvän emotionaalisen herkkyyden lisäksi ne ovat alttiita sukuristiriitojen sekä erilaisien voimakkaiden arvostus-, pieteetti- ja moraalitulkintojen läsnäololle. Nämä osaltaan korostavat sitä, miten keskeistä ovat yhtäältä hautaustoiminnan joustavuus ja sujuvuus sekä toisaalta lainsäädännön yksiselitteisyys hautaustoimessa.

Hautaustoimilaki lähtee siitä, että se antaa peruspuitteet hautaustoimelle. Se ohjeistaa vainajan kunnioittamisen ja pieteetin toteutumista hautaustoimessa sekä linjaa soveltuvat hautaustavat. Hautaustoiminta perustuu, kuten kaikki julkinen toiminta Suomessa, perustuslaissa ilmaistuihin periaatteisiin.

Hautaustoimilaissa ei vainajan kunnioittavaa kohtelua tai hautaustoimen ratkaisuja perustella vainajalle kuuluvilla perusoikeuksilla. Sen sijaan vainajan kunnioittamista koskevat linjaukset on johdettu suomalaisesta hautauskulttuurista ja sosiaalisista normeista. Ne taas ovat kulttuuri-, arvo- ja aikasidonnaisia ja näin ollen muuttuvia asioita. Niiden määrittely kulttuuriltaan moninaistuneessa yhteiskunnassa onkin entistä vaikeampaa. Syvimmiltään hautaustoimilain taustalähtökohdat nivoutuvat kuitenkin perustuslaissa kuvattuun arvotulkintaan, vaikka vainaja ei itse enää perusoikeuksien subjekti olekaan. Tästä johtuen kysymys siitä, päätyvätkö perusoikeudet yksilön kuolemaan, ei aina ole yksiselitteinen.

Vainajan tahdon noudattaminen hautausjärjestelyissä voi toteutua hyvin silloin, kun kyseessä on vainajan tahdon mukaan toteutettavasta suomalaiseseen kulttuuriin tyypillisesti kuuluvasta, perinteitä noudattavasta hautaustoimituksesta ja hautapaikasta. Lisäksi ristiriidattomuus suvussa ja ylipäättään hautaustoimitusta järjestävien kesken edistää vainajankin tahdon toteutumista. Myös hautaustestamentti tai muutoin vainajan ilmaisema selvä toive hautauksestaan edistävät vainajan tahdon toteutumista. Jos kuitenkin vainajan toivetta ei tiedetä, siitä ollaan erimielisiä, toiveet hautaustavasta, uskonnollisesta tai katsomuksellista toimituksesta tai haudan tai tuhkan sijoittamisesta poikkeavat oleellisesti perinteisestä tai niissä on suvun kesken erilaisia tulkintoja, on vainajan tahdon toteuttaminen lainsäädännön näkökulmastakin vaikeampi turvata.

Lain perusteluiden nojattessa vainajan omaisten tahtoon ja vainajan tahdon toteuttamiseen kohtuudella, käytännössä vainajan tahdon turvaaminen hautauksessa ei ole yksinkertaista. Vain henkilökohtaisella hautaustestamentilla tai vahvasti etukäteen ilmaistulla toiveella vainajan tahdon noudattaminen toteutuu hautausjärjestelyissä parhaiten. Silloinkin edellytys on se, että vainajan tahto on kohtuullisesti toteutettavissa, sillä hautausta järjestäviä tahoja ei voida velvoittaa tekemään mitä tahansa ja millä hinnalla tahansa vainajan tahdon toteuttamiseksi.

Hautaustoimilain tulkinta voisikin nojata vahvemmin vainajan tahdon tulkinnassa ja toteuttamisessa perusoikeudelliseen lähtökohtaan. Tämä vahvistaisi vainajan uskonnon ja omantunnon vapauden ensisijaisuuden korostumista omaisten tahdon ja heidän uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumisen sijaan. Tällöin esimerkiksi uskonnollisen toimituksen osalta vainajan tahdoksi tulkittaisiin hänen kuulumisensa uskonnolliseen yhdyskuntaan tai kuulumattomuutensa sellaiseen. On kuitenkin huomattava, että perusoikeuksiin nojaaminen hautaustoimilaissa olisi voinut aiheuttaa lain tulkintaan sellaista ehdottomuutta ja joustamattomuutta, jota hautausasioissa tahdottiin välttää.

Myös ihmisarvon loukkaamattomuudella olisi mahdollista perustella vainajan oikeutta viivytyksettömään hautaukseen ristiriitatilanteissa. On ongelmallista, että ristiriitojen vuoksi vainajan hautaus voi viivästyä kohtuuttoman pitkään, jopa vuoden ajan. Näitä tilanteita varten olisi syytä olla olemassa joko nopeutettu tuomioistuinkäsittely tai mahdollisuus vainajan hautaamiseen ennen asian ratkaisemista. Tämä ei kuitenkaan yksiselitteisesti saa tukea hautaustoimi-

laista. Omaisten rooli läheistensä tahdon tulkitsijana on hautaustoimilain tulkinnassa varsin vahva.

Laki nojaa vahvasti yhteiskunnassa vallitsevaan yhteiseen sosiaaliseen normistoon, joka ilmenee vainajan arvostamisena ja kunnioittamisena. Käytännössä tämä on vielä vahvasti voimassa, mutta kulttuurin nopea muuttuminen ja myös kuolemaan liittyvien näkemysten ja arvostusten moninaistuminen muovaavat sosiaalisia normeja. Tämä heijastuu ensimmäisenä hautauksesta vastaavien virkamiesten työhön, sillä heidän vastuulleen jää ratkaista, mikä hautaustapa on soveliaista ja vainajan muistoa kunnioittavaa.

Suomessa perusoikeuksista tukensa saava vainajan arvokas kohtelu ja kunnioittaminen ovat yhtäläisiä jo kauan suomalaisessa hautauskulttuurissa vallinneiden kristillisten arvojen ja siitä nousevien vainajan kohtelun ja kunnioittamisen periaatteiden kanssa. Tässä mielessä evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntien toiminta hautaustoimessa on hyvin yhtenevä Suomen valtion vainajan kohteluun ja hautaustoimen hoitamiseen liittyvien toiveiden kanssa. On kuitenkin edellytettävä, että valtion taholta otetaan kantaa sellaisiin mahdollisiin tulkintaratkaisuihin, jotka heijastavat koko yhteiskunnassa vallitsevien hautausperinteiden muutoksia. Hautaustoimea hoitavat tahot vastaavat ensisijassa omien hautausmaittensa toiminnasta lain puitteissa, mutta evankelis-luterilaisten seurakuntien rooli hautauspaikan järjestämisestä kaikille aiheuttaa niille erityistä painetta tulkita hautaustoimen suhdetta hautauskulttuurissa tapahtuviin muutoksiin.

Hautaustoimea hoitavien seurakuntien viranhaltijoiden osalta olisi keskeistä, että hautaustoimen linjaukset olisivat selvät. Silti juuri seurakuntiin kohdistuu hyvin usein ristiriitojen tai erityistoiveiden paineet. Selkeät ohjeistukset auttavat päätöksenteossa, varsinkin kun vain harvoin seurakunnan työntekijöillä on itsellään oikeudellista koulutusta. Tosin käytännön kokemusta heillä on sitäkin enemmän ja toimialan sekä lainsäädännön tuntemus rakentuu tätä myöden vahvaksi. Hautaustoimilain korjauksista ei näissä asioissa kuitenkaan lähtökohtaisesti ole kysymys, vaan käytännön linjanvedoista. Sekä hautaustoimilain että kirkkolain linjaukset erimielisyyksien ratkaisutavoista ovat selvät.

On kuitenkin selvää, että arvostuksen ja kunnioittavan kohtelun käsitykset ovat kulttuuri-, yhteiskunta- ja aikasidonnaisia. Näitä voidaan arvioida vain kussakin yhteisössä erikseen. Toisaalta yhteiskunnankin sisällä voi olla monenlaisia yhteisöjä ja kulttuureja, joissa hautauk-

siin liittyvät arvostukset ja kunnioitukset poikkeavat toisistaan. Tämä tarkoittaa, että hautaus-toimelta odotetaan valmiutta kunnioittaa ja arvostaa erilaisia toteutustapoja. Samalla valtion tehtävän on valvoa, että yksilön tai yhteisön käsitys vastaa riittävällä tavalla yhteiskunnassa vallitsevia hyvän tavan ja ihmisarvon kunnioittamisen käytäntöjä.

Keskeinen muutos suomalaisessa hautauskulttuurissa on tuhkauksen voimakas lisääntyminen ja suurissa kaupungeissa se on jo pääasiallinen hautaustapa. Tuhkaus mahdollistaa arkkuhau-tausta enemmän vaihtoehtoja tuhkan lopulliselle sijoittamiselle, sillä se voidaan sirotella tai haudata luontoon ilman, että tästä muodostuu yksityistä hautaa.

Vuonna 2003 voimaan astunut hautaustoimilaki määräsi aiempaan lainsäädännölliseen tilan-teeseen nähden merkittäviä linjauksia tuhkan käsittelyyn. Selkeät kannanotot siihen, että tuh-ka täytyy sijoittaa pysyvästi ja toiseksi, että se tulee sijoittaa yhteen paikkaan – siis jakamat-tomana -, linjasivat tuhkaamisen käytäntöjä. Lisääntyvät toiveet hautausten toteuttamistavassa ja persoonallisuudessa kohdistuvatkin erityisesti tuhkahautauksiin. Laki mahdollistaa tuhkan sijoittamisen tietyin edellytyksin hautausmaiden tai yksityisen haudan ulkopuolelle vesistöön ja maa-alueille. Tosin persoonalliset hautaustoiveet, jossa ihmisen ja eläimen jäänteet sijoitet-taisiin samaan hautaan, ei ole mahdollista evankelis-luterilaisten seurakuntien hautausmailla. Aluehallintovirasto linjaa käytäntöä yksityisten hautojen osalta. Sen sijaan eläimen ja ihmisen tuhkan voinee sijoittaa samalle maa-alueelle, jos vainajan tuhkan sijoittamiselle on saatu maanomistajan lupa ja hän on hyväksynyt myös eläimen tuhkan sijoittamisen samaan paik-kaan.

Hautaustoimilaissa on kattavasti otettu huomioon tuhkaamisen oikeudelliset puitteet ja rajat. Kaikilta osin nämä eivät liity vain tuhkaukseen, vaan ylipäätään hautauskulttuuriin ja –perinteisiin sekä pieteetin ja vainajan kunnioittamisen näkökohtiin. Kun kulttuuri on muutok-sen alla, se väistämättä aiheuttaa hautaustoimeen kysymyksiä hautaukselle esitettyjen toivei-den hyväksyttävyydestä.

Hautaustoimilaki ei turvaa täydellisesti sitä, että tuhka sijoitettaisiin lain edellyttämällä taval-la. Valvonta silloin, kun omaiset tai hautausta järjestävä henkilö sirottelevat tai hautaavat tuh-kan maastoon tai veteen, on käytännössä mahdotonta. Siksi hautaustoimessa keskeistä on luottamus hautausta järjestävien haluun kunnioittaa vainajan tahtoa ja muistoa. Siitäkin huo-

limatta, että joitakin rikkomuksia saattaa hautauksissa tapahtua, on tiukemman valvonnan sijaan haluttu korostaa vapautta ja luottamusta.

Vainajan kunnioittamiseen ja hautausten tyylikkääseen hoitamiseen liittyvät arvot katsotaan edelleen olevan Suomessa niin yhtenevät, että hautaustoimi voidaan toteuttaa nykyisenkaltaisella tavalla ja siitä huolimatta vainajan arvostus ja kunnioitus sekä omaisten tunteiden suojeleluun liittyvät näkökohdat tulevat huomioon otetuiksi. Tästä huolimatta ei hautaustoimessa ole tarvetta vapaampaan, vähemmän säädeltyyn toimintatapaan. Toisaalta ei ole myöskään perustetta sille, että hautaustoimea jähmetettäisiin virkamiestyöksi enempää. Tälläkin hetkellä kuolema on vahvasti monien viranomaisten prosessi, jossa pahimmillaan kuolema etäännyy tavalisesta elämästä kauas.

Koska hautaustoimessa jo tällä hetkellä ja hautauskulttuurin persoonallistumisen myötä tulevaisuudessa ehkä enemmänkin näkyvät vainajan itsensä sekä hänen omaistensa toiveet, hautaustoimessa näkyy väistämättä persoonallisuutta ja vaihtelevuutta. Käsitukset kunnioittavat kohtelusta, uskonnollisuuden roolista, persoonan näkymisen soveltuvuudesta sekä hautaustilanteisiin sopivista tavoista ja normeista vaihtelevat alueellisesti, kulttuurisesti ja katsomuksesta riippuen. Hautaustoimen tuskin toivotaan olevan vain viranomaisten toimi, vaan siinä ovat lähtökohtaisesti merkittäväällä tavalla mukana vainajan läheiset toiveineen ja juhlaperinteineen. Siksi hautaustoimessa on väistämättä läsnä monimuotoisuus ja ”ihmisten näköisyys”, henkistä ja usein myös hengellistä arvoa, arvojen läsnäoloa, juhlaperinteitä sekä tapakulttuuria.

Keskeinen asia, joka aiheuttaa ongelmia hautaustoimessa, on kuoleman emotionaalisuuden voimistamat ristiriidat läheisten toiveissa. Ristiriitoja aiheuttavat niin vainajan tahdon tulkinta kuin hautaustavat ja esimerkiksi hautapaikka. Tilannetta ei helpota se, että hautaustoimilaki antaa arvoa omaisten tunteiden ja tahdon suojelemiselle hautaustilanteessa. Tämä saattaa ohittaa jopa vainajan tahdon.

Hautaustoimilaki – kuten harvoin mikään muukaan laki – ei kykene ratkaisemaan yksiselitteisesti kaikkia mahdollisia ristiriitatilanteita. Sanamuotojen tulkinta ei aina ole yksiselitteistä. Kuitenkaan hautaustoimilain korjaaminen tuskin voisi johtaa sellaisiin parannuksiin, jotka toisaalta eivät johtaisi myös hautaustoimilakiin rakennetun vapauden rajoittamiseen. Suureen hautausmäärään nähden ongelmia hautausten järjestämisessä ilmenee lopulta varsin vähän.

Lain laatija on lopulta ratkaissut kysymystä vainajan tahdon noudattamisesta varsin taitavasti, jolloin hautaustoiminta pääsääntöisesti sujuu ongelmitta.

Hautaustoimilakia voitaisiin kuitenkin selventää niin, että hautauksesta järjestelyistä ja keskeisesti vainajan tahdosta päättävien omaisten osalta osoitettaisiin järjestys, kuka omaisista ensisijaisesti tekee hautausta koskevat päätökset. Nämä voisivat vähentää ristiriitoja hautausjärjestelyissä. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vainajan tahto tai koettu oikeudenmukaisuus itsestään selvästi vahvistuisivat todellisuudessa. Omaisten tunteiden suojelun näkökohdat korostavat edelleen esimerkiksi uskonnollisten toimitusten kohdalla mahdollisuutta poiketa vainajan eläessään valitsemasta uskontokuntaan kuulumisen tai kuulumattomuuden linjauksesta.

Suurin korjaus, jota hautaustoimessa tarvittaisiin, on vainajan tahtoa osoittavan tulkinnan vahvistuminen. Hautaustoimilain korjaamisen sijaan keskeinen tapa tukea hautaustoimessa sekä vainajan tahtoa ja kunnioittamista että ristiriitatilanteiden välttämistä, olisi hautaustestamentti. Asia ei sinällään ole uusi, mutta se on edennyt vain harvoin käytäntöön. Ihmiset eivät välttämättä mieti hautaustaan etukäteen. Esimerkiksi lapsen kuoleman osalta ei hautaustestamenttia oikein voida edes pitää realistisena. Usein vasta kuoleman tapahduttua havahdutaan, että hautaustestamentti – tai ylipäätään puhuminen kuolemasta ja hautaustoiveista – olisi ollut tarpeen.

Kirjallinen, vapaaehtoinen hautaustestamentti ei ole merkittävästi parantanut vainajan tahdon esiin nousemista. Siksi pidän harkitsemisen arvoisena digitaalista, tarvittaessa viranomaisten käytettävissä olevaa vainajan tahdon osoittavaa tietokantaa. Tämä hautaustahdon osoittava tietokanta tulisi olla osana jo olemassa olevia henkilön terveyteen ja henkilötietoihin liittyviä digitaalisia palveluita. Tällainen on esimerkiksi Kanta.fi -palvelu, jossa on jokaista suomalaista koskeva terveydenhuoltoa koskeva tietoaaineisto.

Hautaustahdon pohjaksi rakennettaisiin hautaustoimilakia ja hautauskulttuuria hyödyntäen perusrakenne, jolla suomalainen ihminen haudataan silloin, kun hänellä ei ole erityisiä toiveita hautauksestaan. Tällainen noudattaa hautaustoimilain perusteluissa olevaa olettaa, jossa *vainaja haudataan kotipaikkansa yleiselle hautausmaalle paikkakunnalla tavanmukaisin hautausjärjestelyin*. Hautaustahto-palvelussa ihminen tai alaikäisen tai muun huollettavan huoltaja voi käydä ilmaisemassa toiveensa hautauksesta huolehtivasta henkilöstä, hautaustavasta,

haudan sijaintipaikasta, mahdollisen tuhkan sijoittamispaikasta, uskonnollisen toimituksen toiveesta sekä mahdollisista muista yksityiskohtaisistakin toiveista hautauksensa suhteen.

Tällaisessa tietokannassa voisi olla yhdistettynä hautaustoiveiden lisäksi esimerkiksi hoitotah- to, mahdolliset elvytyskiellot ja esimerkiksi edunvalvontatahto sairauden tai toimintakyvyt- tömyyden kohdatessa. Tässä palvelussa voisi olla lisäksi esimerkiksi mahdollisuus elinluovu- tuksesta kieltäytymiseen. Viranomaisten tulisi päästä lukemaan näitä tietoja tarvittaessa, mut- ta muuten niiden salassapito edellyttäisi tarkkaa tietoturvaa.

Hautaustahto ei kuitenkaan tarkoita sitä, että hautausta toimittavien tulisi itsestään selvästi noudattaa vainajan ilmaisemaa hautaustahtoa. Kohtuuden ja myös muun harkinnan osalla säilyisi edelleen vapautta. Hautausmaan ylläpitäjinä seurakunnat ja myös muut hautausmai- den ylläpitäjät voivat ohjeistaa sitä, minkälainen hautauskulttuuri sekä mitkä tavat ja perinteet ovat mahdollisia heidän omistamallaan hautausmailla. Aluehallintovirastot taas vastaavat yk- sityisten hautojen osalta hautausten lainmukaisuudesta. Tuhkan sirottelyn osalta taas on halut- tu yhteiskunnassa jättää myös vapautta hautaustapoihin.

Hautausahdolla voitaisiin ohjeistaa omaisia, hautaustoimistoja ja hautaustointa hoitavia vir- kamiehiä kunnioittamaan aiempaa selkeämmin vainajan tahtoa omaisten tahdon kunnioittami- sen ja heidän tunteittensa suojelemisen sijaan. Tämä vahvistaisi ihmisen perusoikeuksia sil- loinkin, kun yksilö on kuollut ja hänen perusoikeutensa sinällään lakanneet. Hautaustahto edistäisi myös uskonnollisten toiveiden ja pieteettitulkintojen toteutumista. Se antaisi mahdol- lisuuden ”kuulla” vainajan näkemyksiä ja niiden merkitystä hänelle. On selvää, että ilman selkeää kirjallista tahdonilmaisua vakaumusten kunnioittaminen jää arvailujen varaan ja ko- rostaa erityisesti omaisten tahtoa vainajan tahdon sijaan.